

Kakovostna starost

REVIJA ZA GERONTOLOGIJO IN MEDGENERACIJSKO SOŽITJE

LETNIK 22 (2019), ŠTEVILKA 2

INŠTITUT ANTONA TRSTENJAKA

KAKOVOSTNA STAROST

letnik 22, številka 2, 2019

UVODNIK

ZNANSTVENI IN STROKOVNI ČLANKI

- 3 Mateja Berčan: Sedem pomembnih dimenzij paliativne oskrbe v patronažnem varstvu
- 15 Blaž Razvornik: Pregled nacionalnih Strategij obvladovanja demence
- 27 David Kraner: Socialne reprezentacije starejših v Katoliški Cerkvi v Sloveniji v luči staranja prebivalstva
- 50 Mihaela Kežman: Učinek kreativne delavnice Risanje mandal za starejše

IZ GERONTOLOŠKE LITERATURE

- 60 Ukrepi za reševanje staranja zaposlenih (Alenka Ogrin)
- 61 Generationes – medgeneracijski kompendij v 17 jezikih (Ana Gorenc Vujović)
- 64 Gerontološki dogodki (Alenka Ogrin)

GERONTOLOŠKO IN MEDGENERACIJSKO IZRAZJE

- 65 Staranje in kultura (Jože Ramovš)
- 67 Staranje in verovanje (Jože Ramovš)

SIMPOZIJ, DELAVNICE

- 69 Prva nacionalna konferenca o duhovni in religiozni oskrbi v Sloveniji (Irena Švab Kavčič)

IZ MEDGENERACIJSKIH PROGRAMOV

- 71 Uveljavljene oblike medgeneracijskega bivanja v evropskih državah (Alenka Ogrin)

INTERVJU

- 73 Milan Pavliha in Jože Ramovš: Kultura daje staranju čar

GOOD QUALITY OF OLD AGE

- 86 Good Quality of old age: Journal for Gerontology and Intergenerational Relations, Vol. 22, Num. 2, 2019

V pričujoči številki sta dve vsebini, ki jima v reviji *Kakovostna starost* prvič namenjamo več prostora – to sta kultura in verovanje v povezavi s staranjem in medgeneracijskim sožitjem. Statistični podatki o enem in drugem govorijo, da sodita med pomembnejše gerontološke teme. V Sloveniji je denimo čez sto tisoč ljudi v različnih kulturnih društvih in upokojenci so med njimi največja skupina, za pripadnike verskih skupnosti pa se opredeljuje nad tri četrtine starejših prebivalcev. Tudi globlje raziskovalne analize kažejo, da sta kulturno udejstvovanje in verovanje lahko pomembna dejavnika aktivnega in zdravega staranja. Ker gre za množični in pomembni potrebi starejših, ju celostna gerontologija ne sme obiti ne v teoriji ne v praksi. Dejansko pa sta v primerjavi s pisanjem o drugih potrebah starejših ljudi in o drugih dejavnikih kakovostnega staranja ti dve vsebini v poljudnem in v znanstvenem pisanju skoraj povsem prezrti. Ker je verovanje sestavni del kulture, lahko smatramo za ugodno naključje, da sta obe temi našli prostor v isti številki revije.

Kultura daje staranju čar je naslov obsežnega življenjskega intervjuja z Milanom Pavliho. Ljubiteljsko igra klarinet že sedemdeset let v orkestrih, desetletja je bil član vodilnih slovenskih folklornih ansamblov, je pobudnik in starosta ljubljanske veteranske godbe, poklicno je delal za boljšo kulturo vseživljenjskega poklicnega usposabljanja, dela in sodelovanja. V družini je doživljal kulturo lepega sožitja in sam delal zanjo: v rodni družini, kjer so prepevali in igrali ob materi – pevki, pozneje v lastni in sedaj ob družinah svojih sinov. Pogovor s takim človekom je izjemna študija primera o tem, kaj in kako kulturno udejstvovanje doprinese k medgeneracijskemu sodelovanju in aktivnemu staranju. Iz ožjega področja kulture boste med znanstvenimi članki lahko brali raziskovalno analizo Mihaele Kežman o učinkih kreativnih delavnic risanja mandal na starejše, zlasti o pomirjevalnem učinku. Pomiriti stresni nemir, ki mnoge starejše ljudi draži noč in dan, pa ni majhna reč!

Kultura je stik z lepoto, s skladnostjo, z razvojem. V umetnosti, v naravi, med ljudmi. Kulturnih zvrsti je nešteto in vsakdo ima nekaj žilice za katero od njih. Če kdaj, je po upokojitvi možnost, da človek v sebi to odkrije, se poveže z drugimi, ki imajo isti interes, da bogatijo sebe in drug drugega. *Staranje s kulturo* starajočega se človeka bogati in povezuje z ljudmi iz vseh generacij. Pomirja ga, obenem pa prav vznemirja, da ostaja živahen v sebi in med ljudmi. Spodbuja ga, da osvaja *kulturo staranja*, to je vedro, sproščeno in mirno sprejemanje dejstev, ki jih prinaša starost, ter prepoznavanje in uresničevanje lepih in dobrih možnosti, ki se pojavljajo; danes je kultura staranja zelo potrebna. Spoznanja o staranju in kulturi zaokrožuje v reviji geslo v rubriki Gerontološko in medgeneracijsko izrazje.

Znanstvena analiza Davida Kranerja o socialnih reprezentacijah starejših v Katoliški Cerkvi v Sloveniji, ki je del obsežnejše raziskave, ter prispevek o staranju in verovanju v rubriki Gerontološko izrazje sta spodbuda za iskanje ustreznih odgovorov o vlogi verovanja pri kakovostnem staranju. Verovanje je redna sestavina človeških kultur, za eno od bistvenih sestavin verovanja se uporablja isti besedni koren – *kult* (bogočastje in molitev). Verovanje je kompleksen sklop osebnih iskanj, stališč, prepričanj, usmeritev, navad in slutenj o človeku nedojemljivi absolutni presežnosti, ki je temelj in smisel celotne danosti in človekovega osebnega življenja. Za današnjo Evropo je značilna verska negotovost, tako v intimnem osebnem verskem doživljanju kakor v družbeni organiziranosti verskih skupnosti. Eno in drugo je v tranzicijskem prilagajanju svojih tradicionalnih oblik sodobnim razmeram. Eksistencialni človeški nemir, ki žene v razvoj in iskanje pristne sreče, ter bivanjska negotovost, ki teži po temeljni varnosti in pra-zaupanju, sta temeljni človeški potrebi in zmožnosti, ki s starostjo ne pojenjata, ampak se kvečjemu krepi. Za mnoge starejše ljudi je verovanje najdostopnejša pot do človeškega zorenja v samem sebi in v sožitju z drugimi. Gerontologija ni pristojna za razvijanje in uporabo verskih metod za razvoj v starosti, ni pa mogoče govoriti o celosti gerontologiji, če bi obšli vprašanje o vlogi verovanja pri staranju in medgeneracijskem sožitju.

Urednik

KAKOVOSTNA STAROST *GOOD QUALITY OF OLD AGE*

Revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje

Izdajatelj in založnik / Publisher

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje
Resljeva 11, p. p. 4443, 1001 Ljubljana

ISSN 1408 – 869X

UDK: 364.65-053.9

Uredniški odbor / Editors

dr. Jože Ramovš (urednik)

Ajda Svetelšek

Uredniški svet / Editorial Advisory Board

prof. dr. Herman Berčič (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport*)

prof. dr. Vlado Dimovski (*Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta*)

dr. Simona Hvalič Touzery (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede*)

prof. dr. Zinka Kolarič (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede*)

prof. dr. Ana Krajnc (*Univerza za tretje življenjsko obdobje*)

prof. dr. Jana Mali (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo*)

mag. Ksenija Ramovš (*Inštitut Antona Trstenjaka*)

prof. dr. Jože Ramovš (*Inštitut Antona Trstenjaka*)

dr. Božidar Voljč (*zdravnik in bivši minister za zdravje*)

Mednarodni uredniški svet / International Advisory Board

prof. dr. Mladen Davidović (*Center for geriatrics, KBC Zvezdara, Beograd, Srbija*)

prof. dr. David Guttman (*Faculty of Welfare and Health Studies, School of Social Work, University of Haifa, Izrael*)

dr. Andreas Hoff (*Oxford Institute of Ageing, VB*)

dr. Iva Holmerová (*Centre of Gerontology, Češka*)

prof. dr. Ellen L. Idler (*Institute for Health, Health Care Policy and Aging Research, Rutgers University, ZDA*)

dr. Giovanni Lamura (*National Research Centre on Ageing – INRCA, Italija*)

Povzetki člankov so vključeni v naslednjih podatkovnih bazah:

Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Cobiss, EBSCO, ProQuest.

Oblikovanje in priprava za tisk: Salve d.o.o. Ljubljana, Rakovniška 6

Tisk: Itagraf d.o.o. Ljubljana

Cena: letnik 20 €, posamezna številka 6 €

Spletna stran: <http://www.inst-antontrstenjaka.si/tisk-kakovostna-starost-arhiv.asp>

E-pošta: info@inst-antontrstenjaka.si

Revijo Kakovostna starost v letu 2019 in 2020 sofinancira ARRS na temelju javnega razpisa za sofinanciranje in izdajanje domačih znanstvenih periodičnih publikacij v letih 2019 in 2020 (EPP: 6316-10/2018-252, 20. 12. 2018)

Mateja Berčan

Sedem pomembnih dimenzij paliativne oskrbe v patronažnem varstvu

POVZETEK

V prispevku predstavljamo stališča patronažnih medicinskih sester o procesu paliativne oskrbe, ki jo izvajajo na pacientovem domu. Pri pregledu svetovne literature smo prepoznali pomen dimenzij kakovosti oskrbe in življenja paliativnih pacientov. Z anketnim vprašalnikom smo pri 181 patronažnih medicinskih sestrah zbrali in z relevantnimi kvantitativnimi metodami statistično analizirali podatke. Iz rezultatov raziskave smo izluščili naslednjih sedem dimenzij paliativne oskrbe: seznanjenost, komunikacija, znanje, dejavniki kakovosti življenja paliativnih pacientov, zadovoljenost potreb paliativnih pacientov, organizacija paliativne oskrbe in ovire.

Ključne besede: paliativna oskrba, patronažna zdravstvena nega, domača oskrba, paliativni tim, kakovost življenja paliativnega pacienta

AVTOR

Dr. Mateja Berčan je nosilka dejavnosti patronaže in zdravstvene nege na domu, aktivna pa je tudi na raziskovalnem področju. Specializacijo iz gerontološke zdravstvene nege je opravila na Fakulteti za zdravstvene vede Univerze Maribor, doktorirala iz socialne gerontologije na Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor (AMEU-ECM), kjer tudi pedagoško sodeluje kot docentka.

ABSTRACT

Important dimensions of palliative care in community nursing

The paper presents views of community nurses on the palliative care process at the patient's home. In the international literature review we recognized the importance of quality care dimensions of palliative patients. The data was collected with the survey questionnaire and the sample included 181 community nurses, who have answered questionnaire items. The data was statistically analyzed with the relevant quantitative methods. Results have revealed the following seven important dimensions of palliative care: awareness, communication, knowledge, quality of life factors of palliative patients, satisfaction of palliative patients' needs, organization of palliative care and barriers.

Key words: palliative care, community nursing care, home care, palliative team, quality of life of a palliative patient

AUTHOR

Mateja Berčan, PhD, works in a field of community nursing care and is also an active researcher of the field. She did her PhD at the AMEU-ECM in the field of social gerontology and completed a specialization in gerontological nursing at the Faculty of Health Sciences of the University of Maribor.

1 TEORETIČNA IZHODIŠČA

Paliativna oskrba je celovita obravnava kronično bolnih pacientov, ki trpijo zaradi neozdravljivih bolezni, z namenom zagotavljanja najboljše kakovosti preostalega življenja (Lončarevič & Romih, 2016; Connor, 2018). Vključuje ublažitev trpljenja, obvladovanje bolečine in ostalih spremljajočih pojavov bolezni, ki so prisotni v terminalnem obdobju. Pri izvajanju paliativne oskrbe je bistvenega pomena tudi omogočanje posamezniku, da lahko umira in umre med svojimi najdražjimi v domačem okolju (Slovensko društvo Hospic, 2017), zato morajo vsi udeleženci, ki se vključujejo v tovrstno aktivno obliko oskrbe, delovati povezovalno, usklajeno in na način ustrezne komunikacije.

Paliativna oskrba je multidisciplinarna in interdisciplinarna dejavnost, saj celostno oskrbo pacientov s kronično, neozdravljivo in napredovalo boleznijo lahko zagotavlja samo skupina različnih strokovnjakov, najpomembnejši član pa je pacient sam. Vsi sodelujoči se morajo zavedati pomembnosti celostnega pristopa in medsebojnega sodelovanja, saj je le tako lahko pomoč uspešna (Ministrstvo za zdravje RS, 2010; WHO, 2011; Lipar, 2013; Rego 2016). Obseg pomoči paliativne oskrbe je odvisen od potreb pacienta in svojcev ter se stopnjuje od začetka bolezni pa vse do smrti (Slovensko društvo Hospic, 2017). Timsko delo in celostni pristop sta sestavni del filozofije paliativne oskrbe. S svojim konceptom delovanja, ki vključuje strokovnjake različnih strok, prinaša pacientu mnogo koristi. Pacient pridobi informacije in vire podpore, proces pomoči usmerjajo njegove lastne vrednote.

Paliativno oskrbo pri nas na primarni ravni izvaja paliativni tim, ki ga sestavljajo: izbrani osebni zdravnik, patronažna medicinska sestra, socialni delavec, medicinska sestra v ustanovi za dolgotrajno oskrbo in hospic. Po potrebi se vključujejo tudi drugi strokovnjaki (psihologi, fizioterapevti, delovni terapevti, magister farmacije). V pomoč jim je specialistični paliativni tim sekundarne/terciarne ravni, ki bo v zahtevnejših primerih svetoval po telefonu ali s pomočjo elektronskega medija ali pa bo obiskal pacienta na domu. V sodelovanje pri paliativni oskrbi se vključujejo svojci in prostovoljci (Ministrstvo za zdravje RS, 2010). Oskrbo na domu za vsakega pacienta pripravijo in načrtujejo individualno in jo sproti prilagajajo njegovim potrebam.

Paliativni pacient naj bi bil seznanjen z napredovalo boleznijo, njegov lečeči zdravnik v bolnišnici obvesti izbranega osebnega zdravnika v Zdravstvenem

domu o predvidenem odpustu. Koordinator paliativne oskrbe v bolnišnici obvesti patronažno službo. Patronažna medicinska sestra kontaktira pacientovega izbranega zdravnika in njegove svojce zaradi potrebe po organizaciji službe pomoči na domu in preskrbe s pripomočki za nego pacienta ter intervencijami zdravstvene nege. Prvi obisk pacienta in njegovih svojcev sledi dan po odpustu pacienta iz bolnišnice. V pogovoru s pacientom in njegovimi svojci patronažna medicinska sestra oceni, kakšne so začetne potrebe pacienta in njegove družine ter o ugotovitvah obvesti osebnega zdravnika, socialno službo in vodjo službe pomoči na domu.

Posvet s pacientom in njegovimi svojci nudi pomembno prednost. Pacient je namreč v svojem naravnem okolju, kjer ga spoznavamo v njegovi socialni sredini med čistočo in nesnago, obiljem in revščino; v njegovem bivalnem okolju, ki odkriva njegov miselni svet in toplino doma. Srečamo ga v družini, s katero je pacient čustveno povezan, ki mu daje oporo ali pa ga prepušča samemu sebi (Poplas Susič, 2011). Pripravi se načrt paliativne oskrbe, ki postavlja v ospredje želje in potrebe pacienta in njegove družine.

Študije, ki ugotavljajo prednosti paliativne oskrbe, vedno prikažejo koristi v smislu kvalitete življenja, zadovoljstva z oskrbo ter s podaljšanjem življenjske dobe in stroškovno učinkovitostjo. V sistematičnem pregledu študij v letu 2008 so rezultati pokazali pomembno vlogo paliativne oskrbe v štirih od trinajstih študij, ki so ocenjevale kvaliteto življenja pacientov z napredovalo, neozdravljivo boleznijo (Zimmermann et al., 2008).

Vključitev paliativne oskrbe v obravnavo pacienta z napredujočo kronično neozdravljivo boleznijo izboljša kakovost njegovega življenja. Usmerjena je na celostno vodenje pacienta v času njegove bolezni. Poleg lajšanja telesnih simptomov bolezni paliativna oskrba upošteva tudi pacientovo duševno in duhovno doživljanje. Ellershaw & Gilhooley (2007) zagovarjata, da njune izkušnje in izkušnje drugih zdravstvenih delavcev, ki delajo na področju paliativne oskrbe, prispevajo, da pacienti, ki čutijo, da njihovo življenje nima vrednosti, z dobrim obvladovanjem simptomov, psihofizično podporo in duhovno oskrbo s pomočjo družine pogosto ponovno najdejo smisel in vrednote v svojem življenju.

Za izvajanje kvalitetne paliativne oskrbe in doseganje navedenih ciljev je potrebno vedno stremeti h kontinuirani obravnavi in stalnemu prilagajanju obravnave napredovale bolezni, ki temelji na osnovi ocene stanja pacienta s katerokoli neozdravljivo boleznijo, na osnovi ocene izida bolezni ter specifičnih potreb pacienta in njegovih bližnjih. To pomeni, da paliativne oskrbe ne definiramo z diagnozo bolezni, starostjo pacienta, njegovim socialnim statusom ali njegovo veroizpovedjo. Cilja oskrbe ob koncu življenja sta dva: pacientu omogočiti najboljšo možno kvaliteto življenja in umiranja ter nuditi podporo družini med boleznijo in po smrti.

2 RAZISKAVA

Osrednji raziskovalni problem naše raziskave je vprašanje, kako zagotoviti človeku z napredovalo, neozdravljivo boleznijo in njegovim svojcem kakovostno oskrbo v vseh fazah paliativnega procesa v domačem okolju. Cilj raziskave je na temelju literature in naše prakse izluščiti najpomembnejše dimenzije procesa paliativne oskrbe na pacientovem domu z aspekta patronažnih medicinskih sester.

2.1 VZOREC

Raziskani vzorec sestavlja 181 oseb s področja patronažne zdravstvene nege. To je 28,3 odstotka vseh diplomiranih in višjih medicinskih sester, zaposlenih v patronažnem varstvu v Sloveniji po podatkih Nacionalnega inštituta za javno zdravje (n=816). Načrtno smo izbirali patronažne medicinske sestre po njihovem regijskem območju delovanja ter po njihovi organizacijski obliki zaposlitve. Vzorec je raznolik, zajema vse regije Slovenije ter vse organizacijske oblike delovanja patronažnih medicinskih sester: zaposlenih v javnih zavodih je 62,4 %, zaposlenih na osnovi koncesijske pogodbe je 37,6 %.

2.2 METODOLOGIJA

Izbrali smo kvantitativno metodologijo; metoda zbiranja podatkov v naši raziskavi je bila anketa, ki je v družboslovni znanosti eden od osrednjih raziskovalnih pristopov. Anketni vprašalnik, ki smo ga razvili za potrebe naše raziskave, je vseboval 20 vprašanj. Vprašanja so bila oblikovana na podlagi študija literature (Koffman, 2013; Ministrstvo za zdravje RS, 2015; Chang et al., 2012) in lastnih izkušenj pri delu s pacienti v paliativni oskrbi.

Vprašalnik je sestavljen iz vprašanj zaprtega in odprtega tipa. K vprašanjem zaprtega tipa spada tudi 6 vsebinsko ločenih sklopov trditev, ki vsebujejo različno število navedb, kjer so anketiranci s števili od 1 do 5 izražali stopnjo strinjanja z navedenimi trditvami.

Vprašalnik smo razdelili na dva dela. V prvem delu smo pridobili osebne podatke o spolu, starosti, številu let delovne dobe ter regijskem področju delovanja posamezne patronažne medicinske sestre. Na osnovi teh podatkov smo ugotovili značilnosti vzorca in sklepali na njegovo reprezentativnost.

V drugem delu vprašalnika nas je zanimalo, ali so paliativni pacienti in njihovi svojci seznanjeni s svojim stanjem bolezni ter načrtom paliativne oskrbe, kot tudi ali se v paliativno oskrbo v domačem okolju vključujejo pacienti in svojci. Sledili sta vprašanja o komunikaciji med člani paliativnega tima ter o potrebnem znanju za kakovostno oskrbo paliativnih pacientov. Zanimali so nas tudi občutki doživljanja ob smrti pacienta. Ugotoviti smo želeli, ali organizacija dela paliativnega tima vpliva na dejavnike, ki determinirajo kakovost življenja pacientov ter stopnjo zadovoljitve pacientovih potreb v procesu organizacije paliativne oskrbe.

na pacientovem domu. V nadaljevanju smo ugotavljali, kateri dejavniki vplivajo na organizacijo dela paliativnega tima na primarni ravni zdravstvenega varstva ter zakaj se strokovni delavci po mnenju patronažnih medicinskih sester izogibajo pogovoru o smrti. V zadnjem vprašanju smo želeli identificirati najpogostejše ovire, ki onemogočajo izvajanje kakovostne paliativne oskrbe na primarni ravni zdravstvenega varstva.

2.3 METODA OBDELAVE IN ANALIZE PODATKOV

Raziskovalne podatke, pridobljene z anketnim vprašalnikom, smo vnesli v računalniško bazo podatkov in jih obdelali s pomočjo statističnega programa SPSS. Pri tem smo uporabili metode analize, sinteze in generalizacije. Podatke smo prikazali v obliki grafov in tabel s programom MS Excel. V prvi fazi analize smo zbrane trditve analizirali z metodami deskriptivne statistike in jih grafično prikazali v obliki opisnih statistik ali frekvenčnih porazdelitev, s katerimi smo interpretirali vsako posamezno vprašanje iz anketnega vprašalnika. Po ugotavljanju testa zanesljivosti vprašalnika (Cronbachova alfa) je sledila faktorska analiza. Z njo smo želeli ugotoviti, ali so zveze med opazovanimi spremenljivkami lahko pojasnjene z manjšim številom dejavnikov (sintetičnih spremenljivk). Te dejavnike smo določili z analizo glavnih komponent. V nadaljevanju smo iskali statistično pomembne povezave (korelacije) s pomočjo Pearsonovega korelacijskega koeficienta rangov. Ob ugotovitvi statistično značilnih povezav smo v nadaljevanju uporabili regresijsko analizo, s katero smo ugotavljali razmerja med neodvisnimi in odvisno spremenljivko. Z njo smo potrdili oziroma ovrgli povezave.

3 REZULTATI

Obdelava podatkov naše raziskave zaposlenih v dejavnosti patronaže zdravstvene nege na domu, katere namen je bilo ugotavljanje značilnih dimenzij procesa paliativne oskrbe v domačem okolju, je dala sedem dimenzij paliativne oskrbe v domačem okolju: seznanjenost, komunikacija, znanje, dejavniki kakovosti življenja paliativnih pacientov, zadovoljenost potreb paliativnih pacientov, organizacija paliativne oskrbe in ovire.

3.1 SEZNAVJENOST

Stališča patronažnih medicinskih sester o seznavjenosti paliativnih pacientov in njihovih svojcev o stanju bolezni ter načrtu paliativne oskrbe smo merili z ordinarno lestvico. Cronbach's Alpha znaša 0,766. Uporabili smo naslednje trditve: vedno, pogosto, redko, nikoli. Cronbach's Alpha kaže na zadovoljivo visoko zanesljivost združevanja teh spremenljivk, saj znaša 0,766. Novo spremenljivko zato poimenujemo *seznavjenost*.

3.2 KOMUNIKACIJA

Sledili sta vprašanji o komunikaciji med člani paliativnega tima ter vprašanji o potrebnem znanju za kakovostno oskrbo paliativnih pacientov, pri katerih smo uporabili ordinarno binarno lestvico. Cronbach's Alpha je v primeru vprašanj o komunikaciji nekoliko nižji, vendar še vedno nad kritično mejo. Njegova vrednost je 0,676. Ta vrednost še dovoljuje združevanje spremenljivk, zato novo spremenljivko poimenujemo ***komunikacija***.

3.3 ZNANJE

Pri vprašanju o znanju je Cronbach's Alpha 0,751, kar dovoljuje združevanje spremenljivk v eno, ki jo poimenujemo ***znanje***.

3.4 DEJAVNIKI KAKOVOSTI ŽIVLJENJA PALIATIVNIH PACIENTOV

Z Likartovo lestvico (6 postavk) smo ugotavljali, kateri so dejavniki kvalitete življenja paliativnih pacientov. Vrednost koeficienta zanesljivosti (Cronbach's Alpha = 0,818). Ta vrednost kaže na dobro zanesljivost in dovoljuje združevanje spremenljivk. Analiza glavnih komponent (KMO = 0,792) je pokazala, da navedeni dejavniki: pacientova samopodoba, pacientova socialna mreža, pacientovo bivalno okolje, pacientov socialni status, pacientovo zdravstveno stanje in pacientova psihična stabilnost, ki vplivajo na kakovost življenja pacientov v paliativni oskrbi, tvorijo eno komponento, zato jih lahko združimo v faktor, ki smo ga poimenovali ***dejavniki kakovosti življenja paliativnih pacientov***.

3.5 ZADOVOLJENOST POTREB PALIATIVNIH PACIENTOV

Sledilo je vprašanje o zadovoljitvi potreb paliativnih pacientov, pri katerem smo stališča patronažnih medicinskih sester merili z Likartovo lestvico s 4 spremenljivkami v obliki trditev. Vrednost Cronbach's Alpha 0,749 kaže na dobro zanesljivost in dovoljuje združevanje spremenljivk. Preizkus zanesljivosti je pokazal, da najbolj ustreza enofaktorska struktura. Vse štiri vrste potreb: psihične, duhovne, socialne in fizične tvorijo eno komponento, zato jih lahko združimo v en faktor (KMO = 0,703). Ta faktor smo poimenovali ***zadovoljenost potreb paliativnega pacienta***.

3.6 ORGANIZACIJA PALIATIVNE OSKRBE

Z 18. vprašanjem smo ugotavljali, kateri dejavniki po mnenju patronažnih medicinskih sester vplivajo na organizacijo oskrbe paliativnih pacientov. Likartova lestvica je vsebovala 5 spremenljivk v obliki trditev. Vrednost Cronbach's Alpha = 0,845. Ta vrednost kaže na dobro zanesljivost in dovoljuje združevanje spremenljivk. Preizkus zanesljivosti dovoljuje združitev spremenljivk v en latentni faktor. Z analizo glavnih komponent (KMO = 0,768) smo ugotovili, da dejavniki: učinkovitost, strokovnost in dosegljivost paliativnega tima, komunikacija med

člani paliativnega tima in odzivni čas tvorijo eno komponento, zato jih lahko združimo v en faktor, ki smo ga poimenovali **organizacija paliativne oskrbe**.

3.7 OVIRE

Pri zadnjem vprašanju smo želeli identificirati najpogostejše ovire, ki onemogočajo izvajanje kakovostne paliativne oskrbe v domačem okolju. Likartova lestvica je vsebovala 5 trditev. Vrednost Cronbach's Alpha 0,745 kaže na dobro zanesljivost in dovoljuje združevanje spremenljivk. Preizkus zanesljivosti je pokazal, da je najbolj ustrezna faktorska struktura, sestavljena iz dveh latentnih faktorjev (KMO = 0,730), kar pomeni, da se indikatorji porazdeljujejo v dve komponenti. Prvo komponento tvorijo: pravila in merila Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije; ta faktor smo poimenovali **regulativa**. Drugo komponento tvorijo: neznanje, tabuji (strah pred smrtjo, misel na smrt), pomanjkanje znanja s področja komunikacije (sporočanje slabih novic, komunikacija v krizi) in lasten odnos do smrti in umiranja; te komponente smo združili v faktor **subjektivne ovire**.

3.8 KORELACIJE MED DIMENZIJAMI PALIATIVNE OSKRBE V DOMAČEM OKOLJU

Pearsonov korelacijski koeficient kaže na šibko povezanost (0,253) med spremenljivkama **seznanjenost** pacienta in njegovih svojcev o stanju bolezni in načrtu paliativne oskrbe ter **komunikacija** med člani paliativnega tima. Šibka povezanost (0,176) se kaže tudi med spremenljivkama **seznanjenost** ter mnenjem o tem, ali imajo patronažne medicinske sestre dovolj **znanja** za kvalitetno oskrbo paliativnih pacientov (Tabela 1).

Tabela 1: Korelacijska matrika gradnikov seznanjenost, znanje in komunikacija

	Seznanjenost	Znanje	Komunikacija
Seznanjenost	1		
	180		
Znanje	0,176*	1	
	0,002		
	174	175	
Komunikacija	0,253**	-0,027	1
	0,001	0,725	
	176	171	177

**Povezava je statistično značilna na ravni $p < 0,01$.

* Povezava je statistično značilna na ravni $p < 0,05$.

Vir: lastni

Tabela 2: Medsebojni vpliv regresijskih koeficientov seznanjenost, komunikacija in znanje

Model B		Nestandardizirani regresijski koeficient		Standardizirani regresijski koeficient	t	Sig.
		Std. napaka	Beta			
1	konstanta	1,851	0,210		8,814	0,000
	znanje	0,119	0,055	0,161	2,170	0,031
	komunikacija	0,367	0,113	0,241	3,247	0,001

Odvisna spremenljivka: seznanjenost

Vir: lastni

Tabela 3: Povzetek linearnega regresijskega modela: vpliv komunikacije in znanja na seznanjenost

Model	R	R ²	Korigirani R ²	Std. napaka ocene
1	0,287 ^a	0,082	0,071	0,52866

Legenda: R² - koeficient determinacije

Vir: lastni

Odstotek pojasnjene variance je 7,1 % (Tabela 3), kar pomeni, da neodvisne spremenljivke dobro pojasnjujejo odvisno spremenljivko. Iz regresijske analize je razvidno, da neodvisni spremenljivki **komunikacija** (0,241) ter **znanje** (0,161) za kakovostno oskrbo paliativnih pacientov statistično značilno pozitivno vplivata na odvisno spremenljivko »seznanjenost« pacienta in njegovih svojcev o stanju bolezni in načrtu paliativne oskrbe (Tabela 2).

V nadaljevanju smo ugotavljali korelacije med dejavniki organizacije oskrbe in dejavniki kvalitete življenja paliativnih pacientov. Pearsonov korelacijski koeficient kaže na šibko povezanost (0,288) med spremenljivkama **organizacija paliativne oskrbe** in **dejavniki kakovosti življenja paliativnih pacientov** (Tabela 4).

Tabela 4: Korelacijska matrika gradnikov organizacija paliativne oskrbe in dejavnikov kakovosti življenja paliativnih pacientov

	Organizacija paliativne oskrbe	Dejavniki kakovosti življenja paliativnih pacientov
Organizacija paliativne oskrbe	1	
	180	
Dejavniki kakovosti življenja paliativnih pacientov	0,288**	1
	0,000	
	178	179

**Povezava je statistično značilna na ravni $p < 0,01$.

* Povezava je statistično značilna na ravni $p < 0,05$.

Vir: lastni

Tabela 5: Medsebojni vpliv regresijskih koeficientov organizacije paliativne oskrbe in dejavnikov kakovosti življenja paliativnih pacientov

Model B		Nestandardizirani regresijski koeficient		Standardizirani regresijski koeficient	t	Sig.
		Std. napaka	Beta			
1	Konstanta	2,708	0,293		9,228	0,000
	Organizacija paliativne oskrbe	0,273	0,068	0,288	3,99	0,000

Odvisna spremenljivka: dejavniki kakovosti

Vir: lastni

Tabela 6: Povzetek linearnega regresijskega modela: vpliv organizacije na kakovost življenja paliativnih pacientov

Model	R	R ²	Korigirani R ²	Std. napaka ocene
1	0,288 ^a	0,083	0,078	0,75568

Legenda: R² - koeficient determinacije

Vir: lastni

Odstotek pojasnjene variance je 7,8 %, kar pomeni, da neodvisna spremenljivka pojasnjuje odvisno spremenljivko (Tabela 6). Iz opravljene regresijske analize je razvidno, da po mnenju patronažnih medicinskih sester **organizacija paliativne oskrbe** (0,288) vpliva na **dejavnike kakovosti življenja** pacientov v paliativni oskrbi.

Sledilo je ugotavljanje korelacij med faktorji ovire in dejavniki zadovoljenosti potreb paliativnih pacientov. Pearsonovi korelacijski koeficienti ne pokažejo korelacij, vendar nam rezultati regresijske analize vpliv posameznih faktorjev na zadovoljenost pacientovih potreb le-to potrdijo.

Tabela 7: Medsebojni vpliv regresijskih koeficientov ovire in zadovoljenost pacientovih potreb

Model B		Nestandardizirani regresijski koeficient		Standardizirani regresijski koeficient	t	Sig.
		Std. napaka	Beta			
1	Konstanta	3,324	0,249		13,336	0,000
	Pravila in merila Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije	0,085	0,043	0,145	1,988	0,048
	Neznanje	0,038	0,044	0,071	0,854	0,394
	Tabuji (strah pred smrtjo, misel na smrt)	-0,104	0,047	-0,185	-2,236	0,027
	Pomanjkanje znanja s področja komunikacije (sporočanje slabih novic, komunikacija v krizi)	-0,094	0,054	-0,152	-1,726	0,086
	Lasten odnos do smrti in umiranja	0,136	0,05	0,239	2,744	0,007

Odvisna spremenljivka: zadovoljenost potreb

Vir: lastni

Tabela 8: Povzetek linearnega regresijskega modela: vpliv ovir na zadovoljenost pacientovih potreb

Model	R	R ²	Korigirani R ²	Std. napaka ocene
1	0,292 ^a	0,085	0,059	0,64426

Legenda: R² - koeficient determinacije

Vir: lastni

Čeprav nam Pearsonovi korelacijski koeficienti ne pokažejo korelacij, je iz rezultatov regresijske analize razvidno, da pravila in merila Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije, tabuji (strah pred smrtjo, misel na smrt) in lasten odnos do smrti in umiranja (vse navedene dejavnike smo združili v spremenljivko – **ovire**) po mnenju patronažnih medicinskih sester vplivajo na stopnjo **zadovoljenosti pacientovih potreb** (Tabela 7). Odstotek pojasnjene variance je 5,9 %, kar pomeni, da neodvisne spremenljivke pojasnjujejo odvisno spremenljivko (Tabela 8).

4 RAZPRAVA IN ZAKLJUČKI

Iz rezultatov sklepamo, da je komunikacija eden od vplivnih dejavnikov pri seznanjenosti pacienta in njegovih svojcev o stanju bolezni in načrtu paliativne oskrbe. To se ujema z ugotovitvami Werba (2011), ki je raziskoval in izpostavil pomembnost profesionalne komunikacije v terminalni fazi paliativnega procesa, saj le-ta omogoča pacientu in njegovi družini enakopravno odločanje pri načrtovanju oskrbe ob koncu življenja. Ustrezno komuniciranje pomeni, da so pacient in svojci upoštevani v soodločanju, sprejeti, slišani, priznani in razumljeni v odnosu s strokovnimi delavci (Callanan, 2012; Hartley, 2014). Pravočasne, pravilne informacije o bolezni, predvidenih simptomih in poteku bolezni ter o nujenju pomoči s strani strokovnih služb so nujne, saj le tako lahko zagotavljamo kakovostno oskrbo in podporo pacientu in njegovim svojcem.

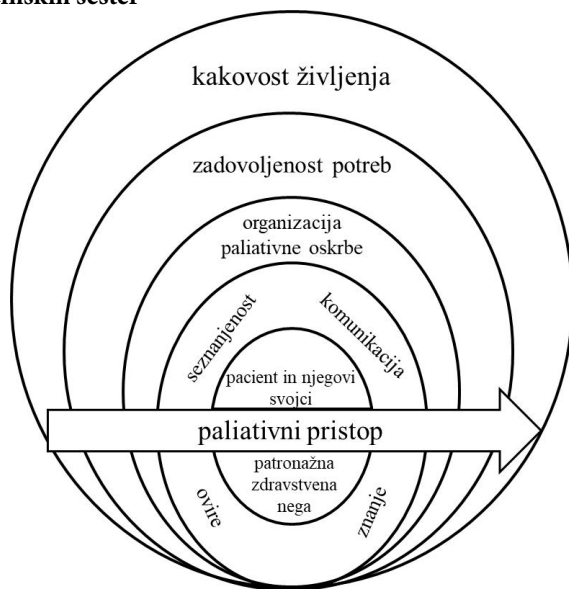
Študije kažejo, da je obravnavanje pacientov s kronično neozdravljivo boleznijo ob koncu življenja neučinkovita in pomanjkljiva zaradi nezadostnega poznavanja paliativne oskrbe (Berčan & Ovsenik, 2016), kar pomeni, da je znanje ena od pomembnih dimenzij procesa paliativne oskrbe; to smo dokazali tudi v naši raziskavi. Znanje je potreba – je nuja, saj so strokovni delavci le tako sposobni razumeti pacientove potrebe, želje in vrednote ter mu s celostno oskrbo zadovoljiti potrebe v vseh fazah paliativnega procesa, s poudarkom na spoštovanju in ohranjanju dostojanstva umirajočega. Schouten et al. (2016) ugotavljajo, da sta za pravilno in pravočasno zaznavanje potreb v različnih fazah oskrbe ključnega pomena znanje in multidisciplinaren pristop.

Ministrstvo za zdravje v državnem programu paliativne oskrbe (2010) ureja paliativno oskrbo kot celostno pomoč pacientom z napredujočo, kronično boleznijo in njihovim svojcem v času bolezni in žalovanja ter poudarja pomembnost

paliativnega tima za učinkovito in kakovostno obravnavo na vseh področjih paliativnega procesa. Sedanja organiziranost paliativne oskrbe v Sloveniji ne zagotavlja kontinuiranega in celostnega pristopa (Vrščaj, 2014; Lončarevič & Romih, 2016). Problem je nerešen tudi v sistemu financiranja, ki je pogoj za učinkovito organizacijo, s katero bi bila omogočena dostopnost paliativne oskrbe kjerkoli ali kadarkoli. Iz rezultatov raziskave je razvidno, da je organizacija paliativne oskrbe v domačem okolju tem boljša, čim bolj so zadovoljeni dejavniki kakovosti življenja paliativnih pacientov (zdravstveno stanje, socialni status, socialna mreža, psihična stabilnost, samopodoba).

Iz povzetka ključnih ugotovitev in rezultatov raziskave, ki smo jo izvedli med patronažnimi medicinskimi sestrami, smo s statistično metodo modeliranja oblikovali model paliativnega pristopa k umirajočemu človeku v domačem okolju, ki z vidika patronažnih medicinskih sester omogoča višjo kakovost življenja in oskrbe pacienta in njegove družine v vseh fazah paliativnega procesa.

Slika 1: Model paliativnega pristopa k umirajočemu človeku v domačem okolju s stališča patronažnih medicinskih sester

Vir: lastni

Model paliativnega pristopa za višjo kakovost življenja in oskrbe umirajočih z vidika patronažnih medicinskih sester se implementira v dnevni praksi dela z umirajočim in je konceptualna osnova za zagotovitev kakovosti oskrbe. Model usmerja k prepoznavanju potrebe po re-identifikaciji dejavnikov, od katerih je odvisna kakovost življenja pacientov v paliativni oskrbi in omogočajo kompetentno, visoko profesionalno delo patronažnih medicinskih sester. Ti dejavniki so: komunikacija, seznanjenost pacienta in njegovih svojcev, znanje za kakovostno oskrbo in ovire. Raziskava je

pokazala, da je pogoj za to prepoznavanje in jasno definiranje potreb umirajočega. Zadovoljitev dejavnikov – gradnikov navedenega modela – lahko zagotovi organizacijsko odličnost na ravni celostne oskrbe umirajočega človeka v domačem okolju.

LITERATURA

- Berčan M, Ovsenik M. (2016). Communication as a Component of the Quality of Life in the Integrated Care for the Dying. *Mediterranean Journal of Social Sciences* 7 (3): 70-80.
- Callanan M, Kelley P. (2012). Final Gifts: Understanding the Special Awareness, Needs, and Communications of the Dying.
- Chang E, Bidewell J, Hancock K, Johnson A, Esterbrook S. (2012). Community palliative care nurse experiences and perceptions of follow-up bereavement support visits to carers. *International Journal of Nursing Practice*, 18(4): 332-339.
- Connor S. (2018). *Hospice and palliative care. The essential guide*. Third edition.
- Ellershaw J, Gilhooley L. (2007). Evtanazija in paliativna medicina – neprijetno partnerstvo? *Časopis za kritiko znanosti domišljijo in novo antropologijo*, 35(227), 53-62.
- Hartley N. (2014). End of Life Care. A Guide for Therapists, Artists and Arts Therapists. British Library Cataloguing. *Publishers Jessica Kingsley*. London.
- Koffman J. (2013). Barriers to dying at home. Izzivi sedanjosti za trdnejšo prihodnost – prepletim znanje. Posvet o paliativni oskrbi z mednarodno udeležbo. Brdo pri Kranju, 26. in 27. september 2013: *Slovensko združenje paliativne medicine*.
- Lipar T. (2013). Strategija oskrbe umirajočih. *Kakovostna starost. Revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, 16 (4). Dostopno na: <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/stevilka.html?ID=201304>.
- Lončarevič A, Romih L. (2016). Paliativna oskrba na primarni ravni – Zdravstveni dom Celje. Celostna paliativna obravnava: primeri dobre prakse in možnosti razvoja. Simpozij s področja paliativne zdravstvene nege z mednarodno udeležbo. VII. *Stiki zdravstvene nege*. Visoka zdravstvena šola v Celju. Zbornik predavanj z recenzijo.
- Ministrstvo za zdravje RS. (2010). *Državni program paliativne oskrbe*. Ljubljana, Marec 2010.
- Ministrstvo za zdravje RS. (2015). *Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2015-2025*. Ljubljana, November 2015.
- Poplas Susič A. (2011). Vodenje medicinske paliativne obravnave na bolnikovem domu. V: Lunder, Urška ur. *Izbrane teme paliativne oskrbe in praktične delavnice*. Bolnišnica Golnik – Klinični oddelek za pljučne bolezni in alergijo, 11-14.
- Rego F. (2016). The Spiritual Advocate in Palliative Care. *Journal of Palliative Care & Medicine* (6): 283. Dostopno na: <https://www.omicsgroup.org/journals/death-and-dying-in-the-icu-the-chamber-of-torture-2165-7386-1000287.php?aid=82192> (28. junij 2017).
- Schouten B, Van Hoof E, Vankrunkelsven P, Schrooten W, Bulens P, Buntinx F, Mebis J, Vandijck D, Cleemput I, Hellings J. (2016). Assessing cancer patients quality of life and supportive care needs: Translation-revalidation of the CARES in Flemish and exhaustive evaluation of concurrent validity. *BMC Health Services Research*, 16:86.
- Slovensko društvo hospic. 2017. Dostopno na: <http://drustvo-hospic.si/> (15. februar 2017).
- Vrščaj R. (2014). *Ureditev paliativne oskrbe bolnika v Evropski Uniji in Sloveniji*. Magistrsko delo. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede.
- Zimmermann C, Riechelmann R, Krzyzanowska M, Rodin G, Tannock I. (2008). Effectiveness of specialized palliative care. A systematic review. *The Journal of the American Medical Association*, 299 (14), 1698-1709.
- Werb R. (2011). Palliative care in the treatment of end-stage renal failure. *Primary Care: Clinics in Office Practice*, 38(2): 299-309.
- WHO (2011). *Palliative care for older people. Better practices*. Copenhagen; 2001. Dostopno na: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/143153/e95052.pdf (5. junij 2017).

Naslov avtorja:

dr. Mateja Berčan – dejavnost patronaže in zdravstvene nege na domu
 Banija 4, 1292 Ig
 e-naslov: mateja.bercan@siol.net

Blaž Razvornik

Pregled nacionalnih strategij obvladovanja demence

POVZETEK

Na sistem oskrbe starejših v posameznih državah vplivajo vrednote, ki spremljajo starost, in spoštovanje do starejših. Pri demenci mora biti oskrba še posebej osredotočena na posameznika. Demenca je v Sloveniji in na svetu velik problem, zato je potrebno ukrepati. Zaradi povečanja števila bolnikov z Alzheimerjevo boleznijo in ostalimi oblikami demence je postala globalno breme. Vse več avtorjev je mnenja, da bo demenca do leta 2050 postala *globalna "epidemija"*. Demenco ima na svetu približno 50 milijonov ljudi, za njihovo oskrbo pa je namenjenih 818 milijard dolarjev. Po podatkih mednarodnega združenja Alzheimer's Disease International je že 32 držav sveta ukrepalo in sprejelo nacionalne programe za demenco. Osrednji del članka razčleni obstoječe nacionalne strategije obvladovanja demence ter jih primerja na podlagi smernic Svetovne zdravstvene organizacije. Socialnovarstveni in zdravstveni sistemi v državah bodo v prihodnosti nosili glavno breme razvoja strategij za obvladovanje demence. Države, ki so se na razširjenost demence odzvale s sprejetjem strategije za njeno obvladovanje, pomenijo dober začetek urejanja tega področja, v kolikor jim bodo sledile druge države in akcijski načrti za izvedbo strategij.

Ključne besede: demenca, Alzheimerjeva bolezen, strategija, strategija za obvladovanje demence, starejši, implementacija.

AVTOR

Blaž Razvornik je univerzitetni diplomirani pravnik in zaposlen v DEOS Centru starejših Medvode kot direktor centra. Dodatno se izobražuje na Alma Mater Europaea na doktorskem študiju socialne gerontologije, v prostem času se posveča raziskovanju na področju socialne gerontologije.

ABSTRACT

Overview of national strategies for managing dementia

Respect towards older persons and the age related values are having an effect on the long-term care system. In the field of dementia, care should be personalized and individually adjusted. Due to the fact that dementia poses a serious problem in Slovenia and internationally, the focus should be given on finding solution for efficient dementia managing. On account of the substantial increase of patients with Alzheimer's disease and other forms of dementia, dementia has become a global burden. Many authors expect the dementia to become a "global

epidemic" by 2050. Around 50 million people around the world have dementia and 818 billion dollars worldwide have been spent for dementia care. According to Alzheimer's Disease International, 32 countries have taken action and adopted national dementia plans. The central part of the article analyses existing national strategies for dementia management and compares them on the basis of guidelines from the World Health Organization. In the future the social and health systems of the countries will bear the main burden of developing strategies for dementia management. Several countries have responded to the prevalence of dementia by adopting dementia strategies, and this is a good start point to regulating this area so far as they are followed by other countries and action plans for the implementation of strategies.

Key words: dementia, Alzheimer's disease, strategy, dementia strategy, older people, implementation.

AUTHOR

Blaž Razvornik is a university graduate lawyer and is employed at the DEOS Center for older people Medvode as the director of the Centre. Currently he is a PhD student of social gerontology at Alma Mater Europaea - which is also his spare time interest.

1 UVOD

V družbi je potrebno začeti razpravo o vrednotah, ki spremljajo starost, saj le-te vplivajo na to, kako so starejši obravnavani v sistemu oskrbe. Ko razmišljamo o možnostih za izboljšavo načina oskrbe starejših, ne bi smeli gledati na medicinske sestre, temveč nase. Vprašati bi se morali, zakaj nas je strah staranja. Zakaj naredimo za stare ljudi manj, kakor bi želeli v podobni situaciji sebi? Kaj je narobe z gubami? (Parkinson, 2009, str. 14). Že Ramovš (2003, str. 51) govori, da starost pride sama od sebe, toda ne kakovostna starost. Na kakovostno starost se je potrebno pripraviti v srednjih letih. Strah, ki preganja oblikovalce politike je, da bo medicinski napredek daljšal življenje brez boljšega zdravja. To je spekter praznih šolk - lupin na invalidskih vozičkih, ki bodo naseljevali vedno večje domove za stare ljudi (Goodwin, 2017, str. 354).

1.1 DEMENCA KOT PRIORITETA JAVNEGA ZDRAVJA

Demenca je bolezen, ki je tako v Sloveniji kakor drugje po svetu pereč problem. V prihodnosti bo postala še večji problem predvsem za ljudi in institucije, ki skrbijo za osebe z demenco ter za državne proračune.

Mednarodna klasifikacija bolezni MKB-10-AM opredeljuje demenco kot sindrom, ki je posledica bolezni možganov, navadno kronične ali napredujoče, pri čemer so okvarjene višje dejavnosti možganov, ki zajemajo spomin, razmišljanje,

orientacijo, dojemanje, računanje, zmožnost učenja, govor in presojanje. Zavest ni zamegljena. Opešanje kognitivne funkcije navadno spremlja ali pa včasih napoveduje zmanjšanje sposobnosti za obvladovanje čustev, družbenega vedenja ali motivacije. Ta sindrom se pojavlja pri Alzheimerjevi bolezni, pri drugih cerebrovaskularnih boleznih in drugih stanjih, ki primarno ali sekundarno prizadenejo možgane.

Kogoj (2009, str. 36) pravi, da je demenca posledica več kot stotih, po nekaterih virih celo več kot dvestotih različnih bolezni. Najbolj prepoznavna demenca je Alzheimerjeva bolezen, ki zavzema 50 do 65 % vseh demenc. Imenuje se po nemškem nevrologu Aloisu Alzheimerju, ki je leta 1907 opisal nenavadno duševno motnjo pri bolnici, ki je bila sumničava, imela je spominske motnje in se ni znašla v lastnem stanovanju. Te ugotovitve je povezoval z opaženimi mikroskopskimi spremembami v možganih (Kavčič, Brezovar, 2015).

Prince in sodelavci (2015, str. 68) ocenjujejo, da je v letu 2015 na svetu živelo 46.8 milijonov ljudi z demenco. Glede na projekcije, da se številka podvoji na vsakih 20 let, bo do leta 2030 74.7, do leta 2050 pa 131.5 milijonov ljudi zbolelo za eno od oblik demence.

Od leta 1998 je bilo več kot sto poskusov, kako razviti učinkovito zdravilo za zdravljenje demence, vendar so bili le štirje odobreni. Trenutno sta na voljo le dve zdravili, njun učinek pa je le zdravljenje nekaterih simptomov bolezni (Patterson, 2018, str. 16).

Zaradi dramatičnega povečanja števila bolnikov z Alzheimerjevo boleznijo in ostalimi oblikami demence je ta bolezen postala globalno breme, zato je potrebno, da se obravnava kot prioriteta javnega zdravja (Smith idr., 2014, str. 661). Globalno epidemijo Alzheimerjeve bolezni do leta 2050 so predvideli tudi Brookmeyer idr., (2007, str. 191), ki so ugotovili, da bi že skromen napredek v terapevtskih in preventivnih strategijah, ki bi vodil do celo manjše zamude v nastanek in napredovanje Alzheimerjeve bolezni, bistveno zmanjšal globalno breme te bolezni.

1.2 STRATEGIJE ZA OBVLADOVANJE DEMENCE PO SVETU

Po podatkih Alzheimer's Disease International so naslednje evropske države sprejele plane oz. strategije za obvladovanje demence: Avstrija, Bolgarija, Češka, Danska, Finska, Francija, Grška, Irska, Italija, Luxemburg, Malta, Nizozemska, Norveška, Škotska, Slovenija, Švica in Velika Britanija. Belgija in Nemčija pa imata sprejete regionalne plane, saj to bolj ustreza politični razdelitvi države. Glede držav izven Evrope je potrebno omeniti še Avstralijo in ZDA, ki imata prav tako sprejete strategije in zelo dejavne organizacije na področju demence.

Globalni akcijski načrt Svetovne zdravstvene organizacije kot odziv na demenco 2017–2025 (WHO, 2017) je bil sprejet maja 2017. Je osnova in zgled za nacionalne plane. Vsebuje sedem ciljev oz. akcijskih področij: *Demenca*

kot prioriteta javnega zdravja; Zavedanje demence in prijaznost; Zmanjševanje tveganja za demenco; Diagnosticiranje demence, zdravljenje, oskrba in podpora; Podpora negovalcem oseb z demenco; Informacijski sistemi za demenco; Raziskave o demenci in inovacije.

Glede na kompleksnost bolezni morajo smernice politike in prakse zajemati celoten potek bolezni od zgodnjega odkrivanja bolezni do konca življenjske dobe posameznika (Nakanishi idr., 2015, str. 1561).

2 ANALIZA NACIONALNIH STRATEGIJ ZA OBVLADOVANJE DEMENCE

Pregled nacionalnih strategij za obvladovanje demence sem opravil v letu 2019, že v letu 2018 pa sem opravil podrobno analizo slovenske in škotske strategije. Želel sem spoznati različne pristope, prakse in cilje držav do problema demence. Za vizijo, ki jo kažejo strategije za obvladovanje demence, si je vredno prizadevati, saj se bomo samo tako učinkovito spopadali z boleznijo.

2.1 METODE IN CILJI

V raziskavi je bil uporabljen sistematičen pregled znanstvene in strokovne literature s področja demence in vsebinska kvalitativna analiza nacionalnih strategij za obvladovanje demence. Pregledani so bili članki iz različnih revij ter druge objave s področja demence, do katerih sem lahko dostopal v okviru celotnih besedil. Jezikovno sem se omejil na slovenščino in angleščino. Ključni besedi v slovenščini sta bili *demenca* in *strategija*, v angleščini pa *dementia strategy*, *national dementia strategy*, *international dementia strategy*. Iskanje literature je bilo opravljeno preko spletne strani Alzheimer's Disease International in nacionalnih spletnih strani držav, ki so sprejele strategijo za obvladovanje demence. Članki in druge objave so bile pridobljene s pomočjo mega iskalnika NUK-a, ki omogoča sočasno iskanje po bazah EBSCOHost, ScienceDirect, Web of Science, JSTOR, EMERALD in SAGE.

Iz pregleda so bile izključene strategije, ki niso bile objavljene v slovenskem ali angleškem jeziku; strategije, ki so še v fazi razvoja ter strategije, ki niso več aktualne.

Pregled je bil zasnovan v dveh fazah. V prvi fazi sem pregledal vse strategije, v drugi pa jih primerjal glede na cilje oz. akcijska področja Globalnega akcijskega načrta Svetovne zdravstvene organizacije kot odziv na demenco 2017-2025 (WHO, 2017). Zgoraj navedenim sedmim ciljem oz. akcijskim načrtom sem dodal še dva, za katera sem prepričan, da bi jih morala imeti vsaka strategija in sicer: *Paliativna oskrba oseb z demenco* in *Implementacija nacionalnih planov*.

Cilj raziskave sem opredelil na podlagi namena in je analiza in primerjava teh pristopov, praks in ciljev nacionalnih strategij ob upoštevanju Globalnega akcijskega načrta Svetovne zdravstvene organizacije: torej najti razlike in podobnosti v pripravi nacionalnih strategij na zastavljenih področjih.

2.2 REZULTATI

V okviru raziskave sem pregledal osemnajst načrtov oz. strategij obvladovanja demence. Pregledal in analiziral sem strategije Anglije, Avstralije, Danske, Finske, Grčije, Indonezije, Irske, Italije, Izraela, Južne Koreje, Katarja, Luxembourga, Malte, Mehike, Norveške, Slovenije, Škotske in ZDA.

Navedene strategije sem med sabo primerjal glede na devet kriterijev oz. področij: 1. Demenca je opredeljena kot prioriteta javnega zdravja; 2. Zavedanje demence in prijaznost; 3. Zmanjševanje tveganja za demenco; 4. Diagnosticanje demence, zdravljenje, oskrba in podpora; 5. Podpora negovalcem oseb z demenco; 6. Informacijski sistemi za demenco; 7. Raziskave o demenci in inovacije; 8. Paliativna oskrba oseb z demenco; 9. Implementacija nacionalnih planov.

1. Demenca je opredeljena kot prioriteta javnega zdravja

Od osemnajstih strategij jih ima le sedem demenco opredeljeno kot prioriteto javnega zdravja. Najbolje poudari demenco kot prioriteto angleška strategija *Living well with dementia: A National Dementia Strategy*, ki ob tem navaja, da mora biti demenca kot prioriteta opredeljena tudi v delovanju ustanov, ki se ukvarjajo z oskrbo in nego starejših. Tudi Prince in sod. (2013) poudarjajo, da bo zagotavljanje in financiranje ukrepov za zadovoljevanje potreb po dolgotrajni oskrbi oseb z demenco, vključno s podporo njihovim družinskim negovalcem, neizogibno postalo vse bolj nujna prednostna politična naloga.

2. Zavedanje demence in prijaznost

Prav vse strategije se zavedajo, da je ozaveščanje ključ do rešitve tako pri tistih, ki se s problemom demence ukvarjajo profesionalno kakor v širši javnosti, zato so zavedanje in prijaznost vse države vnesle v svoje strategije. Veliko strategij ima to dodano kot posebno akcijsko področje, vse pa tudi poudarjajo 21. september kot svetovni dan Alzheimerjeve bolezni. Avstralska strategija *National Framework for Action on Dementia 2015-2019* poudarja, da moramo demenco razumeti in da obstajajo razlike v zavedanju o demenci.

3. Zmanjševanje tveganja za demenco

Zmanjševanju tveganja za demenco se posvetijo vse strategije, vendar pa le površinsko, kar pomeni, da samo omenjajo dejavnike tveganja kot so holesterol, alkohol, stres, žilne bolezni itd. Vse priznavajo, da je največje tveganje za demenco starost, vendar pa se ne ukvarjajo toliko s preventivo in varovalnimi dejavniki za zaščito pred dejavniki tveganja. Zmanjševanje tveganja za demenco dobro opredeli finska strategija *National Memory Programme 2012-2020: Creating a »Memory Friendly« Finland*, ki pravi, da je skrb za možgane vseživljenjska skrb in da se moramo dejavnikov tveganja zavedati že od mladosti. Medtem Yaffe

in Barnes (2011, str. 28) ugotavljata, da je od ocenjenih dejavnikov tveganja za demenco po svetu največ primerov Alzheimerjeve bolezni mogoče pripisati nizki izobrazbi in kajenju; to pomeni, da so lahko najbolj učinkovite javne kampanje za izobraževanje in opuščanje kajenja.

4. Diagnosticiranje demence, zdravljenje, oskrba in podpora

Že Waldemar in sod. (2007, str. 26) so ugotovili, da je za diagnozo, ustrezno nego in zdravljenje osebe z demenco potreben multidisciplinarni pristop z več deležniki. Takšen pristop bi bil idealen. Vsebujejo ga vse obravnavane nacionalne strategije, predvsem poudarjajo pravočasno diagnozo. Po diagnozi je potreben poseben in celovit pristop k negi in zdravljenju. Se pa tudi tukaj strategije med seboj razlikujejo glede tega, na kakšen način poskrbeti za najhitrejšo diagnozo ter kasnejšo oskrbo in nego. Največ pozornosti posvečajo diagnosticiranju in podpori po diagnozi.

5. Podpora negovalcem oseb z demenco

Podpora negovalcem oseb z demenco je pomembna usmeritev; k podpori spada tudi njihovo izobraževanje in usposabljanje. Mehiška strategija *Plan Alzheimer's and other dementias action* vsebuje usmeritev, da so potrebne štípendije za usposabljanje zdravstvenih delavcev specializiranih za nemedicinsko oskrbo starejših oseb z demenco. Štiri od sedemnajstih strategij nimajo opredeljene pomoči negovalcem oseb z demenco. Večina strategij se veliko osredotoča na neformalne negovalce – svojce, manj pa na profesionalne. Že Chenoweth in Spencer (1986, str. 272) sta ugotavljala, da večina svojcev oseb z demenco občuti velik stres ob negovanju svojca obolelega z demenco. Zelo dobro ima podporo opredeljena luksemburška strategija *Final Report of the Steering Committee for the establishment of a national action plan »dementias«*, ki loči pomoč za neformalne negovalce oseb z demenco ter pomoč zaposlenim v institucijah.

6. Informacijski sistemi za demenco

Strategije so zelo zadržane glede uvajanja tehnologije kot pomoči osebam z demenco in njihovim negovalcem. Večinoma se osredotočajo na pomoč na daljavo, ki jo obravnavajo pri razvoju in izobraževanju. Le dve strategiji od sedemnajstih se bolj podrobno osredotočata na tehnologijo in sicer strategija ZDA *National Plan to Address Alzheimer's Disease: 2018 Update* in strategija Južne Koreje *The 3rd National Dementia Plan: Living well with dementia in the community*, ki določa celo proračun za določene tehnološke rešitve. Tehnološke rešitve zelo površinsko obravnava tudi Katarska strategija *Qatar National Dementia Plan 2018-2022*. Ob tehnologiji za oskrbo oseb z demenco in njihovih negovalcev bi se morale države v prihodnosti posvetiti tudi etiki. Da je premalo skrbi posvečenih etiki in drugim napetostim pri uporabi le-te ugotavljajo tudi Bächle in sod. (2018, str. 111).

7. Raziskave o demenci in inovacije

Nacionalne strategije so se osredotočile na raziskovalne cilje, da bi do leta 2025 razvili zdravilo ali modificirano terapijo za demenco. Torej so poudarili farmakološki pristop reševanja problema demence. Pichett in sod. (2018, str. 906) so se odločili, da poiščejo komplementarne raziskovalne metode na področjih kot so preventiva, diagnoza in intervencija. Prav tako poudarjajo, da mora družbeni pristop k raziskavam za demenco upoštevati dejstvo, da bodo v bližnji prihodnosti v vseh družbah ljudje z demenco. Vse strategije razen luksemburške *Final Report of the Steering Committee for the establishment of a national action plan »dementias«* vsebujejo posebno poglavje o podpori raziskavam, nekatere tudi podajajo proračun namenjen posebej raziskavam in ustanavljajo posebne raziskovalne centre.

8. Paliativna oskrba oseb z demenco

Pet od osemnajstih strategij še ne zajema paliativne oskrbe, kar pomeni, da se večina držav zaveda, da je demenca neozdravljiva bolezen, ki v vsakem primeru privede do smrti. Paliativna oskrba oseb z demenco je še slabo razvita, saj se veliko več pozornosti posveča paliativi pri drugih boleznih, kot je npr. rak. Tako Irwin in sod. (2018, str. 237) ugotavljajo, da bi morali izvajalci paliativne oskrbe oseb z demenco vključiti multimodalno strategijo za obvladovanje bolečin, ki vključuje nefarmakološke in farmakološke pristope ter seveda interdisciplinarni pristop.

9. Implementacija nacionalnih planov

Implementacijo določa deset pregledanih nacionalnih strategij; te imajo največ možnosti za uresničitev zastavljenih ciljev. *Strategija obvladovanja demence v Sloveniji do leta 2020* spada med tiste, ki implementacijo prepušča drugim državnim organom. Slovenija je strategijo sprejela leta 2016, do danes pa še nima implementiranih večine zadev, ki si jih je zadala. Zelo dobro ima izvedbo napisana grška *National Action Plan For Dementia – Alzheimer's Disease*, ki pri vseh nalogah določa, kdo in kako jih bo izvedel, dopolnjuje pa jo predviden proračun za izvedbo.

V Tabeli 1 je pregledna primerjava zajetih nacionalnih strategij za demenco po državnih in zgoraj navedenih devetih kriterijih, oziroma področjih.

Tabela 1. Pregled nacionalnih strategij za demenco po državah in 9 kriterijih

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Anglija	DA	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	DA
Avstralija	DA	DA	DA	DA	NE	NE	DA	DA	DA
Danska	NE	DA	DA	DA	NE	NE	DA	NE	NE
Finska	NE	DA	DA	DA	NE	NE	DA	DA	DA
Grčija	NE	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	DA

Indonezija	DA	DA	DA	DA	DA	NE	DA	NE	DA
Irska	NE	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	NE
Italija	NE	DA	DA	DA	NE	NE	DA	NE	NE
Izrael	DA	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	DA
Južna Koreja	NE	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA
Katar	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	NE	DA
Luksemburg	NE	DA	DA	DA	DA	NE	NE	NE	NE
Malta	DA	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	DA
Mehika	NE	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	NE
Norveška	NE	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	NE
Slovenija	NE	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	NE
Škotska	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA
ZDA	NE	DA	DA	DA	DA	DA	DA	NE	NE

2.3 ANALIZA REZULTATOV IN RAZPRAVA

Večina strategij je bila sprejeta pred izdajo *Globalnega akcijskega načrta Svetovne zdravstvene organizacije kot odziv na demenco 2017-2025* (WHO, 2017). To je lahko vzrok, da nekatere (Danska, Finska, Grčija ...) nimajo določila o demenci kot prioriteti javnega zdravja. Možno je tudi, da je bila demenca kot prioriteta javnega zdravja opredeljena v kaki prejšnji strategiji določene države in ne v aktualni.

Ob pregledu literature nacionalnih strategij oz. načrtov za obvladovanje demence sem ugotovil, da ni veliko prispevkov, ki bi se ukvarjali s temo strategij obvladovanja demence.

Pregled nacionalnih strategij oz. načrtov za obvladovanje demence je razkril veliko enotnost držav pri določanju strategij. Med devetimi pregledanimi področji so tri (Zavedanje demence in prijaznost, Zmanjševanje tveganja za demenco ter Diagnosticiranje demence, zdravljenje, oskrba in podpora) zajete v vseh osemnajstih pregledanih strategijah. Zelo dobro je pripravljena katarska strategija *Qatar National Dementia Plan 2018-2022*, ki natančno povzema teme in cilje Globalnega akcijskega načrta Svetovne zdravstvene organizacije kot odziv na demenco 2017-2025 (WHO, 2017), na drugi strani pa so strategije, kot je npr. škotska *Scotland's National Dementia Strategy 2017-2020*, ki je že tretja po vrsti ter se odlikuje v tem, da izpostavlja, kaj vse je že bilo narejeno in to samo nadgrajuje.

Prav vse strategije se zavedajo, da je ozaveščanje o bolezni ključno za doseganje zastavljenih ciljev, niso pa med sabo enotne, na kakšen način to izvajati in doseči. Tukaj se pokaže raznolikost pristopov do ozaveščanja ljudi. Medtem ko večina držav izvaja podobne kampanje kot so demenci prijazne točke, Alzheimer cafeji ipd., pa nekatere ponudijo drug pristop, saj želijo, da ljudje razumejo demenco kot bolezen. To pomeni poglobljeno razmišljanje o demenci,

ne pa le razmišljanje, da demenca obstaja, vse ostalo pa nas ne zanima, dokler se ne zgodi bližnjim. Glavnemu dejavniku tveganja za demenco (staranju) se ne moremo izogniti, lahko pa zmanjšujemo druga tveganja; zdrav in aktiven življenjski slog lahko največ pripomore proti obolenju za demenco.

V času, ko zdravila za demenco še ne poznamo, je najpomembnejše diagnosticiranje demence ter post diagnostična oskrba in podpora. Zgodnja diagnoza je zelo pomembna in lahko osebi z demenco omogoči, da kvalitetneje živi z boleznijo. Tako je že Pasquier (1999. str. 14) omenil, da ima nevropsihološka presoja v zgodnji fazi demence dva cilja: določiti in opredeliti motnjo spomina v luči kognitivne nevropsihologije ter oceniti druge kognitivne in nekognitivne funkcije v smeri sindroma spominske motnje.

Pri demenci je zelo pomembna tudi podpora negovalcem oseb z demenco, tako v izobraževalnem kot praktičnem in tehnološkem smislu. Podpora tako profesionalnim kot neprofesionalnim negovalcem oseb z demenco je ključnega pomena za kakovostno življenje obolenih. Veliko več pozornosti bodo države morale nameniti informacijski tehnologiji, ki je lahko zelo dobra pomoč osebam z demenco. Takšna pomoč se je kot zelo dobra že pokazala pri pomoči starejšim, tako da je potrebno to tehnologijo prilagoditi tudi potrebam oseb z demenco. Pri tem pa je potrebno veliko truda posvetiti izobraževanju starejših za uporabo tehnologije, saj je splošno znano, da starejši tega niso najbolj vešč.

Če želimo razviti zdravilo za demenco, moramo veliko pozornosti posvečati raziskavam in inovacijam. Zdravilo je potrebno iskati pospešeno, saj sedanja zdravila ne zadoščajo, ker samo lajšajo nekatere simptome demence. V skladu s tem je potrebno iskati dobre prakse ter jih podpirati, da bo prišlo do preboja tudi na področju demence. V zadnjem času napreduje tudi razvoj paliativne oskrbe za osebe z demenco, ki je pri tej bolezni zelo pomemben, saj vemo, da se bolezen vedno konča s smrtjo.

Več kot polovica strategij nam podaja informacije o načinu implementiranja, kar je izrednega pomena. Implementacija je najpomembnejša sestavina strategije, saj se brez nje ne bo spremenilo nič. Pri implementaciji lahko države, ki so sprejele strategijo, ločimo na tri stopnje. Nekatere – mednje na žalost spada tudi Slovenija – so strategijo sprejele, niso pa pričele z implementacijo oz. sploh niso postavile načrta implementacije. Druge imajo izdelane zelo podrobne plane za implementacijo tudi s finančnim ovrednotenjem, medtem ko tretje že evalvirajo svoje dosežke iz prejšnjih strategij in postavljajo nove cilje za prihodnost.

Kot pravi Wortmann (2012, str. 40), nam letna poročila organizacije Alzheimer Disease International koristijo, da spoznavamo vse večji vpliv Alzheimerjeve bolezni in drugih demenc in nam prebuja potrebo po ukrepanju. Sprejem in razvoj nacionalnih planov pa je ključno orodje za ukrepanje proti bolezni.

3 SKLEP

Države, ki so sprejele strategije oz. plane za obvladovanje demence, predstavljajo na svetovni ravni majhen odstotek. To pove, da je v ozaveščanje, razvoj in raziskave še vedno vložena premalo dela. Glede na večanje števila starejših in posledično oseb z demenco bodo socialnovarstveni in zdravstveni sistemi v državah v prihodnosti nosili glavno breme razvoja strategij za obvladovanje demence.

Demenca ne pozna državnih meja, zato po mojem mnenju pomenijo veliko spodbudo za ustvarjalce politike na področju demence smernice *Globalnega akcijskega načrta Svetovne zdravstvene organizacije kot odziv na demenco 2017-2025* (WHO, 2017), ki postavljajo standarde za vse države, ki strategije še nimajo pripravljene oz. podajajo standarde za razvoj že obstoječih strategij. Demenco državne politike zanemarjajo enako kot ostale teme, ki se tičejo starosti. Stanje miselnosti in kulture družbe, ki je prevladujoče, v veliki meri povečuje mladost in omalovažuje starost. Posledično to vpliva na sprejemanje strategij za obvladovanje demence, ki ji politika posveča premalo pozornosti.

Strategije za obvladovanje demence so si različne in to je njihova največja vrednost, saj tako prihaja do dobrih praks, ki se uveljavljajo v posameznih državah in jih nato lahko druge države prevzamejo. Nacionalne strategije se morajo nujno medsebojno dopolnjevati in povezovati, saj bomo samo tako dosegli dobre rezultate. Vsi mislimo, da vemo, kaj demenca je; ko pa doleti koga od bližnjih, spoznamo, da demence dejansko ne poznamo. In ravno zato morajo države nadaljevati politiko ozaveščanja ljudi o demenci in jih z novimi strategijami pripraviti na soočenje s to boleznijo.

Raziskava ima tudi določene omejitve. Prva je, da sem pregledal samo strategije, ki so dostopne v angleškem jeziku, druga, da pridobljeni dokumenti mogoče ne vsebujejo vseh podatkov, ki so navedeni v izvirni verziji, tretja omejitev je število strategij, saj sem primerjal med sabo aktualne strategije, ki pa so v nekaterih državah prva verzija, v nekaterih pa že druga ali tretja. Potrudil sem se, da sem primerjana področja poiskal tudi v samem besedilu strategij, ne samo po ključnih akcijskih usmeritvah, kar lahko privede do različnih rezultatov pri različnih avtorjih.

Vendar ne bi bilo prav, če bi se s strategijami trud na tem področju končal. V nadaljevanju čaka tema, ki se mi poraja ob moji raziskavi, to je implementacija strategij. Obdelati bi jo bilo potrebno s posebno raziskavo, s katero bi prišli do konkretnih rezultatov vpeljave vseh pobud iz teorije v prakso.

LITERATURA

Alzheimer's Disease International. Dostopno na: <https://www.alz.co.uk/dementia-plans> (09. februar 2019).

Alzheimer Scotland. Scotland's National Dementia Strategy 2017 – 2020. Dostopno na: <http://www.gov.scot/Resource/0052/00521773.pdf>. Pridobljeno: 26. april 2018.

- Bächle, M., Daurer, S., Judt, A., Mettler, T., (2018). Assistive technology for independent living with dementia: Stylized facts and research gaps. *Health Policy and Technology*, 7(1), 98-111.
- Brookmeyer, R., Johnson, E., Ziegler-Graham, K., Arrighi, H.M., (2007). Forecasting the global burden of Alzheimer's disease. *Alzheimer's & Dementia: The Journal of the Alzheimer's Association*, 3(7), 186-191.
- Chenoweth, B., Spencer, B., (1986). Dementia: The Experience of Family Caregivers. *The Gerontologist*, 26(3), 267-272.
- Council of Government, Luxembourg. *Final Report of the Steering Committee for the establishment of a national action plan "dementias"*. Dostopno na: <https://www.alz.co.uk/sites/default/files/plans/Luxembourg-unofficial-translation.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Danish Ministry of Health. *A Safe and Dignified Life with Dementia*. Dostopno na: http://sum.dk/Aktuelt/Publikationer/~media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2017/Demenshandlingsplan-2025-Et-trygt-og-vaerdigt-liv-med-demens/Demenshandlingsplan-2025-Et-trygt-og-vaerdigt-liv-med-demens.ashx. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Department of Health. *Living well with dementia: A National Dementia Strategy*. Dostopno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/168220/dh_094051.pdf. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Department of Health. *The Irish National Dementia Strategy*. Dostopno na: <https://health.gov.ie/wp-content/uploads/2014/12/30115-National-Dementia-Strategy-Eng.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Department of Health. *National Framework for Action on Dementia 2015-2019*. Dostopno na: https://agedcare.health.gov.au/sites/default/files/documents/09_2015/national-framework-for-action-on-dementia-2015-2019.pdf. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Goodwin, J. S. (2017). Fear of Life Extension, *Journals of Gerontology. Medical Sciences*, 72(3), 353-354.
- Hellenic Republic, Ministry of foreign affairs. *National Action Plan for dementia – Alzheimer's disease*. Dostopno na: <https://www.alz.co.uk/sites/default/files/plans/greece-national-plan-2016.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Irwin, S. A., Shega, J. W., Sachs, G. A., (2018). The Importance of Palliative Care for Dementia. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 26(2), 235-237.
- Kavčič, V., Brezovar, S. (2015). *Umovadba za bistro možgane v poznih letih*. Dob pri Domžalah. Miš.
- Kogoj, A. (2009). Najpogostejše oblike demence. V: Mencej, M., (ur.). *Bolezni in sindromi v starosti 3*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije, str. 31-36.
- Ministry of social affairs and health. *National Memory Programme 2012-2020: Creating A "Memory-Friendly" Finland*. Dostopno na: http://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2018/02/Reports_2013_9_Memory_verkko.pdf. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Ministry of Health, Republic of Indonesia. *National Strategy, Management of Alzheimer and Other Dementia Diseases: Towards Healthy and Productive Older Persons*. Dostopno na: <https://www.alz.co.uk/sites/default/files/plans/Indonesia.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Ministry of Health, Israel. *Addressing Alzheimer's and Other Types of Dementia: Israeli National Strategy*. Dostopno na: https://www.health.gov.il/English/Topics/SeniorHealth/DEMENTIA/Pages/National_program.aspx. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Ministry of Health, Italy. *National Dementia Strategy 2014*. Dostopno na: <https://www.alz.co.uk/sites/default/files/plans/italy-english.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Ministry of Health and Welfare, South Korea. *The 3rd National Dementia Plan: Living well with dementia in the community*. Dostopno na: https://www.nid.or.kr/info/dataroom_view.aspx?bid=144. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Ministry of Public Health, State of Qatar. *Qatar National Dementia Plan 2018-2022*. Dostopno na: <https://www.alz.co.uk/sites/default/files/plans/Qatar-National-Dementia-Plan-Summary.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Ministry of Health, Mexico. *Action Plan Alzheimer's and other dementias*. Dostopno na: <https://www.alz.co.uk/sites/default/files/plans/mexico-english.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Ministrstvo za zdravje. *Strategija obvladovanja demence v Sloveniji do leta 2020*. Dostopno na: http://www.mz.gov.si/fileadmin/mz.gov.si/pageuploads/NOVICE/25052016_Sr_trategija_obvladovanje_demence.pdf. Pridobljeno: 26. april 2018.

- MKB-10-AM, *Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS.
- Nakanishi, M., Nakashima, T., Shindo, Y., Miyamoto, Y., Gove, D., Radbruch, L., Van Der Steen, J. T. (2015). An evaluation of palliative care contents in national dementia strategies in reference to the European Association for Palliative Care White paper. *International Psychogeriatrics*, 27(9), 1551-1561.
- Norwegian Ministry of Health and Care Services. *Dementia plan 2020, A More Dementia-friendly Society*. Dostopno na: https://www.regjeringen.no/contentassets/3bbec72c19a04af88fa78ffb02a203da/dementia_plan_2020_long.pdf. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Parliamentary Secretariat for Rights of Persons with Disability and Active Ageing. *Empowering Change, A National Strategy for Dementia in the Maltese Islands 2015-2023*. Dostopno na: https://activeageing.gov.mt/en/documents/book_english_book.pdf. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Pasquier, F. J. Neurol (1999). Early diagnosis of dementia: neuropsychology. *Journal of Neurology*, 246(1), 6-15.
- Parkinson, M. (2009). Former chat show host explains how fear of ageing affects care. *Nursing standard*, 23(37), 14-14.
- Patterson, C. (2018). *World Alzheimer Report 2018. The state of the art of dementia research: New frontiers*, London, UK: Alzheimer's Disease International, 16.
- Pichett, J., Bird, C., Ballard, C., Banerjee, S., Brayne, C., Cowan, K., Clare, L., Comas-Herrera, A., Corner, L., Daley, S., Knapp, M., LaFortune, L., Livingston, G., Manthorpe, J., Marchant, N., Moriarty, J., Robinson, L., van Lynden, C., Windle, G., Woods, B., Gray, K., Walton, C. (2018). A roadmap to advance dementia research in prevention, diagnosis, intervention, and care by 2025. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 33(7), 900-906.
- Prince, M., Bryce, R., Albanese, E., Wimo, A., Ribeiro, W., Ferri, C. P. (2013). The global prevalence of dementia: A systematic review and metaanalysis. *Alzheimer's & Dementia* 9 (1), 63-75.
- Prince, M., Wimo, A., Guerchet, M., Ali, G., Wu, Y., Prina, M. (2015). *World Alzheimer Report 2015. The Global Impact of Dementia: an Analysis of Prevalence, Incidence, Cost and Trends*. London, UK: Alzheimer's Disease International, 68.
- Ramovš, J. (2003). *Kakovostna starost, Socialna gerontologija in gerontagogika*. Inštitut Antona Trstenjaka in Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Smith, B. J., Ali, S. in Quach, H. (2014). Public knowledge and beliefs about dementia risk reduction: a national survey of Australians. *BMC Public Health*, 14:661.
- U.S. Department of Health and Human Services. *National Plan to Address Alzheimer's Disease: 2018 Update*. Dostopno na: <https://aspe.hhs.gov/system/files/pdf/259581/NatPlan2018.pdf>. Pridobljeno: 03. februar 2019.
- Waldemar, G., Dubois, B., Emre, M., Georges, J., McKeith, G., Rossor, M., Scheltens, P., Tariska, P., Winblad, B. (2007). Recommendations for the diagnosis and management of Alzheimer's disease and other disorders associated with dementia: EFNS guideline. *European Journal of Neurology*, 14: e1-e26.
- Wortmann, M. (2012). Dementia: a global health priority – highlights from ADI and World Health Organization report. *Alzheimer's Research & Therapy*, 4:40.
- Yaffe, K., Barnes, D. E. (2011). The projected effect of risk factor reduction on Alzheimer's disease prevalence. *Lancet Neurol*, 10:819-28.
- WHO (2017) *Global action plan on the public health response to dementia 2017-2025*. Geneva: World Health Organization.

Naslov avtorja:

Blaž Razvornik

blazrazvornik@hotmail.com

David Kraner

Socialne reprezentacije starejših o Katoliški Cerkvi v Sloveniji v luči staranja prebivalstva

POVZETEK

Staranje prebivalstva v Evropi skokovito narašča in potreba po medgeneracijskem sožitju je vse večja. V članku je podrobno predstavljena raziskava o socialnih reprezentacijah Katoliške Cerkve v Sloveniji. V določenih segmentih primerjamo starejše prebivalstvo z mlajšim in ugotavljamo precejšnje razlike, pri čemer izstopa polarnost pozitivnih in negativnih mnenj anketirancev o Cerkvi. Iz semantičnega diferenciala dobimo tri pozitivne podobe o Cerkvi. Klastrska analiza nam omogoči razumevanje petih skupin oz. tipov anketirancev: 1) pozitivnež – aktiven vernik; 2) organizator – verski voditelj; 3) pasivnež – situacijski vernik; 4) negativnež – nevernik in 5) anonimni vernik. Rezultati raziskave kažejo, da ima lahko Katoliška Cerkve v Sloveniji posebno vlogo v tem, da s svojim poslanstvom spremeni nesmiselno kritičnost okolja do nje. S posameznimi tipologijami osebnosti bo potrebno veliko načrtnega dela za izboljšanje medgeneracijskega sožitja.

Ključne besede: staranje prebivalstva, socialne reprezentacije, Cerkev, vrednote, mnenja, koncepti, drža

AVTOR

Dr. David Kraner je doktoriral iz komunikologije na mednarodni univerzi UPS v Rimu. Je asistent na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer ima pri raznih profesorjih vaje za študente. Je tiskovni predstavnik Slovenske škofovske konference, duhovni pomočnik v župniji Lendava in postulator postopka za božjega služabnika Danijela Halasa. Objavljenih ima več znanstvenih in strokovnih člankov.

ABSTRACT

Social representations of older persons in Slovenian Catholic Church in the light of population ageing

The share of older population in Europe is rapidly increasing parallel with the need for intergenerational solidarity. Article presents the research on social representations of Catholic Church in Slovenia. A comparison between old and young generation showed a big difference between them, especially in the polarisation of positive and negative opinions on Catholic Church. The results of the semantic differential analysis showed three positive Church representations. Cluster analysis enabled the differentiation between five types of respondents:

1) positivist – active believer; 2) organizer – religious leader; 3) neutralist – situational believer; 4) negativist – atheist and 5) anonymous believer. The results showed a special potential of Catholic Church in Slovenia to change absurd criticism towards it. Individual personality typologies will be needed to strengthen intergenerational solidarity in the future.

Key words: social representations, catholic, Church, Slovenia, values, opinion, concepts, attitudes

AUTHOR

Dr. David Kraner did his PhD on communication sciences in international university UPS in Rome. He is a lecturer and assistant professor in Faculty of Theology, University of Ljubljana. He is also working in public relations of Slovenian Bishops Conference, as a priest assistant in parish Lendava and as a postulator in the process of becoming Danijel Halas' Lord's servant. He published many scientific and professional articles.

1 STARANJE PREBIVALSTVA V SLOVENIJI IN KATOLIŠKA CERKEV

Po letu 1980 se v Sloveniji in drugod v Evropi daljša povprečna življenjska doba, hkrati pa upada rodnost (Ramovš, 2013, str. 24). Podatki Evrostata, ki napovedujejo, da bo leta 2080 več kot 66 % evropskega prebivalstva starega 80 ali več let (Eurostat, 2015, str. 162), so velik izziv za Evropo. Ti podatki so alarmno sporočilo o nujnosti ozaveščanja današnje družbe in pritiska na odgovorne, da ukrepajo, preden bi prišlo do medgeneracijskega »sovrastva«. Pri tem bo odigralo glavno vlogo medsebojno sprejemanje različnih generacij oz. njihovo sožitje. »Medgeneracijsko sožitje je sožitje med mlado, srednjo in tretjo generacijo, pri čemer sožitje obsega medsebojno doživljanje, sodelovanje, izkušnje, stališča in ravnanje ljudi v neposrednem in posrednem sobivanju v družini, skupinah in skupnosti« (Ramovš, 2013a, str. 41).

To sožitje je že danes precej krhko in ga delajo še bolj krhkega tiste interesne skupine in politični tokovi, ki spodbujajo zgolj kapital, ne da bi pri tem upoštevali kakovost življenja ljudi. Omenjene »politike« sprejmejo evtanazijo namesto paliativne oskrbe, kar pomeni odstranjevanje starejše generacije namesto solidarne skrbi za medsebojno sožitje. Reklamiranje evtanazije in njena uzakonitev potiska starejšo generacijo, še posebej onemogle in hudo bolne, še bolj na rob družbe. Tako se bodo počutili še bolj odrinjene in v breme svojcev in družbe. Socialno stanje v slovenski družbi kaže na to, da starostniki ne bodo mogli preživeti brez pomoči drugih. Ali to pomeni, da se družba pripravlja na to, da bo pahnila starejše ljudi v brezupno situacijo, pri tem nudila »rešilno roko« evtanazije? Upamo lahko, da likvidacija »odvečnih« ljudi ne bo postala družbeni konsenz za doseganje generacijskega sožitja.

Za Katoliško Cerkev, ki je že od svojega začetka pred dvema tisočletjema skrbela za bolne, ostarele in zapostavljene, to ni le izziv, ampak klic vrnitve k svojemu osnovnemu poslanstvu. Ona mora biti nosilka pobud za alternativo zgoraj omenjeni situaciji; ta alternativa je doživljanje smisla starosti. Ali bodo ljudje v svoji starosti zaupali vsebini, ki jo ponuja Katoliška Cerkev v Sloveniji, in ali se bodo odločili zanjo, je v veliki meri odvisno od tega, kakšne so njihove socialne reprezentacije o njej. Pri tem ne moremo mimo dejstva, da nasilno vdirajo v našo družbo zelo negativne socialne reprezentacije o Katoliški Cerkvi. Te zavirajo, odbijajo in celo preprečujejo, da bi lahko kristjani, ki si prizadevajo za sožitje med generacijami, imeli uspeh, saj sta etiketiranje in diskriminacija postala močnejša od vsebin, ki jih imajo. Gotovo je, da negativne socialne reprezentacije preprečujejo, pozitivne socialne reprezentacije pa spodbujajo k odločitvi za verovanje v Boga in za vsebino upanja, ki ga nosi v evangelijsko sporočilo.

Iz navedenih dejstev smo izhajali pri raziskavi socialnih reprezentacij o Katoliški Cerkvi v Sloveniji.

Pri raziskavi celotnega vzorca odrasle populacije smo predpostavljali, da obstajajo različne socialne reprezentacije, ki se med seboj razlikujejo v naslednjih dejavnikih: socialno-demografske lastnosti, izpostavljenost in percepcija vpliva medijev, anketirančev primerjanje lastnega mnenja o Cerkvi z osebam iz lastne družine in z njegovimi prijatelji ter tema pogovora o Cerkvi v primarnem in sekundarnem okolju.

Pri podvzorcu starejših od 64 let smo predpostavljali, da imajo anketiranci pozitivnejše socialne reprezentacije o Katoliški Cerkvi v Sloveniji kakor so v celotnem vzorcu. Z drugimi besedami: starejši ljudje imajo pozitivnejše mnenje o Katoliški Cerkvi v Sloveniji kakor mlajši, njihove globinske zaznave so pozitivnejše (semantični diferencial) in v zvezi s Katoliško Cerkvijo jim pridejo na misel pozitivnejše besede kakor mlajšim generacijam. Poleg tega smo predvidevali, da bodo imeli tisti starejši ljudje, ki ne obiskujejo Cerkve in nimajo z njo nobene osebne izkušnje razen preko medijev, negativnejše mnenje od ostalih anketirancev.

V nadaljevanju bomo najprej namenili nekaj prostora predstavitvi spoznanj o socialnih reprezentacijah, nato pa rezultatom naše raziskave in podali nekatere izzive za Katoliško Cerkev v Sloveniji.

2 SOCIALNE REPREZENTACIJE

Socialne reprezentacije niso zgolj mnenja posameznikov, njihove predstave ali prepričanja, ampak so nekaj veliko bolj celovitega. Serge Moscovici, utemeljitelj teorije socialnih reprezentacij¹, pravi, da so le-te: »miselni sistemi, ki

¹ Utemeljitelj teorije socialnih reprezentacij Serge Moscovici je v petdesetih letih prejšnjega stoletja v Franciji raziskoval, kako se znanstvena misel preoblikuje v splošno vedenje. Leta 1961 je izdal prvo izdajo svojega dela *La Psychanalyse, son image et son public*, nato pa leta 1975 še prenovljeno izdajo. Z Moscovicijem so tesno sodelovali Denis Jodelet, Ivana Markova in Jorge Jesuino. V Italiji je bila teorija potem precej dobro sprejeta in so jo razvijali Anna M. de Rosa, Augusto Palmonari, Ida Galli in Gianni Losito.

imajo posebno logiko in jezik, strukturo razvijanja, bodisi vrednot bodisi mišljenja, način predstavljanja, ki jim je lasten. Mi v njih ne vidimo zgolj »mnenja«, »slike« in »drže pred«, ampak »teorije«, »vede« *sui generis*, predpostavljene za odkrivanje realnosti in njeno obvladovanje [...]. Socialna reprezentacija je skupek vrednot, pojmov in dejavnosti, ki imajo dvojno nalogo. Najprej v vsem vzpostaviti nek red, ki bo dal posameznikom možnost, da se bodo lahko orientirali v družbenem in materialnem okolju ter ga bodo sposobni upravljati. Potem pa zagotoviti komunikacijo med člani neke skupnosti, tako da jim da na enoznačen način neko pravilo (kodo) za upravljanje in klasificiranje komponent njihovega sveta, njihove individualne in skupne zgodovine.« (Moscovici, 2005, str. 10-11).

Iz navedenega izvirata dve praktični posledici:

- socialne reprezentacije so produkt družbe,
- socialne reprezentacije opravljajo določene funkcije.

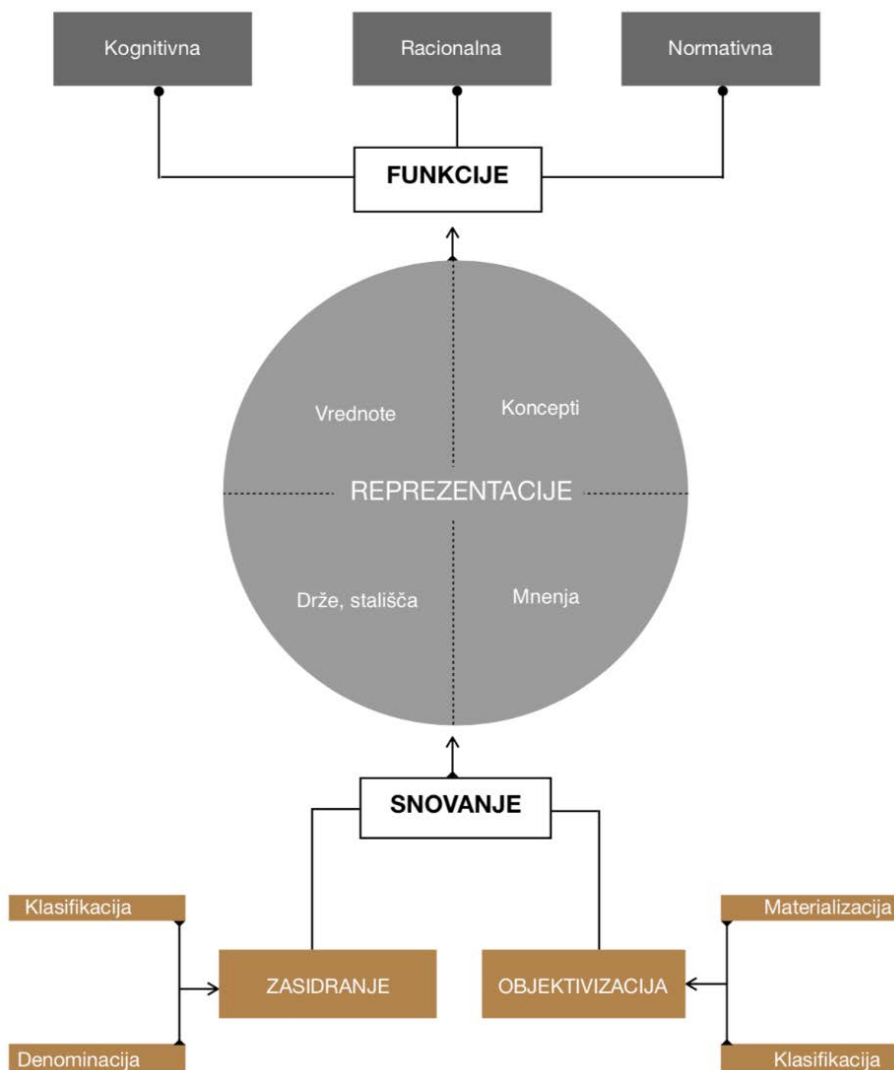
Socialne reprezentacije niso zgolj individualne podobe, mnenja, drže in vrednote, ampak so družbeno dejanje, v katerega posameznik vloži svoj lastni prispevek. Socialne reprezentacije omogočajo vsakemu posamezniku, da se lahko orientira v družbi in z njo komunicira.

David Myers pri komentarju Moscovicijevih reprezentacij poudari, da imajo socialne reprezentacije trojno nalogo: kognitivno, relacijsko in disciplinsko (Myers, 2013, str. 188). To je označeno tudi na Sliki 1: *Shematska predstavitev delovanja socialnih reprezentacij*. Socialne reprezentacije se tvorijo z zasidranjem ali z objektivizacijo. Na sliki sta prikazana dva načina nastajanja socialnih reprezentacij: 1/ z zasidranjem (ankoracijo) in 2/ z objektivizacijo. Zasidranje nekih abstraktnih pojmov deluje tako, da tem abstraktnim »zadevam« najprej damo ime, potem pa jih razvrstimo v naše že obstoječe koncepte. Objektivizacija pa pomeni, da razne kompleksne in strokovne »teorije« poenostavljamo v bolj praktične in enostavnejše. Objektivizacije potekajo na osnovi materializacije (poimenovanje nepoznatih »zadev«) in klasifikacije (razvrščanje nepoznatih »zadev« v nam že poznane kategorije). Npr. teorija o ojdipovskem kompleksu je danes vsem znana in jo razumemo kot ljubezenski odnos med otrokom moškega spola in materjo, redki pa poznajo celotno teorijo ojdipovskega kompleksa.

V središču je krog socialnih reprezentacij, ki je sestavljen iz vrednot, konceptov, drž, stališč in mnenj. Vse te pojave lahko empirično raziskujemo v znanstvenih raziskavah pri ugotavljanju socialnih reprezentacij.

V zgornjem delu slike so predstavljene tri funkcije: kognitivna, racionalna in normativna. To pomeni, da nam socialne reprezentacije pomagajo pri razmišljanju in razumevanju stvarnosti (kognitivna). Pomagajo nam tudi pri komuniciranju z drugimi osebami (relacijska). Nazadnje je njihova funkcija tudi normativna: socialne reprezentacije določajo, kaj se lahko dela in je sprejemljivo za določeno družbeno okolje (kulturo) in kaj ni.

Slika 1: Shematska predstavitev socialnih reprezentacij

V naši raziskavi je bil predmet družbenih reprezentacij Katoliška Cerkve v Sloveniji. Za opis splošnih lastnosti in komunikacijskih podob, ki vladajo na področju »znanstvene misli«, smo se naslonili na cerkvene dokumente in teologa Averyja Dullesa. Ta je s komunikacijskega vidika analiziral dokumente drugega vatikanskega koncila in pri tem razvil pet modelov komuniciranja Katoliške Cerkve: 1) institucionalni, 2) skupnostni, 3) zakramentalni, 4) misijonarski in 5) dialoško-sekularni model (Dulles, 1987). Teh pet modelov je osnova za razumevanje komuniciranja Cerkve o tem, kaj pravi sama o sebi. Dullesova teorija nam bo v pomoč pri ugotavljanju socialnih reprezentacij naših anketirancev v podvzorcju starejših ljudi: ali se pri njih odlikava vseh pet komunikacijskih modelov.

3 RAZISKAVA O SOCIALNIH REPREZENTACIJAH O KATOLIŠKI CERKVI V SLOVENIJI

3.1 OPIS VZORCA

Raziskava je potekala od 2. do 8. marca 2015. Celoten vzorec obsega 4.712 anketirancev, od teh je vprašalnik v celoti izpolnilo 3.723 anketirancev, 981 pa le deloma. Anketiranci so bili anketirani bodisi preko spletnega vprašalnika (61,95 %) promoviranega preko socialnih medijev, bodisi preko osebnega anketiranja (38,05 %). Za anketiranje je bilo usposobljenih 77 anketarjev, ki so v navedenih dneh anketirali po vsej Sloveniji. Zaradi lažje komunikacije je bilo imenovanih šest voditeljev, ki so imeli v svoji skupini deset ali več anketarjev, s katerimi so usklajevali anketiranje.

Z anketarji smo pokrivali vseh 12 statističnih regij, ki so bile razporejene glede na ozemlje škofij. Teh je šest: Murska Sobota, Maribor, Celje, Ljubljana, Novo mesto in Koper. Anketirali so v centrih javnega združevanja po vsej Sloveniji, kjer so bila vnaprej pridobljena dovoljenja za anketiranje. Voditelji so usklajevali mesta anketiranja in tudi to, da so bile pridobljene kvote glede na spol in starost. Anketarjem ni bilo dovoljeno, da bi anketirali pred cerkvenimi objekti oz. v cerkvi sami.

Vzorec je naključen, ni statistično reprezentativen, je pa po svoji obsežnosti družbeno reprezentativen.

3.2 ORODJA ZA PRIDOBITEV REZULTATOV

Raziskava je potekala v treh fazah: 1. fokusne skupine za pripravo vprašalnika, 2. pridobivanje podatkov z vprašalnikom, 3. ocenjevanje pridobljenih podatkov v fokusnih skupinah in z intervjuji strokovnjakov.

Vprašalnik je vseboval večinoma zaprta vprašanja (Losito, 2009). Poleg teh je bil sestavljen iz kompleksnih orodij:

1. semantični diferencial za izostritev pomena oz. raziskavo drž, pogledov, stališč anketirancev (ang. attitude) do Katoliške Cerkve v Sloveniji (Osgood, 1966);
2. asociacijski klobčič (ang. association plot, it. trama associativa) za raziskavo širine reprezentacijskega polja (De Rosa, 1995);
3. vprašalnik o vrednotah anketirancev po Schwartzu;
4. eno odprto vprašanje za raziskavo mnenja anketirancev o katoliški Cerkvi na Slovenskem;
5. serija vprašanj o izpostavljenosti medijem in njihovim informacijam ter zaupanju medijem;
6. sklop vprašanj v zvezi s percepcijo vpliva medijev.

Izvedena sta bila tudi dva tipa fokusnih skupin: prvi za oblikovanje vprašalnika in drugi za ocenjevanje rezultatov pridobljenih iz vprašalnika. Za ocenjevanje rezultatov so bili opravljeni tudi intervjuji strokovnjakov.

Na tem mestu bodo predstavljeni podatki podvzorca starejših in mlajših za naslednje komponente socialnih reprezentacij: mnenja, drže ali stališča, pet različnih tipov anketirancev in besedne kategorije.

4 SOCIALNE REPREZENTACIJE STAREJŠIH O KATOLIŠKI CERKVI V SLOVENIJI – OBDELAVA IN REZULTATI PODVZORCA

Podvzorca, na katerega bodo omejene naslednje analize, sta A) »starejši 64+« in B) »gimnazijci«.

Podvzorec »**starejši 64+**« zaobjema 440 oseb starosti nad 64 let. Sestava podvzorca je naslednja.

- Spol: 53,2 % ženske in 46,5% moški.
- Izobrazba: 21,4 % s končano osnovno šolo, 41,1 % s končano srednjo šolo, 30,7 % s končano fakulteto ali končanim specialnim študijem in 6,4 % z magisterijem ali doktoratom.
- Religija: 80,2 % katoličanov, 3 % protestantov, 0,2 % pravoslavni (eden), 0,7 % muslimanov (trije), 14,5 % ne pripada nobeni veri, 1,4 % pa veruje v nekaj drugega.
- Samoopredelitev vernosti: 51,4 % aktivnih vernikov, 30,2 % neaktivnih vernikov, 10,2 % nevernih in 6,1 % prepričanih ateistov.
- Izključujoč pogoje, poroke, krste in birme prakticirajo verske obrede: enkrat ali večkrat na teden 52,4 %, vsaj enkrat na mesec 9,3 %, vsaj enkrat na leto 18,7 %, manj kot enkrat na leto 6,4 % in nikoli 13,2 %.
- Politična opredelitev: 30 % bi volilo leve politične stranke, 52,3 % desne in 17,7 % drugo.
- Stalno prebivališče: 25,2 % iz škofije Murska Sobota, 23,2 % iz nadškofije Ljubljana, 18,2 % iz nadškofije Maribor, 16,6 % iz škofije Celje, 12,5 % iz škofije Koper in 4,3 % iz škofije Novo mesto.

Podvzorec »**gimnazijci**« je sestavljen iz 773 anket, ki so jih izpolnili dijaki četrtil letnikov iz 35 slovenskih gimnazij, kar je več kot polovica slovenskih gimnazij. V celoti je bilo izpolnjenih 616 anket, 157 anket pa je bilo pomanjkljivo izpolnjenih. Sestava podvzorca je naslednja.

- Spol: 37,7 % moški in 62,3 % ženske.
- Religija: 56 % katoličani, 0,8 % protestanti (5 oseb), 1,1 % pravoslavni (7 oseb), 1,6 % muslimani (10 oseb), ne pripada nobeni religiji 34,1 % in drugo 6,4 %.
- Samoopredelitev vernosti: 17 % aktivnih vernikov, 34,3 % neaktivnih vernikov, 28,4 % nevernih in 14,3 % prepričanih ateistov.

- Izključujoč pogrebe, poroke, krste in birme prakticirajo verske obrede: 13,9 % jih enkrat ali večkrat na teden, 11,3 % vsaj enkrat na mesec, 37,3 % vsaj enkrat na leto, 10,2 % manj kot enkrat na leto in 27,1 % nikoli.
- Politična opredelitev: 45,6 % bi volilo leve politične stranke, 32 % desne in 4,8 % drugo.
- Stalno prebivališče: 8,8 % iz škofije Murska Sobota, 33,35 % iz nadškofije Ljubljana, 22,2 % iz nadškofije Maribor, 14 % iz škofije Celje, 15,9 % iz škofije Koper in 5,8 % iz škofije Novo mesto.

4.1 MNENJE O KATOLIŠKI CERKVI NA SLOVENSKEM

Kognitivne lastnosti socialnih reprezentacij smo raziskovali z odprtim vprašanjem. S tem smo anketirancem omogočili prosto pot, da so lahko opisali, kakšno je njihovo mnenje o Katoliški Cerkvi na Slovenskem. Posledično so bili nekateri opisi precej dolgi, drugi pa strnjeni v besedo ali dve. Podatki so bili obdelali s kvalitativno metodo tako, da smo jih razvrščali v dve skupini: 1. podobe, ki se pojavijo v opisu mnenja, 2. konotacija mnenja o Cerkvi (glej Slika 1: *Podobe iz opisov mnenja o katoliški Cerkvi v Sloveniji*).

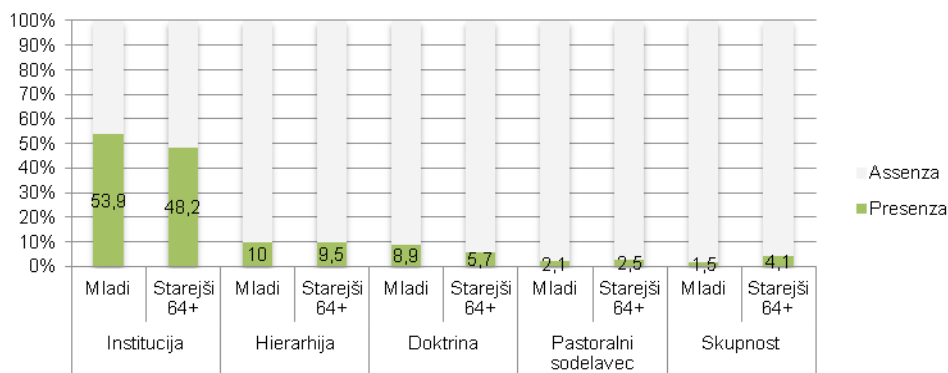
Tabela 1: *Mnenja in podobe iz odprtega vprašanja*

Področje	Kategorija	Vsebina	Primer
1. Podoba	KAT 1	Cerkev – skupnost	»mi kristjani bi morali biti bolj aktivni«
	KAT 2	Cerkev – pastoralni sodelavec	»naš župnik je dober pridigar«
	KAT 3	Cerkev – hierarhija	»papež«, »škof«, »laiki«, »župnik«
	KAT 4	Cerkev – institucija	»pedofilija v Cerkvi«, »zgodovina Cerkve«
	KAT 5	Cerkev – doktrina	»katoliška vera je zelo v redu«, »morali bi ukiniti celibat«
2. Mnenje	KAT 6	Mnenje – pozitivno	»podpiram katoliško Cerkev«, »Cerkev je vse, kar imam«, »Cerkev je moja mati«
	KAT 7	Mnenje – negativno	»Cerkev je enako politika«, »ni aktivna«, »je mlačna«, »konzervativna«
	KAT 8	Mnenje – nevtravno ali dvoumno	»nimam mnenja o Cerkvi«, »se me ne tiče«, »se ne ukvarjam z njo«, »me ne briga«
	KAT 9	Mnenje – celotno (+ in –)	»sveta in grešna«, »nekateri duhovniki so dobri, drugi slabi«, »všeč mi je liturgija, vera, pastoral, sem pa proti instituciji«
	KAT 10	Mnenje – pasivno sočutje	»sveta in grešna«, »ljubim te in trpim«, »nimam nič proti njej«, »nimam negativnega mnenja«, »ni vsiljiva, je boječa in jokajoča«

V mnenjih anketirancev se pojavljajo opisi Katoliške Cerkve v Sloveniji, v katerih gre za prisotnost podob Cerkve kot institucije, hierarhije, doktrine, pastoralnega sodelavca in skupnosti. V obeh podvzorcih (pri mladih in pri starejših) najbolj izstopi podoba o Cerkvi kot instituciji. Podvzorca se razlikujeta po najnižji prisotnosti podob v njihovih mnenjih: pri mladih je to podoba »skupnosti« (le

1,5 %), pri starejših pa podoba »pastoralni sodelavec« (4,1 %). Pri mladih gre za velik kontrast med podobo o Cerkvi kot instituciji in skupnostjo. Pri starejših je največji kontrast med podobo o Cerkvi kot instituciji in pastoralnim delavcem. Mladi si želijo biti sprejeti v skupnosti in se v njej uveljaviti, starejši pa imajo veliko večjo potrebo po tem, da jih pastoralni delavci opazijo in jim nudijo pomoč, ker se bojijo, da sami ne bi zmogli. S starostjo se večja potreba po pastoralnem delavcu in zmanjša potreba po skupnosti. Pri tem ostane nepojasnjeno, zakaj je po eni strani toliko ostarelih ljudi osamljenih, po drugi strani pa si ne želijo skupnosti. Podoba o Cerkvi kot hierarhiji je v mnenju obeh podvzorcev enako prisotna: s starostjo se ne spremeni podoba o hierarhiji: ta je vedno nekaj odmaknjenega in zelo malo prisotna. Velika razlika med vzorcema je v prisotnosti doktrine oz. nauku Katoliške Cerkve v Sloveniji: pri mladih je prisotna v skoraj 9 %, pri ostarelih pa skoraj 4 % manj. To pomeni, da se mlajši veliko več ukvarjajo z doktrinarnimi vprašanji Katoliške Cerkve (s teorijo) kakor starejši. S starostjo se pozornost od teorij preusmeri na konkretno življenje.

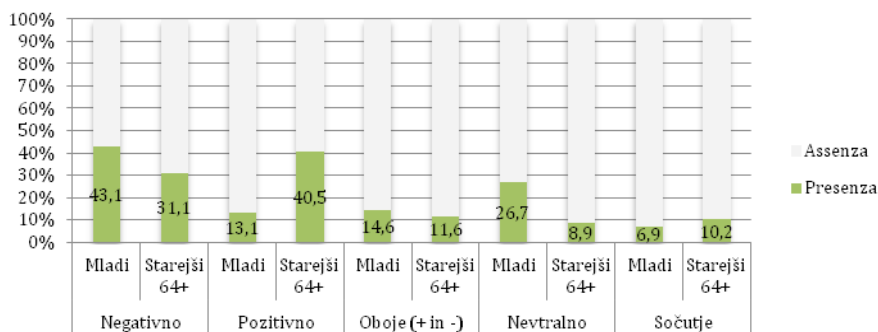
Slika 1: Podobe iz opisov mnenja o katoliški Cerkvi v Sloveniji

Poleg tega se v mnenjih anketirancev pojavljajo opisi Katoliške Cerkve v Sloveniji, v katerih so prisotne štiri različne konotacije: pozitivne, negativne, obe (pozitivne in negativne hkrati) in nevtralne. Pri vsaki od teh konotacij je lahko prisotna še peta, ki smo jo poimenovali »pasivno sočutje«. To pomeni, da je lahko imel kdo izrazito negativno mnenje o Cerkvi, hkrati pa je bilo v mnenju zaznati, da ga takšno stanje skrbi in mu ni vseeno. Med gimnazijcih najbolj izstopa negativno mnenje (v 43 % mnenj), pri starejših pa pozitivno mnenje (v 41 %, glej Slika 2: *Mnenja o katoliški Cerkvi v Sloveniji*). V svojih mnenjih o Katoliški Cerkvi v Sloveniji je 12 % mladih bolj negativnih od starejših, kar nakazuje možnost, da se s starostjo zmanjšuje negativno mnenje o Katoliški Cerkvi v Sloveniji. Za razliko od tega razpona med negativnimi mnenji obeh generacij obstaja še večji razpon med pozitivnimi mnenji gimnazijcev in starejših. Pozitivno mnenje ima 41 % starejših in le 13 % mladih; kar še dodatno nakazuje na možnost, da se s starostjo

še bolj povečuje pozitivno mnenje o Cerkvi. Verjetno je to zaradi tega, ker imajo starejši ljudje veliko več življenjskih izkušenj od mladih, tudi izkušenj s Cerkvijo in jo ocenjujejo skozi to izkušnjo, ki je mnogi mladi nimajo in o njej slišijo le v medijih, društvih in šolskih okoljih. Poleg tega so velike razlike pri nevtralnem mnenju: mladi so bolj ravnodušni v svojih mnenjih o Katoliški Cerkvi v Sloveniji kakor starejši. Kot zadnje smo ugotavljali prisotnost »pasivnega sočutja« pri že omenjenih štirih ocenah mnenja. Pri tem se je pokazalo, da starejši izrazijo v svojem mnenju veliko več sočutja kot gimnazijci.

Slika 2: Mnenja o katoliški Cerkvi v Sloveniji

4.2. SEMANTIČNI DIFERENCIAL

Stališča, drže oz. notranje anketirančevno razpoloženje ob pojmu »CERKEV« smo analizirali z Osgoodovim semantičnim diferencialom. Namen tega orodja je meritev pomenskega polja besede ali besednih konceptov preko »stimulacijske besede« (Osgood, 1964, str. 681).

Semantično polje stimulacijske besede »CERKEV« smo merili s 27 različnimi pari pridevnikov. Anketiranci so morali v polja med -3 in +3 (vključno z 0) označiti, kako bi jo (Cerkev) v vsakem od parov ocenili.

Rezultati 440 oseb nad 64. letom starosti kažejo, da so vse povprečne vrednosti pozitivne, razen pri enem paru (napadalna – umirjena), kjer prevladuje, da je katoliška Cerkev v Sloveniji umirjena in ne napadalna. Na pozitivni strani pa najbolj izstopajo povprečne vrednosti pri naslednjih pridevniki: vsebinska, vplivna, aktivna, dejavna.

Pridevniški pari, s katerimi smo ocenjevali Cerkev, so bili uporabljeni v različnih raziskavah za ocenjevanja institucij italijanskega sociologa Giannia Losita, so tridimenzionalni: 1. vrednotenje (ali ocenjevanje), 2. moč in 3. aktivnost. Vsaka od teh osi je imela 9 pridevnikov. Anketiranci so morali na lestvici označiti, h kateremu pridevniku se bolj nagibajo: bolj k pozitivnemu ali bolj k negativnemu.

Podatki, pridobljeni s tem orodjem, so bili obdelani s faktorsko analizo. Rezultati te analize jasno kažejo na tri sklope (glej Tabela 2: *Komponente semantičnega diferenciala*). Prvi vsebuje pridevnike, s katerimi bi lahko opisali »Cerkev

kot voditeljico». Taki pridevniki so: vzgojna, plemenita, vsebinska, verodostojna, moralna itd. Drugi sklop pridevnikov izhaja po večini iz skupine »aktivnost« in bi ga lahko poimenovali »Cerkev kot energija«. Izpostavljeni so naslednji pridevniki: živahna, aktivna, dinamična, hitra itd. Tretji sklop pridevnikov bi lahko imenovali »Cerkev kot pravilo«. Anketiranci izpostavijo pridevnike: močna, vplivna, avtoriteta itd.

Trije sklopi pridevnikov odražajo globinsko podobo starejših ljudi o Cerkvi. Za razliko od precej negativnih mnenj o Katoliški Cerkvi v Sloveniji (predstavljenih v prejšnjem poglavju), so rezultati pri ocenjevanju notranjih stališč do Cerkve, precej bolj pozitivno obarvani. To je povsem razumljivo, saj so bili anketiranci prisiljeni odgovoriti na konkretno oceno in niso imeli možnosti, da bi govorili na splošno. Zato je potrebno te rezultate brati kot globinsko izkušnjo anketirancev s Cerkvijo, ki je konkretna, pozitivna ali pa je ni.

Tabela 2: Komponente semantičnega diferenciala

	Matrica rotiranih ^a komponent	Komponente		
		1	2	3
Faktor 1 Cerkev mati in učiteljica ali voditeljica	OCENA: plemenita – vulgarna	,760	,092	,065
	MOČ: vsebinska – nevsebinska	,744	,090	,286
	OCENA: zanimiva – dolgočasna	,712	,343	,055
	OCENA: verodostojna – neverodostojna	,706	,237	,020
	OCENA: moralna – nemoralna	,687	,323	-,069
	OCENA: razumska – nerazumska	,643	,338	-,012
	MOČ: vzgojna – nevzgojna	,626	,066	,293
	AKTIVNOST: koristna – nekoristna	,607	,355	,012
	MOČ: vključujoča – izključujoča	,590	,305	,219
	MOČ: oblikovalna – neoblikovalna	,584	,239	,349
	OCENA: lepa – grda	,579	,225	,110
	MOČ: prepričljiva – neprepričljiva	,563	,434	,260
	OCENA: topla – hladna	,525	,471	,053
	MOČ: učinkovita – neučinkovita	,455	,386	,365
Faktor 2 Cerkev energija	AKTIVNOST: živahna – ugasnjena	,168	,801	,095
	AKTIVNOST: dinamična – statična	,195	,776	,142
	AKTIVNOST: polna življenja – brez življenja	,326	,701	,192
	AKTIVNOST: privlačna – odvrtačajoča	,518	,548	,112
	AKTIVNOST: hitra – počasna	,157	,516	,269
	AKTIVNOST: aktivna – pasivna	,377	,472	,268
Faktor 3 Cerkev kot pravilo	MOČ: vplivna – nevplivna	,203	,324	,681
	MOČ: močna – šibka	,147	,324	,636
	AKTIVNOST: napadalna – umirjena	-,211	-,055	,505
	MOČ: avtoriteta – prezirana	,389	,106	,485
	AKTIVNOST: dejavna – nedejavna	,390	,326	,399

V naslednjem poglavju bo predstavljenih pet posameznih tipov anketirancev. Iz rezultatov bo razvidno, da tudi med temi izstopajo ekstremisti in da je zelo malo ,zdravo‘ kritičnih anketirancev.

4.3 TIPOLOGIJE ANKETIRANCEV

Izvedli smo klustersko analizo (Cluster analysis), ki temelji na korespondenčni analizi (ACM). V to analizo so bili vključeni rezultati pridobljeni iz štirinajst različnih sklopov vprašanj: socialno demografske spremenljivke, indeks izpostavljenosti medijem, indeks izpostavljenosti informacijam, indeks zaupanja medijem, deset kategorij iz mnenja o Katoliški Cerkvi v Sloveniji, trije faktorji iz semantičnega diferenciala, štirje indeksi sistema vrednot, odgovori povezani s percepcijo vpliva medijev, konverzacijo o Cerkvi v primarnem in sekundarnem okolju, odgovori o podobnosti anketirančevega mnenja z njegovimi domačimi in s prijatelji. Iz te analize smo pridobili pet skupin oz. tipologij anketirancev, ki smo jih poimenovali po njihovih lastnostih: 1) aktiven vernik in pozitivnež, 2) verski voditelj ali organizator, 3) pasiven ali situacijski vernik, 4) nevernik in negativnež, 5) anonimni vernik.

Prvi tip, **aktiven vernik in pozitivnež**, zaobjema 50,91 % podvzorca ali 224 anketirancev. Znotraj te skupine (cluster) so večinoma katoličani (96,88 %), ki se samoopredelijo kot »aktivni verniki« (79,02 %), gredo vsako nedeljo k obredom (50,45 %), večinoma so to ženske (59,82 %), poročeni (55,36 %). Te osebe »precej« zaupajo Cerkvi (61,16 %) in volijo desne politične stranke (72,77 %). V njihovem opisu mnenja o Cerkvi sta najbolj prisotna »pozitivno mnenje« (60,27 %) in podoba Cerkev kot »skupnosti« in kot »hierarhije«. Izrazijo, da je njihovo mnenje »zelo podobno« njihovim domačim in »zelo podobno« prijateljem. Vsi indeksi semantičnega diferenciala so ocenjeni z »visoko«, kar pomeni, da so pridevnike ocenjevali zelo pozitivno in je za njih Cerkev voditeljica, energija in praviloma močno prisotna. Cerkev kot tema pogovora je »pogosta« v družini in »pogosta« med prijatelji. Anketiranci tega tipa so »visoko« zaznamovani s tradicionalističnimi vrednotami in »srednje visoko« z altruističnimi vrednotami (po Schwartzu).

Drugi tip, **verski voditelj ali organizator**, zaobjema 6,36 % podvzorca ali 28 anketirancev. Skupino sestavljajo v celoti katoličani (100 %), ki se samoopredelijo kot »aktivni verniki« (100 %) in obiskujejo religijske obrede »vsak dan« (92,86 %). Po večini so to moški (75 %). V tem podvzorcu je 64,29 % katoliških duhovnikov. To so tudi osebe, ki »v celoti« zaupajo Cerkvi (64,29 %) in volijo desne politične stranke (92,86 %). Zanje je značilno, da imajo »nizko« zaupanje medijem in so prepričani, da mediji »ne« vplivajo na njihovo osebno mnenje o Cerkvi. V njihovem opisu mnenja o Cerkvi se pojavi podoba o Cerkvi, ki je »skupnost«. Za to skupino je posebej značilen tisti indeks semantičnega diferenciala, ki zaobjema pridevnike aktivnosti: ta je »visok«. Cerkev kot tema pogovora v

družini je »pogosta« (46,43 %) ali »vedno« (17,86 %), s prijatelji pa »pogosto« (78,57 %). Izstopa indeks egoističnih vrednot z oceno »nizko«.

Tretji tip, **pasiven ali situacijski vernik**, zaobjema 24,09 % ali 106 anketirancev. V tej skupini so večinoma »neaktivni« verniki (74,53 %), ki pridejo na verske obrede le »nekajkrat na leto« (50 %). Značilno za to skupino je, da živijo v izvenzakonski skupnosti (8,06 %). Te osebe »malo« zaupajo Cerkvi (65,09 %) in volijo leve politične stranke (46,23 %). V njihovem opisu mnenja o Cerkvi sta najbolj prisotna »negativno mnenje« (50 %) in podoba Cerkve kot »institucije« (58,49 %). O Cerkvi se »redko« pogovarjajo v družini, s prijatelji pa »nikoli« ali »redko«. Izrazijo, da »ne vedo« ali je njihovo mnenje o Cerkvi kaj podobno z mnenjem domačih in prijateljev. Posebej izstopita samo dva indeksa semantičnega diferenciala, oba ocenjena s »srednje nizko«, kar pomeni, da so pridevnike ocenjevali bolj negativno oz., da je zanje Cerkev voditeljica in tista, ki daje pravila za življenje, negativno ocenjena. Za anketirance tega tipa je značilno, da so zanje tradicionalistične vrednote »nizke«.

Četrty tip smo poimenovali **nevernik in negativnež**. Skupino sestavlja 14,09 % podvzorca ali 62 anketirancev. V njej so ljudje, ki ne pripadajo nobeni religiji (82,26 %), nikoli ne obiskujejo religijskih obredov (72,58 %) in se samoopredeljujejo kot »neverni« (51,61 %) ali kot »prepričani ateisti« (37,10 %). Njihovo zaupanje Cerkvi je »nič« (51,61 %) in volijo leve politične stranke (67,74 %). Iz njihovega opisa mnenja izstopi najprej »negativno mnenje« (59,68 %). O Cerkvi se »nikoli« ali »redko« pogovarjajo s prijatelji in z družinskimi člani. Izstopijo vsi trije indeksi semantičnega diferenciala in to z oznako »srednje nizko«, kar pomeni, da za njih Cerkev ni »voditeljica«, ni »energija« in ni »vodilo«. Za to skupino ni značilna nobena od vrednot.

Peti tip, **anonimni vernik**, vključuje 4,55 % podvzorca ali 20 anketirancev. Za te je značilno, da o sebi niso želeli zaupati nobene informacije in da nimajo mnenja o Cerkvi. Več o njih pri besednih kategorijah.

4.4 PREDSTAVITEV ASOCIACIJSKEGA KLOBČIČA

Z uporabo asociacijskega klobčiča (ang. association plot, it. trama associativa) ali testa prostih asociacijskih besed, smo opazovali kognitivni element socialnih reprezentacij. S tem orodjem smo od anketirancev pridobili vse potrebne informacije za ugotavljanje, kakšen pomen ima zanje izbrana stimulativna beseda (v naši raziskavi je bila to beseda CERKEV) in s katerimi besedami, pojmi in prepričanji jo povezujejo (De Rosa, 1995, str. 96–120).

Asociacijski klobčič je kot raziskovalno orodje leta 1995 razvila Annamaria S. De Rosa, profesorica psihologije notranjih drž in javnega mnenja. Sama trdi, da je: »asociacijski klobčič orodje, ki je po svoji naravi projekcija [ali podoba] [...], in je utemeljen na tehniki prostih asociacijskih besed. Preko tega orodja se lahko pridobijo struktura in vsebine reprezentacij, sklicanih po stimulacijski besedi.

Tem besedam se lahko dodaja tudi indeks polarnosti semantičnega polja.« (De Rosa in Bocci, 2005, str. 175)

Poleg povpraševanja po besedah, ki se jih oseba spomni ob eni stimulacijski besedi, to orodje omogoča tudi ocenjevanje vsake od besed s polarizatorjem, ki je lahko pozitivno, negativno ali nevtrarno. Tudi sama zaporednost besed je pomembna: beseda, ki se je oseba spomni najprej, ali beseda, ki se je spomni po daljšem razmisleku, imata različno vrednost. Profesorica in raziskovalka dr. Maria Paola Piccini poudari, da je asociacijski klobčič »edinstvena tehnika, ki je po naravi pol-projekcijska, s ciljem ugotoviti strukturo in vsebine v reprezentacijskem polju, ki se aktivira preko določenega stimulatorja, ter ocenjevanjem polarnosti teh reprezentacij. Od anketirancev se zahteva, da napišejo nekaj besed, ki se jih spomnijo ob stimulacijski besedi, in da vsako od besed označijo s pozitivno (+), nevtrarno (+/-) ali negativno (-) vrednostjo. Možnost dodajanja znamenja k porojenim besedam omogoči izračun indeksa polarnosti (P), ki povzame implicitno ocenjevalno komponento reprezentacij, in indeksa nevtrarnosti (N), ki ustvari kontrolno mero v temelju hipoteze, za katero velja, da je nevtrarnost nizka.« (Piccini, 2013, str. 188-189)

Vse besede anketirancev so bile obdelane v statističnem programu SPAD. Iz celotnega korpusa besed smo izdelali »kategorije besed« tako, da smo vse besede, ki so si sorodne po pomenu in imajo isti znak polarnosti, združili v isto kategorijo. S tem smo omogočili nadaljnje analize. V nadaljevanju so predstavljene besedne kategorije podvzorca starejših (glej Tabela 3: *Kategorije vseh besed starejših 64+*).

Tabela 3: Kategorije vseh besed starejših 64+ s frekvencami in komunikacijskimi modeli (I – institucionalni, S – skupnostni, Z – zakramentalni, M – misijonarski, D – sekularno dialoški)

Kategorija	N	Model	Kategorija	N	Model	Kategorija	N	Model
aktivnost+	264	M	dejanje+	41	M	praznik+-	15	S
zakrament+	201	Z	nauk+	39	I	duhovnik+-	15	S
duhovnik+	186	S	aktivnost+-	38	M	predmet+-	14	I
maša+	147	Z	duhovnik-	36	S	papež+-	12	I
papež+	131	I	nauk-	32	I	dejanje+-	12	M
molitev+	129	Z	obred+	32	Z	umetnost+	12	M
skupnost+	124	S	drugo+	31	I	vera+-	12	Z
lastnost+	123	D	aktivnost-	30	M	škandal-	11	D
očutje+	119	S	Cerkev+	28	S	zgodovina-	11	D
predmet+	112	I	zakrament+-	28	Z	kraj+	10	I
praznik+	110	Z	dejanje-	26	M	nauk+-	9	I
negativnost-	108	I	drugo-	25	I	denar+-	9	I
denar-	89	I	institucija+	24	I	zmerljivka-	9	D
vera+	84	Z	občutje-	24	S	predmet-	8	I
vrednote+	72	I	občutje+-	23	S	institucija+-	7	I

Kategorija	N	Model	Kategorija	N	Model	Kategorija	N	Model
lastnost-	62	D	zakrament-	20	Z	skupnost-	7	S
svetnik+	57	S	skupnost+-	18	S	Rode-	6	I
Bog+	56	Z	maša+-	18	Z	denar+	6	I
lastnost+-	50	D	škofija-	17	I	škof-	6	I
stavba+	49	I	institucija-	16	I	stavba+-	6	I
škof+	47	I	molitev+-	16	Z	škofija+	5	I
drugo+-	45	I	politika-	16	I			
Jezus+	42	Z	Bog+-	15	Z			

Izmed vseh besed, ki so jih zapisali anketiranci, starejši od 64 let, je razvidno, da je največ pozitivnih besednih kategorij (28), negativne (20) in nevtralne (19) pa so zastopane skoraj enako.

Najvišjo frekvenco (N) oz. najpogostejše besede so pozitivno polarizirane. Na prvem mestu je pozitivna kategorija aktivnost, ki združuje 264 besed med katerimi so: praznovanje, druženje, karitativna dejavnost, molitvena skupina, pevski zbor, pridiga, romanje, verouk, vzgoja otrok itd. Na drugem mestu je besedna kategorija zakrament, ki združuje besede evharistija, spoved, pokop, krst, obhajilo, zakramenti itd. Na tretjem mestu je besedna kategorija duhovnik, ki združuje besede mašnik, župnik, kaplan, redovnik, misijonar, duhovnik. Na četrtem mestu je besedna kategorija maša, ki združuje besede sv. maša, nova maša, maša.

Besedne kategorije smo povezali tudi s petimi komunikacijskimi modeli v Katoliški Cerkvi (Dulles, 1987). Institucionalni model (I) se pojavi 28 krat, skupnostni (S) 12 krat, 3) zakramentalni (Z) 14 krat, misijonarski (M) 7 krat in sekularno-dialoški model (D) 6 krat. Pri tem moramo poudariti dejstvo, da so anketiranci negativno polarizirali tiste besedne kategorije, ki spadajo pod institucionalni model (10 besednih kategorij). Poleg tega so negativno polarizirane besedna kategorije, ki označujejo sekularno-dialoški model (4 besedne kategorije) in skupnostni model (3 besedne kategorije).

Rezultati te analize kažejo na to, da imajo starejši 64+ v našem podzorcju prevladujoče pozitivne notranje drže ob stimulacijski besedi CERKEV. Največ pozitivnih in največ negativnih besednih kategorij se pojavi ob besednih kategorijah, ki označujejo institucionalni model komuniciranja Cerkve. To razmerje je močno polarizirano: 28 pozitivnih proti 10 negativnim besednim kategorijam. Iz tega sledi, da se starejši 64+ večinoma ukvarjajo s Cerkvijo kot z institucijo in imajo pri tem pozitivno podobo. Poleg tega velja tudi, da je vsaka tretja tema v povezavi s Cerkvijo, oz. besedna kategorija, negativna. Precej nizka pa je prisotnost besednih kategorij, ki bi jih lahko povezali z zakramentalnim, misijonskim in sekularno-dialoškim komunikacijskim modelom Cerkve.

4.5 KATERE KATEGORIJE BESED UPORABI DOLOČENA TIPOLOGIJA ANKETIRANCEV

V poglavju »Tipologija anketirancev« smo poimenovali pet skupin anketirancev: 1. aktiven vernik in pozitivnež, 2. verski voditelj ali organizator, 3. pasiven ali situacijski vernik, 4. nevernik in negativnež, 5. anonimni vernik. Za vsakega teh tipov anketirancev (starejši 64+) je značilno, da uporablja določene besedne kategorije.

Pri prvem tipu anketiranja, to je aktiven vernik in pozitivnež, se pojavi 9 statistično reprezentativnih besednih kategorij, med katerimi so tri nevtralne (občutje, lastnost, institucija), vse ostale pa so pozitivne. Prve tri pozitivne besedne kategorije so svetnik, molitev in aktivnost.

Slika 3: Aktiven vernik in pozitivnež (1)

Pri drugem tipu vernika, to je pri verskem voditelju ali organizatorju, se pojavi 6 statistično reprezentativnih besed, med katerimi je ena negativna (lastnost) in 5 pozitivnih. Pri tej skupini je zanimivo to, da je na prvem mestu ravno negativna beseda kategorija (povezana s sekularno-dialoškim modelom). Verske voditelje močno motijo anomalije v Cerkvi, ki jih ne zmorejo komunicirati in reševati. Glede na ostale besedne kategorije vidijo Cerkev povsem pozitivno in to skozi skupnost, škofijo, umetnost, škofa in drugo.

Slika 4: Verski voditelj ali organizator (2)

Pri tretjem tipu, pasivnem ali situacijskem verniku, se pojavi 5 statistično reprezentativnih besednih kategorij. Ta skupina vidi v negativni luči tako problem dialogiranja in dejanj v Cerkvi kakor tudi zadeve povezane s financami in politiko. Presenetljivo je, da je v tej skupini vseeno pozitivna besedna kategorija »Cerkev«. Pri analizi tipologij osebnosti anketirancev smo ugotovili, da so za to skupino značilne tradicionalne vrednote, čeprav so te ocenjene nizko. Ta tip anketiranca vidi v Cerkvi tudi nekaj pozitivnih lastnosti; pozitivnost se nanaša na tradicijo oz. vrednote, ne pa na Cerkev kot skupnost in institucijo.

Slika 5: Pasiven ali situacijski vernik (3)

Pri četrtem tipu, neverniku in negativnežu, se pojavi 15 statistično reprezentativnih besednih kategorij. Za razliko od ostalih tipov je ta povsem negativen in nima nobene pozitivne ali nevtralne besedne kategorije. Razne anomalije (»negativnost«), obnašanje, denar, duhovnik itd. so prve besedne kategorije in so najbolj negativne. Ker so vse besedne kategorije negativne in posegajo na področje

vseh petih komunikacijskih modelov Cerkve, pomeni, da je ta tip anketirancev nestrpen do Cerkve in njenih članov.

Slika 6: Nevernik in negativnež (4)

Pri petem tipu, anonimnem verniku, se pojavijo samo tri statistično reprezentativne besedne kategorije, med katerimi sta dve pozitivni (Bog, vera) in ena nevtralna (praznik). Za to skupino ljudi je značilno, da svojo vero živijo zgolj v svoji privatni sferi in nočejo o tem z nikomer govoriti in ne deliti.

Slika 7: Anonimni vernik in ravnodušnež (5)

Iz opisa kategorij besed glede na tipologijo anketiranja ugotavljamo, da ima 14 % anketirancev iz podvzorca starejših ljudi najbolj negativno držo do katoliške Cerkve v Sloveniji. Gre za tip anketiranja starejšega 64+, ki smo ga poimenovali nevernik in negativnež. Ta ima največ reprezentativnih besed v primerjavi z ostalimi tipi anketirancev in vse njegove besedne kategorije so negativne.

5 IZZIVI ZA KATOLIŠKO CERKEV V SLOVENIJI

Podatke naše raziskave, v kateri je bilo 80 % katoličanov starejših 64+ in 14 % tistih, ki se imajo za neverne (ostali so bili evangeličani, pravoslavni in muslimani), bomo v nadaljevanju v strnjeni obliki predstavili kot izziv za Katoliško Cerkev v Sloveniji skozi štiri dimenzije: 1. mnenja, 2. stališča, 3. tipologije osebnosti, 4. besedne kategorije.

5.1 MNENJA

Rezultati, ki smo jih dobili pri analizi mnenj starejših 64+ o Katoliški Cerkvi v Sloveniji, izstopajo takrat, ko ti omenjajo pastoralne delavce in ko v svojih mnenjih izpostavljajo svojo pozitivno ali negativno konotacijo.

Ko je mnenje starejših 64+ povezano s pastoralnim delavcem, ugotavljamo dvoje: 1. starejši izražajo potrebo po pastoralnem delavcu, 2. starejši si želijo biti koristni in v pomoč pastoralnim delavcem. Pri prvi trditvi gre za to, da so starejši 64+ pripravljeni problem svoje osamljenosti, ki se v zadnjih letih povečuje (Spitzer, 2018, str. 143), reševati tako, da se obračajo po pomoč k pastoralnim delavcem (duhovnikom). Tu gre za pasivno prejemanje: starejši 64+ so postavljeni v »bre-me« pastoralnemu delavcu. Pri drugi trditvi, da starejši 64+ želijo biti koristni in v pomoč pastoralnim delavcem, gre za aktivno delovanje, oz. »dajanje«.

Skrb vzbujajoča je konotacija mnenja, ki smo jo analizirali posebej med starejšimi 64+ in med gimnazijci. Pozitivno mnenje o Katoliški Cerkvi v Sloveniji je precej večje med starejšimi 64+ kakor med gimnazijci: skoraj polovica anketirancev starejših 64+ ima pozitivno mnenje, med gimnazijci pa niti četrtnina nima pozitivnega mnenja o njej. Tudi takrat, ko opazujemo negativno mnenje o Katoliški Cerkvi v Sloveniji med omenjenima skupinama, prihaja do velikih razlik: negativno mnenje ima skoraj polovica gimnazijcev, med starejšimi 64+ pa ena tretjina.

Organizirana skrb Katoliške Cerkve v Sloveniji za medgeneracijsko sožitje se torej srečuje z izzivom, da si poveča pozitivno podobo med mladimi in starejšimi ter si s tem odpre pot za svoje delovanje.

5.2 STALIŠČA

Pri socialnih reprezentacijah se merijo tudi stališča posameznikov in družbenih skupin. Rezultati meritev stališč pokažejo drugačne podobe, kakor smo jih dobili med mnenji. Analize stališč so pokazale, da imajo starejši 64+ pozitivna stališča do Katoliške Cerkve v Sloveniji. Izstopajoči pridevniki, kot so to vzgojna, plemenita, vsebinska, verodostojna in moralna, so dali prvo skupino: *Cerkev kot voditeljica*. Druga skupina se imenuje *Cerkev kot energija* in jo določajo pridevniki živahna, aktivna, dinamična in hitra. Ime tretje skupine *Cerkev kot pravilo* je bilo izbrano na osnovi pozitivnih pridevnikov močna, vplivna in avtoriteta.

Podatki o stališčih in podatki o mnenjih kažejo na to, da imajo anketiranci z ene strani pozitivna stališča do Katoliške Cerkve v Sloveniji, čeprav so njihova mnenja precej negativna in kritična. To je spodbudno za Katoliško Cerkev v Sloveniji, saj pomeni, da površinska mnenja, ki so večkrat okužena od trenutnega javnega in medijskega mnenja, ne vplivajo v globino osebnosti in njihovih stališč.

5.3. TIPOLOGIJE ANKETIRANCEV 64+ IN NJIHOVE BESEDNE KATEGORIJE

S pomočjo klastrske analize smo pridobili pet različnih tipov anketirancev: 1. aktiven vernik in pozitivnež, 2. verski voditelj ali organizator, 3. pasiven ali situacijski vernik, 4. nevernik in negativnež, 5. anonimni vernik. Dodatno smo aplicirali še analizo besednih kategorij na posamezne tipe osebnosti in ugotovili, katere besedne kategorije uporabljajo. Rezultati pokažejo, da prva dva tipa anketirancev uporabljata izrazito pozitivne besedne kategorije za opis Cerkve, tretji in četrti sta precej negativna, peti pa je nevtralen. Pri tem je potrebno izpostaviti četrti tip anketiranca, ki je popolnoma negativen do Cerkve in nima niti ene pozitivne besedne kategorije.

Gre za manjšino, ki je v Sloveniji precej glasna in jasno izraža svoje nasprotovanje Katoliški Cerkvi v Sloveniji. To manjšino ne zanima pozitivno sporočilo evangelija, pozitivni zgledi vernikov, še manj pa pozitivne stvari, ki jih naredi Cerkev kot institucija. To so ljudje, po katerih se širi negativna podoba o Cerkvi in predstavljajo četrtno starejših 64+. Ker je skupina velika, bi bilo koristno izvesti študije, ali je mogoče s to skupino ljudi v prihodnje premostiti bariere, ki niso na racionalni, ampak na ideološki ravni. Vsekakor je izziv za Katoliško Cerkev v Sloveniji, da okrepi tipe osebnosti, ki so kritični in včasih negativni. Za izboljšanje prihodnosti bo s temi tipologijami osebnosti potrebno veliko dela.

5.4. BESEDNE KATEGORIJE ANKETIRANCEV 64+

Rezultati besednih kategorij anketirancev 64+ so precej pozitivni. Na to kažejo štiri najbolj močne besedne kategorije: aktivnost, zakramenti, duhovnik, maša. Kasneje se pojavijo še druge besedne kategorije: papež, molitev, skupnost, lastnost, občutje. Med bolj šibkimi pa je besedna kategorija Bog, ki bi morala biti med najbolj močnimi.

Med temi besednimi kategorijami smo iskali tudi povezanost s komunikacijskimi modeli (Dulles, 1987). V besednih kategorijah anketirancev 64+ je najbolj prisoten institucionalni komunikacijski model, ki se pojavi 28 krat. Temu sledi skupnostni model, ki se pojavi 12 krat. Zelo malo pa so prisotni ostali trije komunikacijski modeli (zakramentalni 14 krat, misijonarski 7 krat in sekularno-dialoški 6 krat). Negativno so anketiranci polarizirali tiste besedne kategorije, ki spadajo pod institucionalni model (10 besednih kategorij), sekularno-dialošni model (4 besedne kategorije) in skupnostni model (3 besedne kategorije). Iz tega sledi, da

si anketiranci 64+ želijo Cerkev, ki bi bila veliko manj institucija in veliko bolj skupnost vernikov, ki med seboj dialogirajo.

6. SKLEPNE MISLI

Jezus Kristus in prva Cerkev v času apostolov so imeli izostren čut in skrb za »uboge«: bolnike (Lk 10, 9), ostarele (Lk 14, 13) in vdove (Apd 6, 1-6). Kasneje sta se ta čut in skrb v nekaterih obdobjih zgodovine krščanstva ohladila in zopet zagrela. Ker je zgodovina učiteljica modrosti, nam lahko pomaga, da ne ponavljamo napak in ne potiskamo ubogih na rob družbe. Kakor je bilo omenjeno v začetku, se danes vse bolj stopnjuje staranje prebivalstva; projekcije kažejo, da bo do leta 2080 v EU-28 porasel delež prebivalstva starega nad 80 let iz 5,1 % (2014) na 12,3 %; v absolutnih številkah je to iz 26 milijonov (2014) na 63,9 milijonov (Eurostat, 2015, str. 162). Že pred dvajsetimi leti je sociolog Bauman pisal o negotovi prihodnosti sedanje družbe in o navzočnosti prevladujočega občutka negotovosti (Bauman, 1999, str. 61). Nič ne kaže, da bi se ta negotovost danes manjšala. Gotovo pa je, da današnje generacije krojijo podobo prihodnjih generacij.

Cerkev, ki ima za eno svojih pglavlitnih poslanstev skrb za uboge, je postavljena pred konkreten izziv. Znotraj Katoliške Cerkve v Sloveniji je trenutno reševanje te problematike usmerjeno v nastanitev onemoglih v katoliške domove za stare ljudi in gradnjo le teh. To so solistični poskusi nekaterih posameznikov, ne pa načrtovano, mrežno in strateško reševanje problema. Iz podatkov *Letnega poročila Katoliške Cerkve v Sloveniji* (Slovenska škofovska konferenca, 2018, str. 102), se razbere blaga rast katoliških domov za stare ljudi in skokovita rast števila oskrbovancev. V zadnjem desetletju, to je med 2007 in 2017, se je v Sloveniji število katoliških domov za stare ljudi povečalo za 4: trenutno jih imamo 16, število oskrbovancev pa se je v tem desetletju povečalo za 1182: leta 2007 je bilo v katoliških domovih 338 oskrbovancev, leta 2017 pa 1520.

Omenjene številke nič ne kažejo na reševanja problema medgeneracijskega sožitja, ampak interes po institucionalizirani oskrbi starih ljudi. Z drugimi besedami: trenutno skrbimo za odstranjevanje starejših ljudi iz skupnosti in jih zapiramo v ustanove.

Uvedba programov medgeneracijskega sožitja v Katoliški Cerkvi v Sloveniji bi motivirala slovensko prebivalstvo s tem, da bi povezovala mlado, srednjo in tretjo generacijo ter vključevala v to »doživljanje, sodelovanje, izkušnje, stališča in ravnanje ljudi v neposrednem in posrednem sobivanju v družini, skupinah in skupnosti« (Ramovš, 2013a, str. 41).

Predpostavljali smo, da bodo starejši 64+ imeli bolj pozitivne socialne reprezentacije o Katoliški Cerkvi v Sloveniji in to smo dejansko dokazali. Toda kljub temu imamo med starejšimi 64+ štiri dimenzije, ki jasno kažejo, da je v Katoliški

Cerkvi v Sloveniji v ospredju institucija in z njo povezano negativno mnenje, da precej primanjkuje skupnostnega modela cerkve in da je zelo slabo navzoč dialoški model Cerkve.

Iz zapisanega lahko povzamemo, da o Katoliški Cerkvi v Sloveniji obstajajo različne socialne reprezentacije. Ugotovitve kažejo, da bolj ko so osebe, stvari ali dogodki oddaljeni od osebnih izkušenj (v našem primeru od Cerkve), večjo vlogo imajo socialne reprezentacije. Pri tem imajo pomembno vlogo mediji in institucije. Na tiste, ki imajo pozitivno izkušnjo s katoliško Cerkvijo na Slovenskem in so aktivno povezani z njo, mediji nimajo tolikšnega vpliva kakor na tiste, ki niso povezani in nimajo izkušnje. Vplivom medijev in ideologij so najbolj izpostavljeni »neverni« ali osebe, ki nimajo nobenega stika s Cerkvijo in se o njej z nikomer ne pogovarjajo. Njihove reprezentacije o Cerkvi so izrazito negativne.

Najbolj trdni pred vplivom medijev in ideologij so tisti, ki so aktivni v Cerkvi in imajo pozitivno osebno izkušnjo Cerkve kot skupnosti. Kako dolgo lahko vztrajajo in kako močni so, ne moremo vedeti. Predvidevamo lahko, da pasivno soočanje s to situacijo ne bo učinkovito in da bi dolgoročno to lahko pomenilo, da se bo Cerkev začela zapirati sama vase, se braniti pred upravičenimi ali neupravičenimi napadi in se ukvarjati le sama s seboj. Nasprotno pa bi aktivno delovanje to prekinilo. Pripraviti bi bilo treba modro strategijo komuniciranja z javnostjo in razvijati izvirne vzgojne in druge komunikacijske programe za člane skupnosti in za druge.

LITERATURA

- Bauman Zygmunt (1999). *La società dell'incertezza*, Bologna: Il Mulino.
- De Rosa M. Anna in Bocci Elena (2005). Rappresentazioni sociali e turismo: canali tradizionali e nuovi media a confronto nella ricerca di pacchetti di viaggio. V: Giorgio Sangiorgi (ured.). *Turista e turismi. Contributi psicologici allo sviluppo del settore*, str. 173–190. Cagliari: CUEC.
- De Rosa M. Anna (1995). Le 'réseau d'associations' comme méthode d'étude dans la recherche sur les représentations sociales: Structure, contenus et polarité du champ sémantique. V: *Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale* 28, str. 96–120.
- Dulles Avery (1987). Il Vaticano II e le comunicazioni. V: René Latourelle (ured.). *Vaticano II. Bilancio e prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, (vol. II). Assisi: Cittadella Editrice, str. 1507–1523.
- Eurostat (2015). *People in the EU: who are we and how do we live?* Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Losito Gianni (2009). *L'intervista nella ricerca sociale*. Roma: Laterza.
- Moscovici Serge (2005). Préface. V: Claudine Herzlich (ured.). *Santé et maladie. Analyse d'une représentation sociale*. Paris: Éditions de l'EHEES, str. 7–12.
- Myers G. David (2013). *Psicologia sociale*. Milano: McGraw-Hill Education.
- Osgood E. Charles (1964). Semantic Differential Technique in the Comparative Study of Cultures. V: *American Anthropologist* 66, str. 171–174.
- Osgood E. Charles (1966). Dimensionality of the Semantic Space for Communication via Facial Expressions. V: *Scandinavia Journal of Psychology* 7, str. 1–30.
- Piccini M. Paola (2013). Silenzio e parola: le parole per descriverli. V: Franco Lever in Mauro Mantovani (ured.). *Tra Silenzio e Parola. Percorsi di comunicazione*. Roma: LAS, str. 187–218.
- Ramovš Jože (2013). Današnje zanimanje za staranje, starost in medgeneracijsko sožitje. V: Jože Ramovš (ured.). *Staranje v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, str. 24–36.

- Ramovš Jože (2013a). Predstavitev raziskave. V: Jože Ramovš (ured.). *Staranje v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, str. 37-59.
- Slovenska škofovska konferenca (2018). *Letno poročilo Katoliške Cerkve v Sloveniji 2018*. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- Spitzer Manfred (2018). *Einsamkeit – die unerkannte Krankheit: schmerzhaft, ansteckend, tödlich*. Freiburg: Manfred Spitzer; Droemer Verlag.
- Schwartz H. Shalom (1992). Extending the Cross Cultural Validity of Theory of Basic Human Values With a Different Method of Measurement. V: *Journal of Cross Cultural Psychology* 32, str. 519–549.

Naslov avtorja:

David Kraner

davidkraner@gmail.com

Mihaela Kežman

Učinek kreativne delavnice

Risanje mandal za starejše

POVZETEK

V prispevku so predstavljeni učinki kreativnih delavnic *Risanje mandal*, ki smo jih izvedli s starejšimi osebami v okviru projekta Večgeneracijskega centra Posavje v enoti Brežice ter jih ovrednotiti z znanstvenega vidika. Pri organizirani delavnici *Poslikava kamnov* z različnimi vzorci, podobnimi mandalam, smo opazili drugačno vedenje starejših udeležencev. Predvsem smo zaznali veliko večjo umirjenost pri delu. Zanimalo nas je, ali gre zgolj za naključje ali pa sta umirjenost in risanje mandal dejansko povezana. Za udeležence smo pripravili tri kreativne delavnice risanja mandal. Skozi opazovanje z udeležbo in s strukturiranimi intervjuji smo ugotavljali, kako vpliva risanje mandal na starejše in kako ga doživljajo. Pri tem smo ugotovili mnoge pozitivne učinke. Predvsem smo zaznali večjo umirjenost in koncentracijo, udeleženci so uresničevali svoje potrebe po ustvarjanju, kasneje se je odvilo tudi medgeneracijsko sodelovanje in še več drugih učinkov. Izvedba delavnice je prinesla nova izhodišča za nadaljnje delo s starejšimi, dobili smo ideje za nove delavnice. Učinki delavnice so presegli naša pričakovanja. Potrdila se je tudi povezava med mandalami in večjo umirjenostjo.

Gljučne besede: kreativnost, mandale, aktivno staranje, starejši, večgeneracijski center

AVTORICA

Mihaela Kežman je magistrica znanosti s področja sociologije in doktorska študentka 2. letnika socialne gerontologije na Almi Mater Europea v Mariboru. V okviru projekta Večgeneracijskega centra Posavje vodi, koordinira in izvaja aktivnosti v enoti Brežice in enoti Bistrica ob Sotli, ki so namenjene starejšim in mladim ter njihovem medgeneracijskemu povezovanju in sodelovanju. Ukvarja se tudi s kreativnostjo, preko katere odkriva pozitivne učinke na starejše.

ABSTRACT

The effect of a creative workshop *Drawing mandala for older persons*

In the article we wish to present the effects of the creative workshops for drawing mandala, which were carried out within the project of the Multigeneration Centre Posavje, at the Brežice unit, with older persons and evaluated from a scientific point of view. At the organized workshop Painting of stones with different patterns similar to mandalas, we observed a different behaviour of older participants – they were calmer and more placid. We were interested

in whether it was just a coincidence, or whether the tranquillity and drawing of mandala were actually connected. For the participants we organized three creative workshops »Drawing mandala«. Through observation with participation and structured interviews, we wanted to find out how the drawing of mandalas for older persons and how they are experienced. In this context, we have identified many positive effects the workshop has on older participants. In particular, we detected a greater calm and concentration, the participants realized their own needs for creation, later intergenerational cooperation and many other effects that were taking place. The implementation of the workshop also brought new starting points for further work with older persons. The effects of the workshop exceeded our expectations, and at the same time we got ideas for new workshops. We also confirmed the link between mandala and more calmness.

Key words: creativity, mandalas, active ageing, older persons, multi-generation centre

AUTHOR

***Mihaela Kežman** is a M.Sc. in Social Sciences and a PhD student of the 2nd year of social gerontology at Alma Mater Europea in Maribor. As part of the project of the Multi-Generation Center Posavje, she coordinates and carries out activities in the unit Brežice and unit Bistrica ob Sotli, which are aimed to older and young people and their intergenerational integration and cooperation. She also works with creativity and discovers the positive effects on older persons.*

1 VEČGENERACIJSKI CENTER IN AKTIVNO STARANJE

Staranje v postmoderni družbi dobiva nove opredelitve in smeri. S pojavom starajočih se družb se na različnih ravneh ukvarjajo demografske, socialne, izobraževalne in ekonomske politike. Posebej pogosto zasledimo pojem *aktivno staranje* ali *dejavno staranje*. Tudi svetovna zdravstvena organizacija govori o tem, posebej o spodbujanju kakovosti življenja starejše generacije (WHO, 2015). Aktivno in kakovostno staranje pomeni vključevanje v dejavnosti različnih vrst. Havighurst (1961, str. 8) v okviru teorije dejavnost pravi, da sta socialna vključenost in dejavnost bistveni za srečno in zadovoljno staranje. Pomembno je torej vključevanje. Le-to pa ne pomeni zgolj organiziranih dejavnosti, temveč tudi vključevanje v neformalne socialne mreže.

Gre za vprašanja, na katera intenzivno iščejo rešitve strokovnjaki in politiki na nacionalni in mednarodni ravni, med drugim tudi z uvajanjem novih projektov. V kontekstu dviganja kakovosti življenja je po podatkih Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti eden takšnih projektov tudi evropski in nacionalni projekt *Večgeneracijski center* (VGC). V letu 2017 je bilo organiziranih petnajst VGC po vsej Sloveniji. Večina od njih ima še manjše enote

in tako lažje pokriva širše geografsko območje (MDDSZ, 2018). Enega izmed njih smo organizirali tudi v Posavju z enoto v Brežicah.

»Večgeneracijski center je osrednji prostor zbiranja v lokalnem okolju, njegov namen pa je druženje, ohranjanje in širjenje socialne mreže ter zadovoljevanje potreb različnih oblik družin, posameznih družinskih članov v vseh življenjskih obdobjih, starejših in drugih ranljivih skupin. Dejavnosti večgeneracijskega centra so preventivne narave in so namenjene socialnemu vključevanju ranljivih družbenih skupin oziroma preprečevanju zdrs v socialno izključenost. V okviru večgeneracijskega centra se izvajajo številne dejavnosti, s poudarkom na socialnem vključevanju, izobraževanju ter medkulturnem in medgeneracijskem povezovanju.« Opredelitev teh centrov tudi pravi, da so njegove vsebine »namenjene starejšim, npr. razvijanju potencialov starejših, neformalni oskrbi, za kakovostno in aktivno staranje, zagovorništvo, vseživljenjsko učenje, prenašanje znanj, tradicij in vrednot na mlajše generacije.« (EU skladi, 2018)

Vsak VGC ima različne ciljne skupine, ki se vključujejo v njegove dejavnosti. Gre predvsem za ranljive skupine kot so priseljenci, Romi, starejši, otroci in mladostniki, otroci s posebnimi potrebami, starši, invalidi in brezposelni. Zanje se pripravljajo različne dejavnosti, informiranje in druženje.

Občina Brežice ima nadpovprečni delež starejših in hkrati podpovprečen delež mladih (Statistični urad, 2019). Zato je logično, da sta to ciljni skupini, ki so jim namenjene dejavnosti VGC Posavje v enoti Brežice. Gre za dejavnosti, ki so primerne za vključevanje starejših in mladih (otrok in mladostnikov) ter za njihovo medsebojno povezovanje in sodelovanje. Z namenom večje socialne vključenosti in preprečevanja zdrs na družbeno dno pripravljajo različne vsebine za starejše in mlade: od medgeneracijskih delavnic in druženj do prostovoljskih skupin, skupin za samopomoč, delavnic za starejše in za mlade, predavanja in počitniške dejavnosti. Enota Brežice VGC Posavje geografsko zajema še Bistrice ob Sotli, ki ima podobno demografsko sliko in tako gre tudi na njenem območju za vključevanje enakih ciljnih skupin, torej za starejše in mlade.

Ob začetku delovanja VGC Posavja so bili zastavljeni standardi in normativi glede števila vključenih udeležencev, števila izvedenih ur posameznih aktivnosti, vključenih prostovoljcev in drugi. Na enoti Brežice smo takoj po začetnih »porodnih fazah« zaznali veliko vključevanje udeležencev in kaj kmalu smo pričakovane rezultate močno preseгли. Udeleženci so se iz pasivnih akterjev programa prelevili v aktivne soustvarjalce vsebin in programov. Pri izbiri vrste delavnic so vedno bolj aktivni, predvsem pri podajanju predlogov in tem za delavnico.

Tako so v sredini leta predlagali za starejše izvedbo delavnice *Poslikave kamnov* in jo tudi izpeljali. Na kamne smo risali različne motive in oblike. Ko smo nanje risali motive, podobne mandalam, smo opazili, da se je vzdušje na delavnici spremenilo. Iz glasnega klepetanja in hitenja se je vzdušje počasi začelo umirjati,

udeleženci so vedno bolj v tišini delali vsak svoje vzorce, povedali so, da so bili zelo skoncentrirani na delo in da so se po koncu delavnice počutili zelo umirjene.

Ta informacija nam je zastavila vprašanje, ali je povezava med vzorcem mandal in umirjenostjo udeležencev naključna ali je vzrok za umirjenost starejših v mandalah. V naslednjih tednih smo organizirali tri delavnice risanja mandal za starejše na platno in na lesene plošče. Po navodilih so risali vsak svojo mandalo in hkrati sodelovali pri našem zbiranju podatkov v strukturiranem intervjuju. Tako smo – poleg opazovanja z udeležbo – zbrali empirične podatke. Do spoznanj o vplivu risanja mandal pa smo prišli tudi s proučevanjem in prebiranjem znanstvene literature.

2 MANDALE

Mandala po svoji besedni definiciji pomeni okroglo sliko, ki simbolično predstavlja vesolje. Izvira iz hinduizma in budizma ter je duhovni in obredni simbol. Različne verske prakse so mandale uporabljale kot simbole, ki služijo meditaciji, raznim obredom, koncentraciji, povečanju pozornosti in drugemu. Jung (1973, str. 86) pravi, da so mandale »ekspresije obnašanja, ki ga lahko imenujemo religiozno.« Mandale ne najdemo le v svetu religij. Eden izmed prvih, ki je mandale uporabil v psihosocialnih praksah, je bil Jung (Jung, 1973). Uporabljal jih je pri delu s svojimi klienti. Iz verskih sistemov so se mandale torej začele prenašati najprej na terapevtsko, nato na izobraževalno, pedagoško in še katero drugo področje. Danes so precej razširjene in poznane tudi v zahodnem svetu. Toroševa pravi, da »nas razširjenost simbola mandale malo preseneča, saj nakazuje na možnost, da se moderni človek, oropan duhovnega smisla, iz neke notranje nuje ponovno vrača k simboliki« (Toroš, 2016, str. 3). Toko lahko kljub modernemu načinu življenja ljudje iščemo neko notranjo, duhovno dimenzijo življenja.

V znanstveni literaturi najdemo mnoge raziskave, ki potrjujejo pozitivne terapevtske učinke mandal. Največkrat gre za risanje, barvanje ali gledanje mandal. Avtorji najpogosteje navajajo pozitivne učinke pri stanjih anksioznosti, ki se zmanjšajo (Babouchkina in Robbins, 2015; Kostyunina in Drozdikova-Zaripova, 2016; Stinley, Norris in Hinds, 2015). Torošova (2016, str. 19) trdi, da so glavni nameni uporabe mandal pomagati pri ohranjanju osredičenosti in koncentracije na center, varovanje in zaščita med rituali ter sinteza razpršenih vsebin in vzpostavitev porušenega reda. Lahko bi rekli, da se z mandalami svet kaosa vzpostavlja v svet reda, ki ga najdemo v vsaki mandali.

Osnovna oblika mandale se največkrat kaže kot krožna oblika z nekim jedrom (to je tudi njena definicija), kjer krog predstavlja duhovno dimenzijo, jedro pa izvor božanskega. Določeni vzorci oziroma simbolika se v smiselni zaporedju ponavljajo in tako ustvarjajo mandalo. Sprva so mandale predstavljale središče

templja, kasneje so se pojavljale na tleh svetišč med obredi kot pomoč pri zbranosti.

Mandale najdemo v različnih oblikah, največkrat jih avtorji kategorizirajo v štiri oblike: krog, kvadrat, križ in središče. Pogosto pa se kombinirata dve ali več oblik. Iz najpreprostejše oblike kroga (ki ima svoj center, točko) so nastale še druge oblike. Krog se s križem razdeli na štiri dele. Nato se krogu doda še kvadrat, ki predstavlja okvir. Tako smo dobili osnovne oblike mandal.

Krog je najpreprostejša oblika mandale. Predstavlja duhovno raven. Kvadrat predstavlja zemeljsko dimenzijo. Pogosto pa najdemo tudi mandalo s tako imenovano centralno točko, ki predstavlja božansko (izvor, center). Zunanji kvadrat ima štiri pravokotne izbokline, ki so usmerjene v štiri strani neba ter nakazujejo obliko križa, katerega center sovpada s centrom kroga in kvadrata. Krog je najčistejši oblika, predstavlja božanskost, običajno pa ima poudarjeno sredino.

Mandala tako postane shema ali vzorec kreacije, ki je shema vsega, kar obstaja. Mandala je tudi shema človeka, ki je narejen po božji podobi ter hkrati podobi celotnega vesolja. Če na to pogledamo s stališča centra, je ta center vstavljen v srčno votlino. Tako je lahko mandala tudi znotraj nas in njen center je točka, kjer lahko pridemo v stik z božjim, se identificiramo z izvorom in dosežemo osvoboditev (Toroš, 2016, str. 20).

Jarčeva (2015) pravi, da se z »risanjem mandale v človeku ustvarijo globok mir, sproščenost, povezanost, zbranost, harmonija in izpolnitev. Preveva nas občutek živosti, radosti in pomirjenosti s samim seboj. Zato pravijo mandali tudi *zdravilni krog* in *krog svetlobe*. Globok simboličen pomen mandale in raznolikost vzorcev omogoča duši, da se sprosti od naporov. Risanje mandal je edinstven in veličastni pripomoček, ki je namenjen vsakemu posebej in vsem skupaj za polnejše in lahkotnejše premike evolucije zavesti. Različni svetovalci, raziskovalci, zdravitelji, misleci in drugi uporabljajo to matrico kot skupek informacij pri preiskovanju in boljšem razumevanju našega mesta v vesolju. K temu procesu je treba pristopi z odprtim srcem in umom in prisluhniti modrosti kozmosa.«

Prav ta vidik je tudi nas pri izvedbi delavnice najbolj zanimal. Z vidika oblike sta nas za potrebe prispevka zanimali predvsem krog in središče. Zaznali smo, da sta se v naši praksi pokazali kot najprivlačnejši obliki. Udeleženci so intuitivno, ne glede na različne ponujene oblike, izbirali najpogostejše obliko kroga in obliko s središčem.

3 AKCIJSKO-RAZISKOVALNI PROJEKT RISANJA MANDAL

3.1 METODE DELA

V okviru VGC Posavje, enota Brežice, smo v okviru aktivnosti za starejše pripravili tri delavnice *Risanje mandal*. Izvedli smo jih v času od oktobra do

decembra 2018. Udeleženci so se jih udeležili prostovoljno. Nekateri so se udeležili samo ene delavnice, nekateri vseh treh. Vsaka delavnica je potekala dve do tri ure. Delavnice je vodila strokovna sodelavka VGC-ja; ni torej šlo za profesionalno risanje, temveč zgolj za prenos neformalnega in ljubiteljsko pridobljenega znanja. Udeleženci so od voditeljice dobili material in osnovna navodila o risanju mandal. Pokazani so jim bili različni vzorci in oblike.

Najprej so naredili vsak svojo skico oziroma osnovo, nato pa so mandalo bodisi barvali bodisi s pikicami risali različne vzorce. Vzeli smo akrilne barve, ki smo jih v obliki pik nanašali na platno ali leseno ploščico z različnimi pripomočki (pisala, čopiči, bucike, palčke itd.). Pike različnih velikosti so skupaj tvorile oblike in vzorce, iz katerih so nastajale mandale. Večina se je odločila za risanje mandal s pikicami, redko kdo je izbral kombinacijo, zgolj barval celotne mandale pa ni nihče. Glede oblike so se večinoma odločili za kroge, nekateri pa so si izbirali tudi svoje oblike. Nekaj časa so potrebovali za skico in za izbor barv, nato so se lotili risanja. Sprva ne ravno prepričani vase, da jim bo uspelo, vendar ko so nastajali prvi vzorci, navdušenja več niso mogli prikriti. Na koncu so nastale čudovite slike, vsaka s svojo zgodbo. Prav vsi udeleženci so bili zadovoljni s svojimi izdelki. Te pa so bili pripravljeni tudi razstaviti.

Ob koncu treh delavnic smo v mesecu decembru pripravili javno razstavo z naslovom *Mandale* v avli Mladinskega centra v Brežicah (v okviru katerega poteka projekt VGC). Udeleženci so se s ponosom udeležili otvoritve in nanjo povabili tudi svoje. V celoti je bil projekt z mandalami zelo uspešen. Zadovoljstvo z izdelki je udeležencem na obraze narisalo nasmeh. »Pomembno je, da jim omogočimo socialno, psihično in duševno zadovoljstvo. Če ne zmorejo sami, je prav, da jim priskočimo na pomoč. Da jim pomagamo doseči bogato tretje življenjsko obdobje, saj bo svet z zadovoljnimi starostniki postal prijaznejši, predvsem pa bolj moder.« (Rudolf, 2016, str. 29).

Skozi opazovanje z udeležbo na delavnicah in izvedenimi vodenimi (strukturiranimi) intervjuji smo želeli ugotoviti vplive udeležbe na delavnici *Risanje mandal*. Organizirali smo tri delavnice, v katere je bilo vključeno različno število udeležencev; v vsaki skupini je bilo od 12 do 25 udeležencev. Nekateri udeleženci so se delavnice udeležili vse tri termine, drugi pa samo enkrat. Skupno je bilo 34 različnih udeležencev.

V vseh treh skupinah smo izvedli raziskovalne intervjuje. Vsi udeleženci so bili pripravljeni sodelovati pri njih. Tako smo dobili 34 intervjujev. Strukturiran intervju je bil sestavljen iz dveh delov. Prvi del smo izvedli po delavnici, drugi del pa po otvoritvi razstave, kjer so bili razstavljeni njihovi izdelki. Intervju je zajemal 15 vprašanj. Intervjuvanke so bile ženske, stare med 62 in 79 let.

Zbrane podatke smo ovrednotili in obdelali, ob tem pa proučili znanstveno literaturo s tega področja. Teoretična spoznanja in empirična akcijska raziskava ob risanju mandal nam je dala pomembne rezultate.

3.2 REZULTATI

Na delavnicah *Risanje mandal* so udeleženci aktivno sodelovali, bili so navdušeni nad njimi. Bili so ponosni na izdelke, ki so jim zelo dobro uspeli. Večina pred delavnico niti ni vedela, kaj so mandale. Prvotni namen delavnice je bil izdelava lastne slike – mandale. Z opazovanjem in raziskovalnim intervjujem pa smo zaznali še več drugih učinkov. Analiza je pokazala naslednje.

- **Umirjenost.** Na vseh treh delavnicah smo zaznali veliko stopnjo umirjenosti udeležencev. Vse druge kreativne delavnice, ki jih izvajamo, potekajo med nenehnim klepetanjem udeležencev, te tri delavnice pa so zelo izstopale po tišini. Če so udeleženci morali kaj povedati, so to storili šepetaje. Udeleženci so povedali, da se na naših delavnicah še niso počutili tako pomirjeni. Delavnice vselej potekajo v skupinah do 15 udeležencev, ker je v večjih skupinah delo težje. Pri delavnici *Risanje mandal* pa je bilo tudi do 25 udeležencev, a delo je potekalo povsem umirjeno in tekoče.
- **Samorealizacija.** Udeleženci so povedali, da so zelo uživali na delavnici in da lahko sedaj končno počno stvari, ki jih prej v delovno aktivnem obdobju niso mogli. Čeprav jih veliko pred delavnico ni niti vedelo, kaj so mandale, so dejali, da jim je ustvarjanje mandal prineslo veliko zadovoljstvo. Tako so dosegali samorealizacijo, ki omogoča samouresničevanje in »blaginjo v poznejšem življenju« (Swindell in Thompson, 1995, str. 429), prav tako pa si preko nje pridobivajo znanje.
- **Razvijanje lastne vrednosti in sposobnosti.** Udeleženci so povedali, kako so ponosni, ker so jim uspeli tako lepi izdelki, in ker so se naučili nekaj novega, čeprav jim je na začetku izgledalo zelo težko. Ponosni so bili tudi, ko so drug od drugega prejeli pohvale. Kot so povedali, so nekateri svoje pridobljeno znanje kasneje predajali tudi naprej svojim domačim ter s ponosom kazali svoje izdelke. Lastno vrednost so udeleženci krepili tudi ob pogledu na izdelke, ki so bili razstavljeni v avli VGC na ogled širši javnosti. S ponosom so vabili svoje bližnje na razstavo. Boulton-Lewis in Buys (2015, str. 765) v zvezi s psihološkimi koristmi pravita, da učenje pomaga v poznejšem življenju povečati zaupanje, vnesti samoizpolnitev in omogoča starejšim, da se dobro počutijo in bolje uživajo kakovost življenja.
- Udeleženci so se **izobraževali in razvijali nove sposobnosti.** Na delavnici so se naučili nekaj novega, hkrati pa so pri sami delavnici *Risanja mandal* razvijali določene sposobnosti (koncentracija, potrpežljivost, natančnost, vztrajnost ...). Pri risanju skice mandale so se nekateri (ponovno) srečali z osnovami geometrije, na katero so mnogi že pozabili. Izobraževanje je pomemben dejavnik zmanjševanja družbene izključenosti starejših ljudi in njihovega kakovostnega staranja (Withnall, 2010, str. 14).
- **Koncentracija.** Udeleženci so dejali, da so se ob risanju morali zelo skoncentrirati, da so lahko delali tako natančne vzorce in da so ob tem »na nek način izključili zunanje okolje«, kar je ugotavljal že Jung (1973).

- **Družbena vključenost starejših.** To imajo mnogi avtorji za pomemben dejavnik kakovostnega staranja. Pomaga tudi pri ohranjanju in pridobivanju znanja, kompetenc in spretnosti. Starejšim ljudem omogoča lažje obvladovanje tveganj, ki jih prinaša življenje v sodobni družbi (Kump, 2015, str. 10). S tem jim postanejo lažje obvladljive tudi spremembe, ki so edina stalnica postmoderne družbe.
- **Prenos znanja.** Udeleženci so v risanje mandale vnesli vsak svojo kreativnost, kar so potem tudi izmenjali med seboj in tako so nastale nove ideje ustvarjanja, ki so jih na naslednji delavnici tudi realizirali. Prenos znanja je potekal tudi kasneje doma, ko so ustvarjali tudi s svojimi otroki in vnuki. Pri tem so se krepile pomembne medgeneracijske vezi, ki jih mnogi avtorji opisujejo kot bistvene (Andreoletti in Howard 2018, 765; Dauenhauer, Steitz in Cochran 2016, str. 483). Ob tem pa se ne izmenjujejo in prenašajo zgolj znanja o risanju mandal, temveč medgeneracijske vezi postajajo trdnejše in odnosi toplejši. Pri udeleženkah smo ta vidik zaznali tudi še dolgo po zaključenih delavnicah, ko so si na srečanjih drugih oblik izmenjavale svoje slike o nastalih izdelkih in nasvete o njihovi izdelavi ter izboljšavi.
- **Kreativno mišljenje.** Udeleženci so skozi delavnico razvijali kreativno mišljenje, ko so iskali načine, kje bi lahko pridobljeno znanje še uporabili. Tako so nastali novi predlogi o novih delavnicah. Predlagali so delavnico, kjer bi lesene ogrlice okrasili vsak s svojim vzorcem mandale. Z vzorcem mandal bi lahko okrasili svoj tekstil, okrasno steklenico, šatuljico ... Več teh idej smo kasneje tudi realizirali.
- **Komunikacija** je kot pomemben dejavnik kvalitetnih odnosov potekala skozi vse tri delavnice. Različnost udeležencev in s tem tudi njihovih pogledov in stališč jih je silila v krepitev komunikacijskih sposobnosti.
- **Občutek pripadnosti,** ki smo ga zaznali kasneje, ko smo se z udeleženci ponovno srečali in so se opisali kot »mi, ki smo pripravili ...«, in sicer v odnosu s sodelujočimi.
- **Medsebojno sodelovanje.** Udeleženci so poudarjali pomen medsebojnega sodelovanja in povezovanja. Tudi tistega povezovanja, ki se razvije ob večkratnem druženju. Slednjega opisuje tudi Ramovš (2012, str. 23), ko pravi, da pri rednem druženju spoznavamo človeka takšnega, kakršen je.

Takšnih in podobnih delavnic in programov ni malo. Pri večini lahko zaznamo skupne glavne cilje, ki jih je povzela tudi Tamova (2018, str. 727): spodbujanje vseživljenjskega učenja, ohraniti zdravo telesno in duševno dobro počutje, spodbujati in utrjevati občutek za dostojanstvo v starejših, spodbujati harmonijo med starejšimi in mladimi ter med različnimi zainteresiranimi stranmi.

Ugotovitve naše analize kažejo, da smo z delavnico *Risanje mandal* uresničili mnoge cilje, zagotovo pa smo še kakega prezrli, kar ne pomeni, da je bil zane-marljivo majhen.

3.3 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Mnogi avtorji so v svojih raziskavah dokazali pozitiven učinek mandal, bodisi risanja, barvanja, bodisi samo gledanja. Kakor da se red iz slike prenaša v naš um in v umu ustvarja red. Nastaja tišina znotraj nas, kot neke vrste umirjenost. Poveča se koncentracija, ki omogoča natančno delo. V začetku nas je zanimala le umirjenost kot posledica ustvarjanja mandale, ki jo lahko potrdimo. Zaznali pa smo še mnoge druge učinke: razvija se občutek sposobnosti in lastne vrednosti, prihaja do samorealizacije, poveča se kreativno mišljenje, razvijajo se nove sposobnosti in veščine, izboljšuje se komunikacija, razvija se občutek pripadnosti, kasneje se prenaša znanje na svoje, povečuje se socialna vključenost in medsebojno sodelovanje. Tako so tudi udeleženci delavnic risanja mandal prepoznavali in odkrivali te pozitivne učinke delavnice. Ti pozitivni učinki delavnice *Risanje mandal* so presegli naša pričakovanja in zastavljene cilje delavnice.

Ob tem so nas presenetili tako nadaljnja spodbuda kot tudi podani predlogi udeležencev vseh treh delavnic. Udeleženci so namreč sami podali kar nekaj predlogov, kje in kako bi lahko ponovno izvedli delavnico z uporabo naučene tehnike in vzorcev. Tako so bile kasneje realizirane še poslikava ogrlice, zapestnice, prstana in uhanov z vzorci mandal. Okrasili so tudi lesene šatuljice. V podajanju novih idej so izkazali svojo kreativnost. V samem procesu učenja, ko izdelki po merilih določenih udeležencev niso bili popolni, so se s kritičnim pristopom ozirali na napake, ko je izdelek odstopal od ideala. V tem delu smo prepoznali še eno uporabno temo za nadaljnje delo, in sicer o lastni kritičnosti, ko smo včasih pretirano kritični in zahtevni do sebe. Tako smo skupaj planirali delavnico z naslovom *Kako pregnati kritika v sebi?*, ki jo bomo izvedli v naslednjih tednih. Udeleženci so tako postali tudi aktivni soustvarjalci programa in vsebin.

Udeleženci so predlagali še več delavnic risanja mandal in zagotovo bi lahko skoznje še natančneje zaznali njene učinke in jih tudi proučili. Udeleženci, ki so bili vključeni v delavnico *Risanje mandal*, so tudi sicer aktivni udeleženci drugih dejavnosti. Morda bi za prihodnjo obravnavo lahko vključili udeležence, ki sicer niso tako aktivni in morda tudi ne tako odprti za zgoraj navedene učinke. Zagotovo bi bilo nato zanimivo dobljene rezultate primerjati z našimi trenutnimi. Vsekakor so nam rezultati tega projekta dali zanimiva izhodišča za nadaljnje raziskovanje.

LITERATURA

- Andreoletti Carrie in Jessica L. Howard (2018). Bridging the generation gap: Intergenerational service-learning benefits young and old. *Gerontology & geriatrics education* 39 (1): 46-60.
- Babouchkina Anastasia in Steven J. Robbins (2015). Reducing negative mood through mandala creation: A randomized controlled trial. *Art Therapy* 32 (1): 34-39.
- Boulton-Lewis G. M. in Buys L. (2015). Learning choices, older Australians and active ageing. *Educational Gerontology* 41(11): 757-766.
- Dauenhauer Jason, Steitz David W. in Cochran Lynda J. (2016). Fostering a new model of multigenerational learning: Older adult perspectives, community partners, and higher education. *Educational Gerontology* 42 (7): 483-496.

- EU skladi (2018). Dostopno na: <http://www.eu-skladi.si/sl/ekp/primeri-dobrih-praks/vecgeneracijski-centri-2> (18. december 2018).
- Havighurst R. J. (1961). Successful Aging. *The Gerontologist* 1 (1): 8-13.
- Jarc Irena (2015). *Zakaj simbol mandale navdušuje ljudi in kakšne moči ima*. Dostopno na: <https://www.sensa.si/duhovnost/modrost-mandale/> (8. 3. 2019).
- Jung C. G. (1973). *Mandala Symbolim*. Princeton: Princeton University Press.
- Kostyunina Nadezhda Yu and Albina R. Drozdikova-Zaripova (2016). Adolescents' School Anxiety Correction by Means of Mandala Art Therapy. *International Journal of Environmental and Science Education* 11 (6): 1105-1116.
- Kump Sonja (2015). Vpliv izobrazbe in spretnosti starejših na individualno in družbeno blaginjo. *Andragoška spoznanja* 21 (2): 9-27.
- MDDSZ (2018). *Večgeneracijski centri*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/vecgeneracijski-centri/podatki_o_vecgeneracijskih_centrih/#c19496 (17. december 2018).
- Ramovš, J. 2012. *Za kakovostno staranje in lepše sožitje med generacijami*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Rudolf Tanja (2016). *Pomoč z likovno umetnostjo kot opora pri vstopu v tretje življenjsko obdobje*. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-GWRFF667/b60dc964-c02c-43b9-b76e-6c550b28327f/PDF> (8. 3. 2019).
- Statistični urad (2019). Pridobljeno na: <https://www.stat.si/obcine/sl/2016/Municip/Index/14> (8. 3. 2019).
- Stinley Nora E., Deborah O. Norris in Pamela S. Hinds (2015). Creating mandalas for the management of acute pain symptoms in pediatric patients. *Art Therapy* 32 (2): 46-53.
- Swindell R. in Thompson J. (1995). An international perspective on the University of the third age. *Educational Gerontology* 21(5): 429-447.
- Tam M. (2018). Evaluation of third age learning in Hong Kong: Why and how? *Educational Gerontology* 44 (11): 724-731.
- Toroš Maja (2016). *Pozitivni učinki ustvarjanja mandal*. Disertacija. Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.
- WHO (2015). *Ageing and life-course: What is »active ageing«?* Dostopno na: <https://www.who.int/ageing/en/> (20. december 2018).
- Withnall A. (2010). *Improving Learning in Later Life*. London, New York: Routledge.

Kontaktne podatki:

Mihaela Kežman

Trebež 2a, 8253 Artiče

E naslov: mihaela.kezman@gmail.com

IZ GERONTOLOŠKE LITERATURE

Katalog ukrepov za učinkovito upravljanje starejših zaposlenih (2017). Izdal Javni štipendijski, razvojni, invalidski in preživninski sklad Republike Slovenije v okviru projekta ASI – Celovita podpora podjetjem za aktivno staranje delovne sile. [Http://www.sklad-kadri.si/fileadmin/user_upload/e-Katalog_ukrepov_z_a_UUSZ/index.html](http://www.sklad-kadri.si/fileadmin/user_upload/e-Katalog_ukrepov_z_a_UUSZ/index.html)

UKREPI ZA REŠEVANJE STARANJA ZAPOSLENIH

Večina razvitih držav se sooča s spreminjeno starostno strukturo, saj se povprečna življenjska doba podaljšuje, delež aktivnega prebivalstva pa upada. Projekcije so pokazale, da tudi večje zaposlovanje mladih ne bi zapolnilo tega primanjkljaja. Možne rešitve so različne spodbude, da zaposleni ostanejo čim dlje na delovnem mestu, skrb za prilagoditev delovnih mest, vseživljenjsko izobraževanje in boljše upravljanje. Demografski trendi nam nalagajo, da ponovno ovrednotimo odnos do starejših zaposlenih in spremenimo »slovensko« navado zgodnjega upokojevanja.

V sodelovanju z Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter s podporo evropskih sredstev Javni štipendijski, razvojni, invalidski in preživninski sklad Republike Slovenije (v nadaljevanju »sklad«) izvaja projekt *Celovita podpora podjetjem za aktivno staranje delovne sile*. Projekt, ki bo trajal do leta 2022, prinaša vrsto aktivnosti za krepitev kompetenc starejših zaposlenih, ozavešča o negativnih demografskih trendih in potrebnih prilagoditvah nanje ter zagotavlja

podporo delodajalcem za učinkovito upravljanje s starajočo delovno silo.

Konec 2017 so objavili *Katalog ukrepov za učinkovito upravljanje starejših zaposlenih* (v nadaljevanju »katalog«), ki podjetjem, tako menedžmentu kakor nosilec kadrovskega razvoja, ponuja praktične rešitve za upravljanje starejših zaposlenih v podjetjih in drugih organizacijah. Predstavlja tudi dobre prakse, ukrepe in orodja, ki so že uveljavljeni v Sloveniji in mednarodnem okolju. Katalog je objavljen v elektronski obliki in ga sproti dopolnjujejo, mogoče ga je tudi brezplačno prenesti. Drugo dopolnjeno verzijo so objavili leto po prvi objavi.

Katalog je ena prvih publikacij v slovenskem prostoru, ki nudi celovit pregled nad upravljanjem s starejšo delovno populacijo. Pripravili so ga z namenom, da nosilec kadrovskega razvoja in menedžmentu podjetij pomagajo pri načrtnem upravljanju (starejših) zaposlenih.

V uvodu so predstavljeni ključni izzivi prihodnosti, ki jih prinašajo demografske spremembe in staranje prebivalstva ter vpliv teh pojavov na učinkovito upravljanje starejših zaposlenih. Predstavljena je tudi *Strategija dolgožive družbe*, ki temelji na konceptu aktivnega staranja in spodbuja k aktivnostim in ustvarjalnosti v vseh življenjskih obdobjih, skrbi za zdravje in medgeneracijskemu sodelovanju ter izhaja iz načela, da so človekove pravice enake za vse, ne glede na starost.

V nadaljevanju avtorji predstavijo odnos do staranja in pojme – star (po SSK)

tudi »nekdo, ki se že dalj časa ukvarja s kako dejavnostjo«), staranje, staromrzništvo in stereotipe, povezane s staranjem in starejšimi delavci.

Osrednji del kataloga so ukrepi, ki so razvrščeni v naslednje vsebinsko zaključene sklope:

1. promocija in varovanje zdravja,
2. ergonomija, prilagoditev dela in delovnega časa,
3. kadrovske razvoj, kompetence in usposabljanje,
4. medgeneracijsko povezovanje in ozaveščanje,
5. zavzetost in vključenost.

Ukrepi so z ikonami smiselno označeni po skupinah, glede na velikost podjetja, finančni vložek ter glede na organizacijsko in individualno raven izvajanja ukrepa. Na tak način lahko vsako podjetje ali organizacija najde sebi primeren ukrep.

Glavnino kataloga sestavlja 61 ukrepov (dopolnjena verzija kataloga, 2018), ki so v okviru vsebinskih sklopov pregledno nanašani. Na začetku je vsak ukrep na kratko opisan, v nadaljevanju pa opredeljen po namenu, primernosti (za katere vrste podjetij se ukrep priporoča), po ciljni skupini, po finančnem vložku in predvidenem časovnem okviru ter po predvidenem učinku.

Ob naboru ukrepov so predstavljene izbrane dobre prakse iz Slovenije in drugih evropskih držav. Med primeri dobre prakse naj povzemamo dva zanimivejša.

Zlata nit – Starejšim prijazno podjetje.

Z natečajem Starejšim prijazno podjetje javnosti predstavljajo podjetja, ki se zavdajo pomena posameznika za svoj razvoj in so za zadovoljstvo starejših zaposlenih na delovnem mestu z različnimi ukrepi največ storili. Projekt nastal leta 2007 na pobudo

družbe Dnevnik, kar zagotavlja visok medijski doseg, ob sodelovanju ekonomskih in kadrovske strokovnjakov. Podjetjem je omogočen dostop in izmenjava dobrih praks, kar je še posebej pomembno za podjetja, ki se šele nameravajo sistematično lotiti izziva starajoče delovne sile. (www.dnevnik.si/zlatanit)

Usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja – DUSLO, Slovaška. DUSLO je slovaško kemijsko podjetje, ki se je celostno lotilo problema starajoče delovne sile. Po obsežni raziskavi so razvili program varstva zaposlenih z ukrepi za zmanjšanje poklicnih tveganj in izboljšanje delovne uspešnosti. Izvajajo strokovne seminarje na različne teme: za boljšo držo, o zdravni prehrani, kako zmanjšati stres, vaje s terapevtom, izvajajo letne ergonomske ipd. Spodbujajo prenos znanja in izkušenj med starejšimi in mlajšimi delavci in sofinancirajo športno udejstvovanje. Njihov najbolj inovativen ukrep pa je ustanovitev centra za dnevno varstvo starejših soročnikov zaposlenih, kamor lahko zaposleni pripeljejo svojece za čas, ko so na delu. (<https://healthy-workplaces.eu/previous/all-ages-2016/sites/default/files/publications/documents/TEAL17001SL.pdf>)

Alenka Ogrin

Generaciones. International Network for the Study of Intergenerational Issues (INSII) (2017). Universität Konstanz.

GENERATIONES – MEDGENERACIJSKI KOMPENDIJ V 17 JEZIKIH

V letu 2017 je izšla nova izdaja mednarodnega kompandija o medgeneracijskih odnosih Generationes. To je večjezični leksikon, ki je produkt dela

evropske povezave – mednarodne zveze za ukvarjanje z medgeneracijskimi vprašanji (International Network for Study of Intergenerational Issues). Ustanovitelji so mednarodno zvezo, ki je izdajatelj tega leksikona, poimenovali z latinsko besedo *Generationes*, ker so želeli poudariti, da gre predvsem za povezovanje na evropski, pa tudi širši ravni. Ta izdaja je izšla v 17 jezikih, med njimi je prvič tudi slovenščina. Pred njo sta izšli dve izdaji v sedanjem kontekstu (2014/15 in 2016) in dve predhodni (2009 in 2010).

Leksikon je tretji del zbirke prevodov izrazoslovja na področju medgeneracijskih odnosov. Pri raziskovanju medgeneracijskih vprašanj so pri zvezi skozi leta opazili več jezikovnih in pomenskih razlik pri razumevanju pojmov, povezanih s preučevanjem generacij. Zveza se je zavzela za razširitev zbirke prevodov v druge jezike ravno zaradi razlik v uporabi gerontoloških konceptov. Za mednarodno sodelovanje so se odločili zaradi razlik v razumevanju konceptov in pokazalo se je, da ima prevajanje in prilagajanje besedila različnim kulturam odličen hevrističen učinek. Raznolikost jezikov in kultur se namreč pogosto podcenjuje. Izhodišče projekta so postavili na temelj, da potrebujemo jasno opredeljene koncepte medgeneracijskih odnosov v smislu konkretnih opisov, ki bi izpostavili najpomembnejše značilnosti, podobnosti in razlike med posameznimi področji. Če medgeneracijske koncepte želimo raziskovati, pedagoško pojasniti ali se z njimi ukvarjati na praktičnem ali političnem nivoju, je to po mnenju avtorjev nujno potrebno.

Avtorji se zavzemajo za splošno dostopnost leksikona in vzpodbujajo

medkulturno izmenjavo spoznanj na področju medgeneracijskega sodelovanja. Odločili so se za objavo publikacije tudi v elektronski obliki, na internetu, saj menijo da je internet dobro sredstvo za širšo razpravo na mednarodni ravni. S tem želijo doseči uporabnike tudi na drugih celinah ter spodbuditi prevode v še več različnih jezikov. Projekt je finančno podprt s strani Centra za odličnost »Kulturne fundacije za socialno integracijo« Univerze Konstanz (Centre of Excellence Cultural Foundations of Social Integration).

Posebnost publikacije je v njeni obliki. Besedila so v vseh prevodih usklajena po številu in oznaki odstavkov, s čimer je olajšana neposredna primerjava. Publikacija na 400 straneh vsebuje 17 razdelkov; vsak razdelek je prevod leksikona v svoj jezik: nemščina, angleščina, francoščina, španščina, italijanščina, poljščina, portugalščina, romunščina, švedščina, latvijščina, turščina, slovenščina, bošnjaški jezik, ukrajinščina, ruščina in kitajščina.

Predgovor leksikona je v vseh jezikih, nato pa 17 razdelkov s prevodi v vse jezike kompendija. Prevod leksikona v določen jezik uvaja Uvod in komentar avtorja, ki je prevajal razdelek v svoj jezik. Sledijo poglavja in podpoglavja, v katerih so razloženi medgeneracijski pojmi, diagram integrirane medgeneracijske politike in sklepni pregled.

V kratkem uvodu je izpostavljen akademski vidik sodelovanja avtorjev, čemur bodo avtorji projekta namenjali pozornost tudi v prihodnje. Poudarjajo, da je kompendij večjezikovno sredstvo, ki omogoča bolj poenoteno razumevanje pojmov na področju medgeneracijskih raziskav. Majhne razlike postajajo z razvojem

različnih teorij vedno bolj opazne, poseben izziv pri tem pa so izrazi v vsakem jeziku, ki jih ni mogoče enostavno prevesti v druge jezike.

Prvo poglavje ima naslov *Pristop k razumevanju generacij*. Sestavljeno je iz 3 podpoglavij: Časovni vidik medgeneracijskih odnosov, Delitev zgodovine pojma generacije na 3 faze in Raznolikost trenutno prisotnih konceptov.

Drugo poglavje je *Utemeljitev koncepta*. Za dobro utemeljitev generacijskih pojmov avtorji predlagajo tri definicije, ki jih v posameznih podpoglavjih dodatno razčlenijo: Generacije in generacijska identiteta, Dimenzije medgeneracijskih odnosov ter Medgeneracijski red in medgeneracijska politika. V podpoglavju *Generacije in generacijska identiteta* je opredeljena temeljna definicija pojma generacija, pojem medgeneracijske razlike in pojem multigenerativnosti ali pripadnosti več kot eni generaciji. V njem avtorji definirajo tudi termin generativna socializacija kot na generacije vezano socializacijo in termin generativnost. V podpoglavju *Dimenzije medgeneracijskih odnosov* pa je opredeljena splošna definicija medgeneracijskih odnosov, nato pa termina medgeneracijski konflikt in medgeneracijska solidarnost. To podpoglavje pojasnjuje tudi pojme: medgeneracijska ambivalentnost, medgeneracijski odnosi in socialne strukture.

Tretje podpoglavje govori o generacijskem redu in generacijski politiki; v njem avtorji postavijo temeljno definicijo teh dveh pojmov. Podpoglavje obravnava tudi povezanost med generacijo in spolom ter obravnava pojme medgeneracijska pravičnost, poštenost in enakost, ki jih med seboj primerja, ter pojme: medgeneracijski dogovor, medgeneracijska politika in človeška kapaciteta (nemško *Humanvermögen*). Zaradi lažjega razumevanja pojmov se na koncu vsakega jezikovnega razdelka nahaja diagram integrirane medgeneracijske politike.

Leksikon se zaključi s pregledom, v katerem avtorji poudarjajo pomembnost multidisciplinarnega pristopa za reševanje trenutno perečih demografskih vprašanj. Multidisciplinarnost namreč omogoča povezovanje teorije, prakse in oblikovanje politike. Avtorji opozarjajo, da je pri povezovanju pomembno uporabljati različne metode raziskovanja in prenosa znanja. Ta kompendij pomaga, da teorijo, prakso in politiko na medgeneracijskem področju ustrezno in natančno razumemo in smiselno oblikujemo. Raziskovalcem in drugim nudi tako potreben mednarodno primerljiv terminološki prikaz medgeneracijskih pojmov. V besedilu se loteva odprtih vprašanj, ki se porajajo v teoriji in praksi. Avtorici 13. razdelka, ki je napisan v slovenskem jeziku, sta Ajda Svetelšek in Ana Gorenc Vujović.

Ana Gorenc Vujović

GERONTOLOŠKI DOGODKI

Zbrala Alenka Ogrin

VTUJINI

Transforming Care Conference

Changing priorities: The making of care policy and practices

24. – 16. junij 2019, Copenhagen, Danska

Organizator: Danish Center for Social Science Research

Spletni naslov: <http://www.transforming-care.net/>

How do we tackle ageism and age discrimination?

AGE capacity-building seminar

27. – 28. junij, Berlin, Nemčija

Organizator: AGE platform Europe in EQUINET

Spletni naslov: <https://www.age-platform.eu/event/how-do-we-tackle-ageism-and-age-discrimination-age-capacity-building-seminar>

10th International Conference on Dementia and Dementia Care

23. – 24. julij 2019, Rim, Italija

Organizator: Pulsus Group

Spletni naslov: <https://dementia.cmesociety.com/>

Migration and Ageing Populations Eastern-European Ageing Societies in Transition

5. – 6. september 2019, Zagreb, Hrvaška

Organizator: Oxford Institute of Population Ageing

Spletni naslov: <https://www.ageing.ox.ac.uk/events/>

Global Ageing Conference

17. – 19. September 2019, Toronto, Kanada

Organizator: The Global Ageing Network

Spletni naslov: https://globalageing.org/event/save-the-date-2019-global-ageing-conference-toronto-canada/?event_date=2019-09-17

GERONTOLOŠKO IZRAZJE

STARANJE IN KULTURA

angleško: *ageing and culture*

Med številnimi opredelitvami kulture se bomo oprli na antropološko, da je kultura vse, kar ustvarja človekov duh, to je njegova svobodna zavest, in sicer v samem sebi, v sožitju z ljudmi in v naravi; to definicijo je uporabljal tudi Anton Trstenjak. Kultura je torej človeška dodana vrednost naravni danosti. To je tudi pomen besede, ki je latinskega izvora (*colere*) in pomeni obdelovati zemljo, da rodi pridelek. Danes v strokovni in vsakdanji rabi ta udomačena tujka povsem prevladuje nad prevodom **omika**, ki je knjižno vpeljan slovenski prevod.

Kultura zajema celoten spekter človeškega doživljanja in ravnanja, kaže pa se zlasti na naslednjih področjih.

1. Umetnost – doživljanje in izražanje lepega in skladnega *z govorno in pisano besedo, v glasbeni obliki s petjem in igranjem, v plesu z gibanjem telesa, likovno v sliki, kipu in drugih upodobitvah, arhitekturno v urejanju bivalnega in javnega prostora itd.* Ta del kulture tvorijo vse umetnosti, ki so jih stari Grki razvrščali po sedmih muzah, v zgodovini pa se izražajo na vedno nove načine v skladu z razvojnimi možnostmi tehnologije, danes npr. filmsko in elektronsko. Umetniško izražanje temelji na človeškem čutu za lepo in skladno, moderna umetnost pa pogosto zavestno izraža neskladno v življenju in sožitju, pri čemer teoretično izhaja iz pojma estetskega, iz

čiste spontanosti ali iz kakega drugega izhodišča. Umetnost plemeniti vsakdanje življenje posameznika in skupnosti, zlasti pa je nepogrešljiva sestavina praznovanja.

2. Znanost – razumevanje zakonitosti v delovanju narave, človeka in v medčloveškem sožitju, ki jih ljudje spoznavamo s svojimi razumskimi in drugimi zmožnostmi ter s pomočjo tehničnih orodij. Človeška zmožnost, ki omogoča znanstveni razvoj, je osebna učljivost, da znanje sprejemamo drug od drugega, tako da vsak človeški rod v otroštvu in mladosti osvoji vse glavno znanje prejšnjih generacij in sam doda svoj prispevek. Današnje izobraževanje in vzgoja usmerjata ljudi predvsem v osvajanje in razvijanje znanja za tista področja življenja in sožitja, ki pomagajo **imeti** (E. Fromm) vse potrebno za telesno in materialno blaginjo ter prijetno duševno počutje, medtem ko je zaostalo razvijanje sebe kot človeka v smiselnem sožitju z drugimi ljudmi, naravo in tem, kar presega človeka – to je področje **biti človek** z vsemi drugimi in vsem drugim. Tudi v preteklosti je bilo osvajanje znanj o zakonitostih narave in družbe ter izumljanje orodij in pripomočkov za uspešnejše delo pomemben del kulture in odločilno gibalo razvoja, zadnja stoletja pa je znanost prevladujoča panoga kulture, ki v vzgoji in izobraževanju včasih celo invazivno duši vsa druga področja kulture.

3. Sožitje in sodelovanje. Preživetveni del kulture sta razvoj zmožnosti za lepše sožitje v družini, v drugih skupinah, v širših skupnostih in v družbi ter razvoj

zmožnosti za boljše sodelovanje pri poklicnem in drugem delu. Sem sodi **olika**, to je obvladovanje in razvijanje veščin za smiselno vedenje in obnašanje v različnih situacijah. Po prehodu v 21. stoletje se naglo večja zavest o tem, da je za sožitje in sodelovanje odločilna **pogovorna kultura**. Temu sledi hitro razvijanje spoznanj o **komuniciranju (občevanju)**: besednem, nebesednem s svojim vedenjem in komuniciranje z dejanji. Z nekoliko zaostanka za spoznanji o tem se danes razvijajo tudi učinkovite veščine: za delovno in poslovno komuniciranje hitreje, medtem ko za današnje razmere primerne veščine za osebno komuniciranje v družini in med drugimi bližnjimi ter zavestno učenje tega šele nastajajo. Posebej naglo se razvija tudi **ekološka zavest** o varovanju narave in sožitju z njo, ki postaja bistveni del kulture dela in preživetja. Vso zgodovino je bilo pereče vprašanje človekovega preživetja, zlasti zagotavljanje hrane, toplega bivališča in obleke ter varnosti, kar je usmerjalo kulturo dela in bojevanja pogosto bolj v smer uničevanje kakor v razvoj; suženjsko izkoriščanje ljudi kot delovnih strojev v zgodovini kultur, zlasti pa holokavsti diktatur, onesnaževanje narave in izčrpavanje naravnih virov v zadnjem stoletju so alarm za preživetveno nevaren odmik od »kulturnosti«.

4. Duhovnost, etičnost in verovanje – kultura srca. Poleg temeljnega dejstva, da vsa kultura izhaja iz človekovih duhovnih zmožnosti, se v zgodovini človeštva krepijo tri veje kulture, ki temeljijo na zavedanju, da je človekova zavest omejena, ter na spoštovanju vsega, kar jo presega. To spoštovanje se razvija v človekovem notranjem dialogu s svojimi mejami, ki jih ne more

prestopiti – to vejo imenujemo duhovnost, v dialogu z mejami, ki jih ne sme prestopati – to vejo imenujemo etičnost, ter v dialogu s skrivnostjo, ki absolutno presega meje človeku dosegljivega in dojemljivega, to je s temeljem in smislom celotne stvarnosti, življenja, razvoja in človekove osebne zavesti – to vejo imenujemo verovanje.

Kultura temelji na človekovi svobodi, s katero dojemamo razliko med dobrim in slabim, smiselnim in nesmiselnim, **ustvarjalnim in razdiralnim**. Zato se kultura skozi vso zgodovino človeštva razvija spiralno v nihanju med smiselnim ustvarjanjem razvoja in nesmiselnim uničevanjem ali razdiralnostjo.

V sodobni družbi je osnovno tudi razlikovanje med **profesionalno** ali poklicno kulturo, ki jo opravljajo službeno ljudje, ki so se za to izšolali, in **ljudsko** kulturo, ki jo gojijo ljudje ljubiteljsko v svojem prostem času in večinoma prostovoljsko; do neke mere lahko opazujemo ti dve komplementarni veji kulture tudi v njenem preteklem razvoju.

Z vidika človekovega staranja sta pomembni vprašanji:

1. kolikšen je pomen kulture za kakovostno staranje – to je **staranje s kulturo**;
2. kako naj človek zavestno usmerja svoje staranje, da bo smiselno – to je **kultura staranja**.

Staranje s kulturo. Raziskovalne analize kažejo, da je ena od specifičnih človeških potreb, ki se od sredine življenja naprej stopnjuje, prenašanje svojih znanj in izkušenj na druge ljudi, zlasti na mlajše. Ta potreba in njej odgovarjajoča zmožnost za učenje iz spoznanj in izkušenj drugih je vzrok za nagel razvoj posameznika in človeške vrste v primerjavi z ostalim živim svetom. Pristno

in prepričljivo prenašanje znanj in izkušenj pa se ne dogaja toliko s poučevanjem po metodi intelektualnega učenja, ampak predvsem v osebnem človeškem odnosu ob praktični uporabi znanj in izkušenj; ta način razvijamo v obliki metode skupinskega socialnega učenja, pri katerem velja geslo, da so *vsi učitelji in vsi učenci, razlike pa jih bogatijo*.

Vsak človek je bolj nadarjen za določeno kulturno panogo ali usmerjen vanjo; v njej si je v prvi polovici življenja nabral veliko znanja in izkušenj. Po upokojitvi je ena od najbolj osrečujočih oblik dejavnega (aktivnega) staranja, če se ljubiteljsko posveča tej panogi skupaj z drugimi, ki jih zanima isto kulturno delovanje, še zlasti, če s tem vidno bogatijo svojo krajevno ali druge skupnosti.

Prav tako ima vsakdo v tretjem življenjskem obdobju nekatere panoge kulture pri srcu kot neizpolnjene želje, ki mu bodisi ostajajo iz mladosti ali so ga navdušile v srednjih letih, pa zanje ni imel časa. Po upokojitvi je priložnost, da se zavestno odloči zanje in poišče primerno družbo ljudi, ki z veseljem iščejo lepoto v tej panogi kulture.

V obeh primerih se možnosti za osebni razvoj še povečajo, če v ljubiteljski kulturni skupini sodelujejo ljudje poleg upokojenecv tudi ljudje iz mlajših dveh generacij. Seveda govorimo v obeh primerih o kulturi v najširšem pomenu besede, to je o vseh njenih vejah, ki so bile navedene zgoraj.

Staranje s kulturo je skupaj z gibanjem, zdravim prehranjevanjem in zavestnim oblikovanjem lepega vsakdanjega sožitja glavni vir za človekov telesno, duševno, duhovno in socialno zdrav in smiseln razvoj v starosti.

Kultura staranja. V današnjem razvitem svetu je množično razširjena socialna patologija staromrzništva (ageism): stari ljudje so družbeno marginalizirani, sami pa težko sprejemajo svojo starost in stališče, da je to obdobje njihovega življenja enako smiselno, kakor sta bili mladost in srednja leta poklicnega in družinskega življenja. Danes ljudje težko uvidijo pristne možnosti za svoj smiselni razvoj v starosti.

Psihosocialne posledice te patologije so stopnjujoča se osamljenost starejših, njihova zagrenjenost, pretirano kritična zahtevnost do drugih, negotovost, strah in depresivnost; nadaljnja posledica so njihove težave v medgeneracijskem sožitju in nemoč pri prenašanju nosilnih človeških vrednot iz roda v rod. Te množične simptome lahko združimo v pojem nerazvita kultura staranja.

V gerontogiji je danes komaj katera naloga bolj pereča, kakor razvijanje kulture staranja, ki bo odgovarjala današnjim življenjskim razmeram in demografskemu stanju. Ena od odločilnih družbenih značilnosti 21. stoletja bo prevladujoč delež starih ljudi, ki so sorazmerno zdravi in samostojni, pa tudi visok delež ljudi, ki so ob starostnem pešanju odvisni od pomoči drugih – za te je neizbežna sestavina kulture staranja tudi trden antropološki odgovor na vprašanje o smislu odvisnosti.

J. Ramovš

STARANJE IN VEROVANJE

angleško: *ageing and belief (religiosity)*

Verovanje je redna sestavina človeških kultur od njihovih najzgodnejših začetkov, ki so nam znani, do danes. Za eno od bistvenih sestavin verovanja se uporablja isti

besedni koren kakor za kulturo – to je **kult** (bogočastje in molitev). Verovanje je sklop osebnih iskanj, stališč, prepričanj, usmeritev, navad in slutenj o človeku nedojemljivi skrivnosti ali absolutni presežnosti, to je o temelju celotne danosti ter o algoritmu in smislu razvoja vsega, od vesolja do življenja, od človeške zavesti do njegove svobode in odgovornosti ter vsake posameznosti in celote svojega osebnega življenja.

Verovanje je osebno doživljanje in osebna izkušnja, na družbeni ravni so verujoči povezani v verske skupnosti po skupnem verovanju. Družbena organiziranost religij ima neštete oblike, ki odgovarjajo zgodovinskemu razvoju in konkretnim razmeram določene kulture. V današnjih družbah blaginje se poleg večine prebivalstva, ki se opredeljuje za verne in za člane določene veroizpovedi, del prebivalstva, ki je večji kakor v preteklosti, opredeljuje za neverne ali za verne v smislu povsem osebnega verovanja brez povezave s katero od organiziranih veroizpovedi.

Po raziskovalnih podatkih verovanje narašča s starostjo: starejših ljudi je več vernih, njihovo verovanje je bolj živo in več jim pomeni kakor mlajšim. Z ene strani je to odraz današnje tranzicijske krize veroizpovedi pri njihovem prehodu iz tradicionalnemu sožitju prilagojenih oblik v oblike, ki isto verovanje omogočajo v sodobnih življenjskih razmerah. Z druge strani pa se v tem odraža psihološko spoznanje o razvoju človekovih vrednot skozi življenje (Musek), ko dionizične (potenčne

in hedonske) vrednote prehajajo v apolonske (izpolnitvene in moralne). Vsekakor sodita med temeljne človeške potrebe eksistencialni nemir in bivanjska negotovost; bivanjski nemir nas žene v razvoj in iskanje pristne sreče, bivanjska negotovost pa motivira iskanje temeljne varnosti in prazaupanja, brez česar je človek usodno ohromljen s strahom. Ti dve potrebi in zmožnosti s starostjo ne pojenjata, ampak se kvečjemu krepiata.

V vseh kulturah in razmerah so mnogi doživeli pristno uresničitev vseh teh potreb v verovanju. Duhovni razvoj v okviru svojega verovanja je v starosti za mnoge najdostopnejša pot do človeškega zorenja v samem sebi in posledično v kakovostnem sožitju z drugimi.

Gerontologija ni pristojna za razvijanje in uporabo verskih metod za razvoj v starosti. Verovanje sodi med najbolj intimne osebne naloge posameznika, v skupnosti služijo verskim potrebam poklicni in laični verski delavci vsake od veroizpovedi. Enako nestrokovno kakor bi bila izvajanje verskih storitev s strani gerontološke stroke, pa je nestrokovno, če gerontologija, programi za kakovostno in zdravo staranje ter za oskrbo ignorirajo ali prezirajo možnosti verskega zorenja v starosti in odklanjajo smiselno sodelovanje s tistimi, ki pošteno delajo s starimi ljudmi na verskem področju. Verska gerontologija je sestavni del celostne gerontologije na osebni in družbeni ravni.

J. Ramovš

SIMPOZIJI, DELAVNICE

PRVA NACIONALNA
KONFERENCA O DUHOVNI IN
RELIGIOZNI OSKRBI V SLOVENIJI*Celje, 8. marca 2019*

Dom sv. Jožefa v Celju je v sodelovanju s Teološko fakulteto Ljubljana pripravil v prvo nacionalno konferenco o duhovni in religiozni oskrbi v Sloveniji. Potekala je v petek, 8. marca 2019. Njen namen je bil širjenje zavedanja, da duhovna oskrba ni vedno enaka religiozni oskrbi in da jo lahko presega. Konferenca je bila namenjena vsem, ne glede na versko prepričanje, torej tudi tistim, ki se ne izrekajo za verne. O temeljih in pomenu duhovne in religiozne oskrbe so govorili trije predavatelji, prva dva domača iz Teološke fakultete Ljubljana, tretji iz tujine.

Predavanje prof. dr. **Branka Kluna** je imelo naslov *Antropološki temelji duhovnosti in duhovna oskrba*. Med drugim je spregovoril o razumevanju duhovnosti v širšem družbenem kontekstu in o posledicah različnega razumevanja duhovnosti.

Dr. Andrej Šegula je v prispevku z naslovom *Duhovna in religiozna oskrba v slovenskem prostoru danes* izpostavil vprašanje odgovornosti za zagotavljanje duhovne oskrbe in pomanjkanje znanja oziroma izobraževalni primanjkljaj na tem področju.

Prof. dr. **Piotr Krakowiak** iz poljske univerze Nikolaja Kopernika je tudi nacionalni kaplan hospica na Poljskem. V predavanju je pojasnil razlikovanje med

duhovno in religiozno oskrbo. Izhajal je iz izsledkov raziskav, ki ugotavljajo trend rasti deleža prebivalcev, ki se ne opredeljujejo za verne, in o tem, da se tudi med verujočimi duhovna oskrba spreminja; išče namreč vse več pogovorov, svetovanja namesto zgolj podeljevanja zakramentov. Po predstavitvi različnih poskusov definiranja duhovnosti je izpostavil pomen prepoznavanja duhovne bolečine. Nanjo je prva opozorila Cicely Saunders, v svoje raziskovalno delo in izobraževanje na področju paliativne oskrbe jo vključuje tudi dr. Christina Puchalski, ki po mnenju Ameriške akademije za hospic in paliativno medicino danes sodi med najvplivnejše vizionarje paliativne in hospic medicine. Na Poljskem se je na pobudo in pod vodstvom predavatelja v letu 2011 začel izvajati podiplomski študij timskega dela v pastoralni oskrbi, ki se ga udeležujejo kleriki in laiki, tako ženske kot moški. Zaključil je s povabilom k vpisu v nov cikel izobraževanj na Evropski akademiji za paliativno oskrbo (EUPCA), kjer sodeluje kot predavatelj.

V popoldanskem delu so predstavili svoj poklic, delovanje in pogled na izobraževanje o duhovni oskrbi: vojaški vikar **Matej Jakopič**, policijski vikar **Igor Jereb**, bolniški kurat msgr. **Miro Šlibar** in zaporniški vikar **Robert Friškovec**. Svojih sedanjih poklicnih vlog niso načrtovali, a jih radi opravljajo, čeprav potrebe presega njihove zmožnosti. Na svoji poti je bil specialističnega izobraževanje deležen vojaški vikar, ostali samoiniciativno pridobivajo potrebna znanja.

Na koncu konference so bili sprejeti naslednji **zaključki**.

- Pojem duhovnosti je širši od pojma religioznosti.
 - Vsi ljudje, ne glede na versko ali kulturno izhodišče, imamo duhovne potrebe, ki jih je potrebno prepoznati in nanje sočutno ter spoštljivo odgovarjati.
 - Potrebna je vizija duhovne oskrbe, ki bo na različne načine odgovarjala na duhovne potrebe sočloveka.
- Človek je – ne glede na njegova osebna prepričanja in življenjske usmeritve – središče duhovne oskrbe.
 - Za prepoznavanje, ocenjevanje in zadovoljevanje duhovnih potreb so potrebna znanja. Potrebna so tako usposabljanja za zaposlene različnih poklicev, ki se pri svojem delu srečujejo z duhovnimi potrebami sočloveka, kakor za duhovne oskrbovalce, ki naj bi znanja pridobili na specialistični ravni.

*Irena Švab Kavčič,
ravnateljica varstva starejših v Domu sv. Jožef*

IZ MEDGENERACIJSKIH PROGRAMOV

UVELJAVLJENE OBLIKE MEDGENERACIJSKEGA BIVANJA V EVROPSKIH DRŽAVAH

V Evropi že desetletja obstajajo različne pobude in sheme, ki omogočajo sobivanje starejše generacije z mladimi v medsebojno zadovoljstvo in korist obeh. To so že utečeni programi, ki jih ponekod finančno podpira tudi država ali lokalna skupnost.

V Španiji je delež starejših oseb nad 65 let med najvišjimi v Evropi. Od 8 milijonov starejših oseb nad 65 let jih 20 % živi samih. Večina si tega ne želi, a kljub osamljenosti raje ostanejo na svojem domu in do konca odlašajo odhod v dom za starejše. Tudi v Španiji je model večgeneracijske razširjene družine zaradi sprememb v načinu življenja razpadel, kar ima posledice pri obeh generacijah.

Že od srede 90. let različni pobudniki – od posebnih oddelkov za nastanitev študentov v okviru univerz do nevladnih organizacij ali agencij – ponujajo kot eno od možnosti študentom in drugim mladim tudi sobivanje s starejšo osebo. V zameno za nekaj ur pomoči ali druženja na teden med študijskim letom mladi dobijo sobo, za kar ne plačujejo najemnine, le del sprotnih stroškov. Starejši na tak način ne živijo osamljeni, mladi pa dobijo možnost dostopne namestitve med časom študija. V tem medgeneracijskem sobivanju pridobita obe stranki: starejši ima družbo in zavedanje, da je v primeru stiske nekdo blizu, po drugi strani pa jim to pomeni tudi okno v svet mladih. Mladim je dana možnost namestitve in mirnega kotička za čas študija,

obenem pa pridobijo dragocene izkušnje solidarnostnega sobivanja s starejšo osebo.

Španska nevladna organizacija, ki se že drugo desetletje sistematično ukvarja s tem področjem, je Solidarios iz Madrida. V okviru projekta *Convive* (sobiva) uspešno posredujejo med ponudbo in povpraševanjem, iščejo tako starejše kakor mlade, ki jih tovrstno sobivanje zanima. Ko najdejo ustrezen »par«, ju spoznajo, pripravijo pogodbo, kjer v podrobnostih določijo obveznosti in pričakovanja, koliko ur pomoči nudi mlada oseba in kaj dobi v zameno. V primeru nesporazumov ali težav posredujejo kot mediatorji. Letno omogočijo okoli 100 tovrstnih medgeneracijskih sobivanj, zanimanja s strani mladih pa je trikrat več. Več: <http://www.solidarios.org.es/que-hacemos/programa-convive/>

Podoben koncept je v praksi tudi v mnogih evropskih državah, razlikujejo pa se v pristopih in modelih določanja obveznosti obeh strank.

V nemškem modelu npr. kvadratura sobe določa število ur na mesec, ki jih mlada oseba nameni pomoči ali druženju s starejšim, npr. 15 m² pomeni 15 ur druženja mesečno.

V Avstriji se je uveljavil projekt *Wohnbuddy* (bivalni prijatelj), v katerem so razvili platformo <https://www.wohnbuddy.com/>, kjer se srečujeta ponudba starejših in povpraševanje mladih. Vsak interesent najprej izpolni podroben vprašalnik o sebi, o zanimanjih, hobijih in pričakovanjih – ali si za sobivalca želijo moškega ali žensko, ali je lahko druge narodnosti ipd.

Na podlagi tako pridobljenih podatkov potem z algoritmom, ki so ga razvili prav v ta namen, najdejo čimbolj kompatibilen par za sobivanje. Med ponudbami najdemo tudi možnost bivanja v domovih za starejše in v stavbah z oskrbovanimi stanovanji na Dunaju in v okolici, kjer za simboličen prispevek za sobo ali stanovanje mladi opravijo nekaj ur tedenske pomoči ali druženja s starejšimi stanovalci.

Odmevna je tudi nizozemska pobuda *Mladi in stari v domovih za starejše*. V domu starejših v Deventerju na Nizozemskem že peto leto biva skupaj okoli 160 starejših in 6 študentov in se odlično razumejo. Imajo skupne večerje, se zabavajo, plešejo in igrajo igre. V zameno za mesečno 30 ur druženja s starejšimi kot *dobri sosedi* imajo študentje brezplačno garsonjero in s tem tudi svojo zasebnost. Lahko prihajajo in odhajajo kadar jih je volja, sprejemajo obiske, le prilagoditi se je treba hišnemu redu doma, predvsem pa ne motiti stanovalcev. Življenje v domu se je po prihodu študentov spremenilo in postalo pestrejšše, saj prinesejo tudi del zunanjega sveta. »Družimo se, skupaj popivamo, plešemo, dirkamo z vozički po hodnikih in se veliko smejimo«, opisuje sobivanje s starejšimi eden izmed teh študentov. Vsak večer od ponedeljka do petka je eden od njih zadolžen za druženje ob večerji, kjer se pogovorijo o preživetem dnevu in poklepetajo o marsičem. Tudi če je treba kaj popraviti, iti v trgovino ali kaj poiskati na internetu, jim študentje pomagajo. Skupaj praznujejo rojstne dneve, gledajo nogometne tekme na TV, gojijo zelišča in rože na vrtičkih

ob domu itd. Starejši ne potrebujejo samooskrbe, želijo živeti in se zabavati, tudi s mladimi.

Čeprav so imeli najprej pomisleke tako starejši kakor zaposleni, so zdaj vsi zadovoljni, saj vidijo, da so jim študentje samo v pomoč. O starejših so mladi prej mislili, da samo jamrajo in so dolgočasni. Ko pa so se začeli družiti in pogovarjati, so se predsodki razblinili. Tudi z osebjem, ki se je balo, da ga bodo študentje izpodrinili, so se dobro povezali, saj so ugotovili, da so drug drugemu v pomoč.

Študentje so v sobivanju s starejšimi razvili empatijo, se povezali s starejšimi in se naučili, da si nagrajen z nasmehom in hvaležnostjo, če nekomu pomagaš.

Tak način medgeneracijskega sobivanja so povzeli tudi v domovih za starejše na Finskem, Franciji, Veliki Britaniji in ZDA. V veliko državah pa so mnenja, da pri njih tovrstna pobuda ne bo zaživela, predvsem ker ni prostih kapacitet: domovi postajajo negovalne bolnišnice, kjer se še za tiste, ki so nujno potrebni oskrbe, ne najde mesta, kaj šele, da bi nekaj sob oddajali študentom. Žal je tako tudi pri nas, saj so domovi prenapolnjeni in kandidati čakajo na prosto sobo tudi po več let. A vredno bi bilo poskusiti, saj tovrstno medgeneracijsko sobivanje prav gotovo popestri vsakdanjo rutino v domovih in doprinese k izboljšanju kvalitete bivanja stanovalcev.

Medgeneracijsko sobivanje je poglobljena tema letošnjega svetovnega kongresa združenja *Homeshare*, ki je bil konec marca 2019 v Bruslju; <http://www.hiworldcongressbrussels2019.com/>.

Alenka Ogrin

INTERVJU

Milan Pavliha in Jože Ramovš**Kultura daje staranju čar**

POVZETEK

V Sloveniji je krepko nad sto tisoč ljudi včlanjenih v kulturna društva: pevske zборе in ansamble, folklorne, gledališke in druge ljubiteljske skupine, ki se napajajo z lepoto. Več kakor polovica te množice je v tretjem življenjskem obdobju. Njihove izkušnje kažejo, da je doživljanje lepote, ki jo goji umetnost v vseh kulturnih zvrsteh, zelo pomembna za razvoj in človekovo zorenje v starosti. O tem je tekel pogovor z Milanom Pavliho, ki ima za seboj sedem desetletij intenzivnega prostovoljskega življenja z igranjem v orkestrih in sodelovanja s folklornimi ansambli, zadnjih petnajst let pa je botroval spodbujanju seniorskega gibanja v godbeništvu in ustanovitvi Godbe ljubljanskih veteranov; v njej igra svoj priljubljeni klarinet. Poglobljanje v vprašanje, od kod izvira in kako se v življenju razvija človekova zmožnost za doživljanje lepote glasbe, je pokazalo, da gre za skupen tok ene kulture, ki jo ustvarja človekov duh ob petju in igranju na glasbila, v plesu in arhitekturi, v sliki in kipu, v svojem delu in sodelovanju z drugimi ljudmi, v naravi ter v sožitju družine, službe in družbe. V tem mogočnem toku človeškega duha zasluži v času reševanja demografske krize staranja posebno pozornost kultura staranja in kultura človeškega odnosa pri oskrbovanju starostno onemoglih ljudi. Vse struje kulture pa povezuje kultura srca.

Ključne besede: staranje, kultura, glasba, folklor, klarinetist, kultura sožitja, kultura srca

AVTORJA

Milan Pavliha se je rodil 1935 v železničarski družini v Ljubljani. Po študiju slovenistike, psihologije, pedagogike in glasbe je delal kot poklicni svetovalec; specializiral se je za svetovalno delo z učenci, ki so ovirani v telesnem in duševnem razvoju, nato je vodil center za strokovno izobraževanje. Kot poklicni svetovalec ter pedagog in organizator strokovnega usposabljanja je sodeloval v vodilnih strokovnih forumih na slovenski in jugoslovanski ravni, med drugim pri pripravi kodeksa kadrovske etike. Ob slovenski osamosvojitvi je bil organizator javnih del, ki so dala izredno dober rezultat tudi pri dolgotrajni oskrbi v domovih za stare ljudi. Sedem desetletij se vse od osnovne šole ukvarja z igranjem klarineta in drugih inštrumentov v orkestrih, tri desetletja je sodeloval z vodilnimi folklornimi skupinami. Leta 2005 je ustanovil Godbo ljubljanskih veteranov, ki ji predseduje in v njej nadaljuje z igranjem kot

klarinetist. Od tedaj po vsej Sloveniji nastajajo veteranske godbe, do danes jih je že sedem. Kakor vse življenje je tudi danes vnet pohodnik, planinec in kolesar. Vse to dela s srcem – je zgovoren primer lepega, dejavnega in dostojanstvenega staranja s kulturo. V kulturi je od mladosti do danes prostovoljec. Rad poudari, da mu vse življenje največ pomeni njegova družina. Poleg številnih strokovnih in poljudnih člankov je napisal tudi več knjig, med drugim avtobiografski deli *Z glasbo večno mlad* in *Zgodbe moje mladosti*; njegova zadnja knjiga ima naslov *Za vedrejšo starost – za novo kulturo starosti in staranja*.

Dr. Jože Ramovš je antropolog in socialni delavec, predstojnik Inštituta Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje. Na področjih sožitja in staranja dela štiri desetletja razvojno, raziskovalno in pedagoško razvija antropohigiensko metodo skupinskega socialnega učenja za razvoj osebnosti in medčloveškega sožitja v neformalnih in formalnih socialnih mrežah. V bibliografski bazi COBISS ima nad tisoč člankov in drugih del, med njimi dvajset samostojnih knjig in osemnajst v soavtorstvu, z devetintridesetimi ponatisi in prevodi v tuje jezike.

ABSTRACT

The culture brings charm to ageing

In Slovenia there are more than a hundred thousand members of various cultural groups: choirs, folklore, theatre and other artistic amateur groups. More than a half of their members are older people. Their experiencing of beauty in all cultural genres proves to be very important for personal development and growth in later life. This was the main focus of the interview with Milan Pavliha, a volunteer with over seven decades of intensive participation in various music bands, orchestras, and folklore groups. In the last fifteen years he initiated senior bands movement and established the Ljubljana veterans' band, where he still plays a clarinet. Reflection about the source and development of human ability for experiencing the beauty of music shows that there is a common stream of culture, created by human spirit while performing – it can be singing, playing instruments, dancing or fine arts, solo or together with others, in the nature or within the family, at working place or in society in general. In times of dealing with demographic crisis, the culture of ageing deserves special attention, especially the culture of human relationship experienced while caring for (older) relative in need. The culture of heart lies in the centre of all above listed cultures.

Key words: ageing, culture, music, folklore, clarinetist, culture of coexistence, culture of the heart

AUTHORS

Milan Pavliha was born in 1935, his father worked at the railway. After studying Slovene language, psychology, pedagogics and music theory, he worked as a professional advisor at the Centre for professional education, where he counselled

*physically and mentally deprived students. As a professional counsellor, pedagogue and a coordinator of professional trainings he participated in various Slovene and Yugoslav forums. Among other things, he was also one of the key persons drafting the human resource ethical code in Slovenia. At the time when Slovenia gained independence, he was the main organizer of public works which showed prosperous results in institutional long term care as well. For seventy years, all the way back from the primary school, he has been playing clarinet and other instruments in various orchestras. For three decades he was also a member of leading folklore groups. In 2005 he established Ljubljana veterans band, in which he is a president and a clarinet player. He is a dedicated hiker, mountaineer and a cyclist, putting his heart into everything he does. He is a scholarly example of beautiful, active and decent ageing with a culture, in which he is involved as a volunteer. Above all things he loves to emphasize that the family means the most to him. Apart from various expert and popular articles he also wrote many books – autobiographies *Ageless with music*, *Stories from my youth* and *Cheerful ageing: new culture of age and ageing*, being just a few of them.*

Dr. Jože Ramovš is an anthropologist and social worker. He is the head of Anton Trstenjak Institute of gerontology and intergenerational relations. On the fields of gerontology and intergenerational relations he has worked for over 4 decades in research, development and pedagogics. He develops anthropohygiene method of social learning in groups for personal development and creation of human relations. In his bibliography there are more than thousand articles, among his work there are also thirty-eight books.

Z LEPOTO KULTURE LAHKO ČLOVEK RASTE OD ZIBELKE DO GROBA

KAKOVOSTNA STAROST: Milan, pravkar si prišel poln lepih doživetij iz vrtca Jelka, kjer vas je nekaj glasbenikov iz veteranske godbe igralo otrokom.

PAVLIHA: Ne iz veteranske godbe, ampak je to komorni sestav iz folklorne skupine COF. Cof pomeni klub (club) optimističnih folkloristov, ki smo nekoč v tem vrtcu prirejali koncerte, ko sta bila v njem moja vnuk in vnukinja. Takrat smo imeli najmanj dva do tri srečanja vsako leto in po tolikih letih se je vzgojiteljica spomnila na nas, da pridemo igrati ob zaključku delovne kariere njihove ravnateljice. Ona je začela kariero z bežigrasjsko godbo pred 35 leti, v kateri sem igral tudi jaz. Ravnateljica je omenila, da bi rada z godbo zaključila svojo kariero, vzgojiteljica Tatjana pa je naskrivaj pripravila presenečenje s Cofki, da bi ji mi zadnji dan njenega službovanja priredili budnico.

Bilo je nepopisno lepo: najprej budnica z vsemi vzgojiteljicami in vzgojitelji, potem je sledilo izročanje daril in kratki govori, potem smo šli v večji prostor, kamor so iz vseh oddelkov pripeljali otroke. Tam smo imeli koncert. Za vsak

slučaj smo imeli s seboj tudi note; te otroške melodije je treba lepo igrati – otroci so zahtevni poslušalci! Nekateri mislijo, da niso, da lahko kar tako igraš. Ko smo imeli pred seboj te otroke – široko odprte oči in usta, ki so najprej samo poslušali, potem pa zraven tudi peli –, je bilo nepopisno lepo.

KA KOVOSTNA STAROST: Ste igrali in peli Bitenčeve otroške pesmice?

PAVLIHA: Da, Janeza Bitenca. Tako enostavno je pisal, pa v pravi tonaliteti, da vsi otroci lahko pojejo. Brez vsakega modnega prizadevanja, kako bi nekaj naredili bolj »in«. Prave izvedbe so originali, kakor pri ljudski pesmi: *Ne spremi-njaj ničesar!*, to je najlepše. Bitenc je že ponarodel. Naslednja generacija ne bo vedela, kdo je Janez Bitenc, peli pa bodo njegove otroške pesmi.

KA KOVOSTNA STAROST: Otroci jih radi pojejo in starši z njimi, vi veteranski godci pa igrate.

PAVLIHA: Poglej, po desetih letih sem zbral te tri ljudi. Pa smo se zbrali brez težav, kakor bi medtem ne preteklo deset let.

KA KOVOSTNA STAROST: Deset let niste igrali skupaj?

PAVLIHA: Ko so moji vnuki šli v osnovno šolo, je bilo konec tega našega igranja v vrtcu. Zdaj smo bili po desetih letih spet skupaj v isti zasedbi: klarinet, violina, harmonika in kontrabas. Kot bi ne bilo prekinitve. In doživljajsko nobene spremembe.

KA KOVOSTNA STAROST: Ti seveda s klarinetom, kakor v godbi in drugih zasedbah. Oči in besede ti govorijo, kako je bilo vaše igranje in srečanje z otroci ob Bitenčevih pesmih lepo doživetje za vse vas: za tretjo generacijo, za otroke in vzgojiteljice. Deset let mine mimogrede – kot včerajšnji dan, doživljajsko pa človek lahko ostaja enako mladosten. Ob pristni kulturi še posebej. Trstenjak je rekel, da je kultura tisto, kar ustvari človekov duh. Duh pa se ne stara, je večen, je ugotavljal psihoterapevt Viktor Frankl.

Glasbo bi lahko imenovali utripajoče srce kulture. Ti, Milan, si ji zapisan od otroštva naprej. Nam lahko malo obudiš spomine na svoje otroštvo, na šolska leta, ko si se srečal z lepoto tega, kar ustvarja človekov duh, tako da ti je ta lepota zlezla pod kožo za vse življenje?

PAVLIHA: Ja, že zelo zgodaj seže ta spomin, kajti pri nas doma se je prepevalo. Mama je bila pevka, mi otroci smo rekli, da je bila najboljša pevka. Imela je strašno velik razpon, njene lege so bile temne, nižje, čudovite. Doma je bila iz Šmartnega pri Litiji in tam so bili zbori že od nekdaj in še vedno so. Operni pevki sestri Stritar sta jo nagovarjali, da bi šla v pevsko šolo. Pa je prej dobila moža, ki je želel imeti ženo doma. To je bilo seveda za nas boljše, ves svoj žar pa je potem izpela z nami doma. Skozi petje so pri nas nastajala prijateljstva z mnogimi ljudmi.

Med drugo svetovno vojno smo dobili inštrumente: diatonično harmoniko in orglice. In začelo se je tudi igranje. Ta duh glasbe je bil prisoten v veselju in žalosti. Najlepši spomini so na petje. Mame, ki ne pojejo, sploh ne vedo, česa otrokom ne bodo dale.

Hkrati s tem pa sem doživljal likovno in arhitekturno lepoto ob Plečnikovi cerkvi v Šiški. Jaz sem Šiškar in ločnice med našo ulico in cerkvijo takrat ni bilo. Bilo je polje in jaz sem šel ministrirat v cerkev čez polje. In ko sem se vračal, sem se včasih ozrl nazaj v cerkev. Zdela se mi je lepa. Nisem vedel, da je to lepotno doživljanje, ampak meni je ta cerkev vse življenje neizmerno lepa. In vse do zdaj se ni v meni nič spremenilo od tistega otroškega doživljanja. Za mene je vse življenje ena sama lepota. Zlitje glasbene in arhitekturne lepote je zame nekaj zelo lepega.

KAKOVOSTNA STAROST: Vaš kvartet klarinetov iz veteranske godbe ima vsako leto na božič v tej cerkvi koncert. Toda vrniva se k doživljanju lepote. Otrok doživlja lepoto in človek pri osemdesetih letih doživlja lepoto. Kaj se ti zdi podobno v tem otrokovem doživljanju in v doživljanju zrelega kultiviranega moža, kaj pa je različno?

PAVLIHA: Odgovor na to je lahko samo iz sedanjih izkušenj, ko igram s seniorskim orkestrom in kvartetom, marsikdaj skoraj kot hišni orkester ljubljanskih domov za starejše. Jutri gremo na primer v Dom Janeza Krstnika. Čeprav smo mi najstarejši orkester po »mladosti« svojih članov v Sloveniji, so tam nekateri še starejši od nas. Doživljanje nas glasbenikov je to, da doživimo med igranjem njihovo srečo. Mi doživimo njihovo pomiritev. Vidimo, kako jih glasba pomirja z življenjem in podoživljajo lepe trenutke iz življenja. K temu pripomorejo pesmi, ki jih sami globoko doživljajo, zato med drugim izbiramo tudi lepe Marijine in partizanske pesmi. V toliko letih in desetletjih igranja prideš do doživljajskih izkušenj, da čutiš s poslušalci in sam globlje doživljaš.

Hodimo tudi na Fužine v dom in ta dom je meni zelo všeč v marsičem. Ima srčno, sposobno in zavzeto direktorico, ki ga je povezala s krajem, da se v njem dogaja toliko stvari tudi za krajanje. Je sestavni del soseske, ne nekaj posebnega. Dom tako diha kot kraj. Lahko je v kraju samo en živahen dom za starejše ljudi, pa kraj zaživi drugače. Mnogi ne morejo priti na koncert, ker so v posteljah, in pred leti je prišla direktorica do mene, da je ena gospa prosila, če bi ji s kolegom lahko v sobi zaigrala. In sva šla. Zaigrala sva ji lepe slovenske pesmi in ona je bila tako vesela. Že dolgo verjetno ni imela tako lepega dogodka, muziko v postelji, v živo. In midva sva bila tudi notranje nagrajena.

Podobno se je zgodilo ko smo bili prvič v Domu Janeza Krstnika, ko smo imeli v kapeli koncert in so pripeljali tudi kakih pet postelj – se pravi njihovo »sobo« so pripeljali v kapelico. To se še nikjer ni zgodilo. In zdaj poglej – po mimiki si mogel videti, da tudi oni doživljajo glasbo.

KAKOVOSTNA STAROST: Ljudje v domu za stare ljudi, ki vas poslušajo, podoživljajo lepe trenutke iz svojega življenja. Podobno kakor sva midva prej podoživljala petje najinih pokojnih mater v najinem otroštvu. Tudi moja mati je zelo lepo pela, kakor si pripovedoval za svojo. In rada je pela; ko sem bil majhen, ni več pela v zboru, doma pa je pela pri delu na polju, v hlevu in kuhinji, praznične, šaljive in pobožne pesmi. Jaz sem svoje lepe izkušnje podoživljal prej ob tvojem pripovedovanju, poslušalci v domu jih med vašim igranjem.

PAVLIHA: Med koncertom ni bolečine. Mi smo del njih. Ko igramo v domu, nismo ne standard ne nadstandard ustanove, ampak želimo ljudem nekaj dati. Igranja v domovih ne zaračunavamo. Ljubiteljski glasbeniki smo vsi prostovoljci.

KAKOVOSTNA STAROST: Umetnost je spontano valovanje zunanje lepote z lepoto človekove duše. To harmonijo lahko sproži skladna arhitektura, kakor jo je v tebi Plečnikova cerkev, pesem matere ali zbora, glasba inštrumentov in vsa druga umetnost. Doživi jo nežna otrokova duša, doživi jo človek na višku moči in zaposlenosti v srednjih letih, doživimo jo v starosti – kakor pravkar pripoveduješ, tudi v domu za stare ljudi, kjer so ljudje lahko malo naglušni, malo siti vsega, malo osamljeni. Umetnost je za človeka vse življenje sonce, ki raztopi ledene gore v srcu in človek doživi košček človeške pomladi.

PAVLIHA: Kultura presega vse.

KAKOVOSTNA STAROST: Lepota je presežna, transcendentna.

PAVLIHA: Presega vse. Nasprotniki kulture so zagovorniki dnevne politike. To je huda zgodba.

KAKOVOSTNA STAROST: Povsod, kjer je sonce, so tudi sence. Midva bova ostajala na soncu pristne kulture. Ali nam lahko poveš nekatere mejnike, ki so bili v tvojem življenju pomembni za proces osebnega kultiviranja, za tvojo notranjo, kulturno, človeško, duhovno rast; katere mejnike bi si postavil, ki so ti veliko dali v oblikovanju doživljanja glasbene in drugih umetnosti?

PAVLIHA: Vojni časi v Ljubljani niso dopuščali ničesar drugega kakor mamino petje, naše igranje na orglice in diatonično harmoniko. To je bilo dovolj. Tega sem se naučil v otroštvu in še vedno znam – tega ne pozabiš; sedaj imam doma kakih 20 orglic.

Potem pa je bila mladinska godba. Spomin nanjo sem oživel v Slovenskem godbeniku; to je bilo kar zahtevno delo, kajti večina mojih sošolcev že počiva na Žalah ali drugod, nobenih drugih pisnih virov o njej pa ni bilo. Ta mladinska godba na dvorišču OŠ Spodnja Šiška je bila naš drugi dom. S prostovoljskim delom smo napravili glasbeni dom, med vojno je bila tam nemška kuhinja. Ta šišenska godba je bila nekaj časa tudi protokolarna godba, igrali smo na pogrebih in na proslavah. To je bilo v času gimnazijskih let – v godbo sem vstopil

leta 1945. S to mladinsko godbo sem pri 14 letih potoval po Jugoslaviji in preko meja, igrali smo tudi v zagrebški operi. In iz te naše godbe so izšli nekateri vrhunski umetniki – recimo Jože Falout na rogu. Horre legalis ni bilo, ker smo imeli zvečer vaje – vsi smo imeli izkaznice, pa nismo ponočevali, ampak smo imeli res vaje.

Vzporedno z gimnazijo sem končal program srednje glasbene šole, tudi iz klavirja, ki ga nisem imel doma. To pomeni, da sem bil zaseden sto odstotno. Šturmovna šola je bila v slovenski filharmoniji – to je bila glasbena šola številka ena v jugoslovanskem prostoru. Po zaslugi ravnateljice, ki je bila »mama« vsem otrokom. Veliko je lahko odvisno samo od enega človeka, ne od stotih.

KA KOVOSTNA STAROST: Človek je kakovost, ne količina – en človek je prav tako človek, kakor vsak od sto tisoč ali milijonov ljudi. Trstenjak je rad poudarjal, da se kakovost ali kvaliteta ne množi in ne seštevava, ampak je vsaka zase celotna kakovost. Seštevajo se samo količine – kvantitete: predmeti, stvari. Kakor si rekel, ena ravnateljica je človek, ki lahko odločilno usmeri otrokovo dušo v kulturo.

PAVLIHA: Udovč se je pisala ravnateljica.

Potem sem prišel v folkloro kot instrumentalist. A tudi godci smo morali plesati, ker so bili ritmi za nas nenavadni; ker smo bili v Jugoslaviji, smo igrali tudi makedonske in druge ritme. Včasih smo šli tudi za 14 dni na turnejo. Finančnih problemov ni bilo. Skrb je bil samo program, kvaliteten program. Najdražje so bile noše. Za ta slovensko-jugoslovanski program smo imeli s seboj ogromno noš. Tudi v Španiji, ko je bil Franco, nismo imeli nobenih problemov. Z jugoslovanskim potnim listom si potoval elegantno, brez problemov.

V gimnaziji je bilo kulturno društvo. Imeli smo srečo, da so bili na bežigrajski gimnaziji profesorji tudi kulturniki. In široki, ki so nam odpirali poti za človeški razvoj mladega človeka, npr. Pediček. Izobraževanje je pravo, če je podobno kulturi. In imeli smo profesorje, ki so to znali združiti. Skratka, to so bile srečne okoliščine in mi nismo s težavo hodili v šolo. Seveda, če si pa manjkal pri orkestru, si bil pa lahko takoj vprašan za cvek – to so bile motivacijske metode, da nisi »šprical« vaj.

Takrat je v Ljubljani začel delovati ljubljanski simfonični orkester in moja smola je bila, da kamor sem padel noter, nisem odšel in je nenadoma nastalo kar več vzporednic. To se pravi, da niti en večer nisem bil več prost, vsak večer je bila vaja nekje drugje.

Glede izbire študija sem bil pripravljen, da bo moja pot glasbena akademija, vendar je bila odločitev potem drugačna, ker sem imel težave z zobmi; če bi bil vedel, da bodo zdržali 40 let, bi bila moja pot drugačna. Moram ti pa zaupati, da sem vesel, da nisem šel poklicno v glasbo, ampak ljubiteljsko, ker se ljubezen do glasbe ni izgubila. Ljubezenska usmeritev v glasbo mi je ostala do danes – ne kot hobi, ampak kot način življenja, brez katerega mi živeti ni.

KAKOVOSTNA STAROST: To je bivanjska, eksistencialna razsežnost, ki te utemeljuje kot osebo, kot človeka. Rad bi se vrnil na Franca Pedička, ki je bil tvoj gimnazijski profesor. Pri nas na Inštitutu Antona Trstenjaka je bil od ustanovitve leta 1992 pa vse do svoje smrti v strokovnem svetu. Kakšne spomine imaš na tega velikega slovenskega pedagoga?

PAVLIHA: Moram ti zaupati, da so bile moje sošolke kar zaljubljene vanj; med drugim je bil tudi čeden možakar. On je imel čarobno avtoriteto, ne šolniško, on je imel osebnostno avtoriteto in njegove ure smo komaj čakali. Našo generacijo je učil psihologijo in filozofijo. Pravzaprav dolgujem njemu zahvalo za svojo usmeritev v psihološko in pedagoško stroko in strokovno literaturo. Takrat je pri nas prevladovala sovjetska pedagogika, Pediček pa je bil za tiste čase čisto izven okvirjev. Nikoli ne bom pozabil, da mi je svetoval Gogala in Trstenjaka. Tudi Gogala je bil med pedagogi nekaj posebnega in potem se tega naležeš. In jaz sem vesel, da sem se Trstenjaka nalezl in sem tudi starejšega sina nalezl z njim, da je videl, da psihologija sodi tudi k pravu.

KAKOVOSTNA STAROST: Kljub neglasbeni poklicni poti pa si tudi vse službeno obdobje živel tesno povezan z glasbo in tako je tudi sedaj v pokojju.

PAVLIHA: Ko sem prišel k vojakom v jugoslovansko narodno armado, so me kmalu poslali domov po inštrument in potem sem igral v mestnem simfoničnem orkestru v Kragujevcu. Dva Slovenca sva bila – on na flavti in jaz na klarinetu. Tam sem dobil svojo prvo diplomo, prvo priznanje iz glasbenega sveta. Od 5. razreda osnovne šole do danes ni bilo pri meni nobene prekinitve igranja v orkestrih.

Tudi drugače nisem občutil vojaške teže. Trenirali smo tek v troje za praznik zmage, 9. maj. Potem pa je prišla odločitev komande, da mi ne gremo, ker nismo narodnostno mešan sestav – v trojki sta bila z mano Dolenjec in Gorenjec. Vaje in nastopi z orkestrom so bile stalno, zvečer sem prišel v kasarno opolnoči, seveda pa je bilo treba vstati z drugimi ob petih. Pri spanju sem bil prikrajšan, občutek pa je bil, da si civil, ne pa vojak.

KAKOVOSTNA STAROST: Ne bi rekel, da je v tedanji jugoslovanski armadi še kak vojak doživel tak privilegij, kakor ti – da bi igral v mestnem simfoničnem orkestru. Kako pa je do tega prišlo, da si kot vojak – sicer zaljubljen v glasbo – prišel v kragujevski mestni orkester?

PAVLIHA: Pri vsaki generaciji vojakov so naredili tudi anketo, med drugim tudi o tem, kaj kdo igra. Vojaški bataljon ima svoj program proslav in zato so rabili orkester, igralsko skupino in pevski zbor. Potem so me povabil na vajo in najbrž sem se jim zdel v redu, da so me sprejeli. Od tam je šlo vse samo od sebe. Tudi to, da so v mestnem orkestru nujno potrebovali klarinetista in jim ga je vojska posodila.

FOLKLORA – VALOVANJE LEPOTE V SKUPNEM GIBANJU

KA KOVOSTNA STAROST: Že zgodaj si se pridružil tudi folklori in v njej sodeloval desetletja.

PAVLIHA: Leta 1951 sem postal član folklorne skupine ljubljanske mladine pri združenju plesnih učiteljev Ljubljana, ki jo je vodil koreograf in baletni plesalec, žal že pokojni, Iko Otrin. Ker nismo dobro obvladali triosminskih, petosminskih in dvanajstosminskih ritmov iz južnega Balkana – makedonskih in drugih, smo morali glasbeniki obiskovati tudi vaje plesalcev. Ko smo obvladali njihove plesne korake, so nas ubogali tudi inštrumenti. Podobne folklorno-didaktične prakse pri drugih koreografih nisem doživel.

Folklorno muziciranje sem potem nadaljeval pri skupini Tine Rožanc, leta 1967 pa sem se za 25 let »preselil« k Brunu Ravnikarju, ki je v Šiški ustanovil folklorno skupino Emona. Pri akademski skupini France Marolt sem v leti 1994 do 2000 vodil narodni orkester. Trinajst let sem preživel tudi pri folklorni skupini Tine Rožanc – veterani. Partiture vseh štirih ljubljanskih folklornih skupin mi zato še danes ne delajo težav.

KA KOVOSTNA STAROST: Folklor je pristna ljudska umetnost, ki jo ob glasbi izvaja skupina med seboj ubranih ljudi z najčudovitejšim instrumentom – človeškim telesom v gibanju. Ta valovanje lepote ste desetletja doživljali na vajah in nastopih. Bi povedali kak lep spomin na sodelovanje pri folklori?

PAVLIHA: V spominu mi še vedno živijo številne mladostne slike s turneje leta 1956 v danski Kopenhagen in dve leti pozneje z Ikom Otrinom na Sicilijo v Agrigento, v nemški Bremen in leta 1970 v špansko Barcelono ter z Emono leta 1988 v severnokorejski Pjongjang, z Rožanci leta 2003 v angleška Billingham in Alnwick. Takrat nas je pot najprej vodila v Švico, kjer smo se povzpeli na 3.800 m visoki Aiguille du Midi, od koder smo v res lepem vremenu občudovali najvišji vrh Evrope. V Billinghamu sem se po 33 letih, ko smo prvič gostovali na tem festivalu, ponovno srečal z gospo May, pri kateri sem tri tedne stanoval in mi je takrat podarila dva ročno pletena puloverja za moja sinova. Petsto kilometrov je prevozila s prijateljico iz severne Škotske do Billinghamu, da bi se po tolikih desetletjih ponovno srečali in objeli.

Polni doživetij sta bili tudi enomesečna turneja v Argentino z Maroltovci leta 1994 in leta 2009 s COF v Mehiki. V enem življenju težko doživiš to, kar se mi je dogodilo v kraju južno od Zacatecasa, kjer je bil takrat mehiški festival folklore. Bili smo prva tuja skupina, ki je nastopala v tem mestu, sploh pa prvi, ki so prišli k njim plesat z druge strani »luže«. Po celovečernem koncertu nas je pri večerji obiskala mestna delegacija, na čelu z župnikom. On me je vljudno pobaral, ali mi lahko pokloni stare mehiške novce v zahvalo za moje zavzeto igranje na klarinet, ki ga je močno spominjalo na njegovega pokojnega očeta – klarinetista.

Nepozabni, še dokaj sveži so spomini na svetovni folklorni festival na Kitajskem leta 2013, kjer sem doživel posebej spoštljiv odnos do starejših.

Pri delu s folkloristi sem še globlje spoznal, da je narodov glasbeni jezik njegova materinščina. Če naših ljudskih pesmi in plesov ne bi zapisovali, hranili, peli in plesali, bi izginili. Intonirajmo učencem lepo umetno pesem, peli jo bodo dobro. Če pa jim intoniramo narodno pesem, se jim oči zasvetijo od veselja in pojejo jo s posebnim navdušenjem, ker prihaja iz duše.

VETERANSKE GODBE

KAKOVOSTNA STAROST: Eden od pomembnih kulturnih mejnikov in tvoj velik uspeh v slovenskem in svetovnem merilu je nastajanje veteranskih godb. Danes jih deluje po Sloveniji kar sedem in so zelo dejavne. Kako ste začeli s tem?

PAVLIHA: Ta impulz je bil že pred tem v folklori. Pod Pohorjem, v Bistrici pri Rušah so vsako leto festivali veteranskih folklornih skupin, teh je v Sloveniji 37. Tam so stari običaji, tam smo se vedno lepo imeli. Folkloristi neredko prekinejo svojo plesno dejavnost v najbolj aktivnem obdobju, potem pa, če je prava pobuda, naredijo še eno kariero v seniorskem ansamblu. Tam sem se pri folkloristih nalezal te ideje in videl, kako to zgleda na odru: plesalci in plesalke pri 70+. Koreografija je lažja, ampak lepota gibanja še vedno ostaja. In to je za publiko strašno dobro, publika niso samo otroci. Pri teh folklornih skupinah so tako lepe zgodbe. Stroške seniorskih folklornih srečanj je poravnala občina gostiteljica, potem ni imela več denarja in so ljudje sami vse poravnali – to največ pove.

In tako sem se nalezal s to dobro izkušnjo. Enkrat smo imeli upravni odbor Zveze slovenskih godb v Ravnah na Koroškem in nas je prišla počastit veteranska godba Štajerske. Jaz sem bil že takrat star in sem rekel, to bi pa tudi mi v Ljubljani lahko naredili in kolegi niso imeli nič proti.

Prvo srečanje ljubljanskih veteranov je bilo 5. februarja 2005, dogodek v Ravnah na Koroškem pa pozno jeseni leta 2004. Potem ko si nekaj zamisliš, postaneš deklica za vse, kar traja že 15 let. Letos praznujemo svoj jubilej.

KAKOVOSTNA STAROST: Pri razvoju veteranskih godb v Sloveniji ima torej zasluge tvoja vseživljenjska povezava folklore in godbeništva. Kako gledaš sedaj na svojih petnajst let igranja in predsedovanja v Godbi ljubljanskih veteranov?

PAVLIHA: Sedaj sem jaz v njej že drugi najstarejši. Prijatelj Jože Škrlovnik na pozavni ima 89 let, drugi najstarejši sem pa jaz – 84 let. To se pravi, da je malo očetovske figure lahko prisotne.

V teh petnajstih letih se je zgodilo toliko zgodb, kot se jih lahko v življenju zgodi. Prihajajo novi člani, tudi veteranski orkester potrebuje pomladitev. V teh letih je bilo kar nekaj odhodov v večnost, vrnilo pa so se nekateri vdovci. Nekateri ne morejo več igrati, pridejo pa na rojstne dneve – povezanost je torej ostala.

Tkemo stike z družinami: vsako leto imamo predbožično srečanje s soprogi in moj stavek se ponavlja iz leta v leto – in dame nimajo nič proti: »*Brez vas nas ne bi bilo!*« In to resno mislim. Kajti biti soproga glasbenika ni lahko – večer za večerom na vajah, pa turneje. Če je žena vzela v zakup, da je vzela dva – »muzkontarja« in moža – ni problema. Jaz mislim, da je povezava med glasbo in ljubeznijo, da smo zmožni delati na obojem hkrati. Samo glasbo moraš res imeti pri srcu. In ženo, seveda!

Koliko akademskih glasbenikov, ki jih je doletel pokoj, nikjer več ne igra. Pa se sprašujem, kje se je izgubila njihova ljubezen do glasbe? Če je celo življenje igral inštrument, sedaj pa ga ne more več slišati?! Veteranske godbe so zgrajene na ljubezni, igramo iz veselja, z radostjo. To, kar rad delaš, počni naprej!

KULTURA DELA IN SODELOVANJA, GIBANJA, KULTURA MEDČLOVEŠKEGA ODNOSA ...

KAKOVOSTNA STAROST: Seveda je razlika med poklicno življenjsko potjo glasbenika in med ljubiteljskim igranjem, isti pa je človekov duh, ki lepoto glasbe doživlja in ustvarja. Ta duh doživlja lepoto in ustvarja kulturo tudi na vseh drugih področjih življenja in sožitja: poleg glasbene, plesne, likovne, arhitekturne in besedne kulture potrebujemo kulturo dela in sodelovanja, telesno kulturo gibanja, kulturo prehranjevanja, pogovorno kulturo, kulturo sožitja v družini, službi in družbi, kulturo staranja, kulturo pristnega človeškega odnosa pri oskrbi onemoglega ...

Ti si poklicno delal na področju razvijanja kulture dela in sodelovanja: poklicno svetovanje ste uvažali na ravni vse Jugoslavije, ob njenem razpadu si začel z javnimi deli.

PAVLIHA: Kar nekaj srečnih okoliščin je potrebnih, da vse to niso oddaljeni svetovi. Srečne okoliščine so bile, da smo bili včasih v skupni državi pionirji na več področjih. Če pa začneš delati kot pionir na nekem področju in je to povezano z ljubeznijo, zagnanostjo, je to že srečna okoliščina. Zame pa je bila srečna okoliščina tudi dejstvo, da je bil takrat moj šef Pavle Kogej, ki je bil ne le izredno sposoben, ampak tudi kot oče. Na republiškem uradu je vodil resor za poklicno usmerjanje. Pri tem delu je izhajal iz besede *po-klic*. Ta slovenska beseda vse pove.

KAKOVOSTNA STAROST: Kako bi jo razložil?

PAVLIHA: To, da je vsako delo poslanstvo – človeka kliče. Poklicno svetovanje in usposabljanje ima svoj smisel v tem, da pomaga človeku najti pravo poklicno pot in se usposobiti za uspešno delo.

Po petnajstih letih poklicno svetovalnega dela je prišla nekoč k meni Majda Poljanškova in me vprašala, če mislim do konca življenja delati na zavodu. Povebila me je, da pridem k njim za vodjo centra za strokovno izobraževanje. Toliko časa me je prepričevala, da bom popolnoma samostojen itd., da sem šel. Ampak moja vzgojna usmeritev pri poklicnem usposabljanju je bila tako močna, da sem

jo nadaljeval. Ko sem imel potem program za usposabljanje snažilok v vrtcih, je bila v njem tudi pedagoška psihologija. Zakaj? Tebe vprašam.

KAKOVOSTNA STAROST: Tudi snažilke delajo v vrtcu, kjer so otroci – vzgajajo jih s svojim delom, osebnostjo, vedenjem.

PAVLIHA: Bravo, pravi odgovor! Do tedaj to ni nikomur prišlo na pamet. Čistilka v vrtcu se mora zavedati tudi svoje pomembne vzgojne vloge. S tem je pridobila dvoje: znanje za delo ob otrocih in večji ugled svojega dela.

KAKOVOSTNA STAROST: Prej si omenil, da je bil tvoj šef Pavle Kogej. Tudi zame je bil to velik človek. Kako se ga spominjaš?

PAVLIHA: Ko smo se enkrat peljali v kupeju iz Beograda, smo skupaj prepevali celo latinsko mašo. On ni hotel iti v zvezo komunistov, da bi imel kakšno višjo funkcijo. Šef je bil takole: »Ko sem prišel na vrsto, so me naredili v oddelku za predsednika.« Saj so bile volitve, ampak predlog je moral priti iz republike, da si postal predsednik za to področje. Nanj imam krasne spomine: bil je družaben, imel je občutek za humor, rad je pel, bil je kolegialen in jaz nikoli nisem imel občutka, da je on šef. On šefovstva ni poznal.

KAKOVOSTNA STAROST: Nekateri ljudje poosebljajo kulturo dela, Pavle Kogej je poosebljal kulturo psihološkega strokovnega dela v podjetjih. Če hočemo vseživljenjsko izobraževanje, ga moramo imeti pri srcu, in če se danes ob staranju zaposlenih znova zavedamo, da je človek bitje vseživljenjskega dela, nam mora biti delo pri srcu. Delo nas počlovečuje vse življenje, podobno kakor umetnost in izobraževanje. Ti si potem, ko si imel za seboj že lep kos poti pri razvijanju poklicnega svetovanja in poklicnega izobraževanja, postal ob osamosvojitvi Slovenije »oče javnih del« – torej sistema za delo tistih, ki niso zaposleni.

PAVLIHA: Spet me je doletela srečna okoliščina, tik pred tako imenovano upokojitvijo, ki zame ni prijeten izraz.

Javna dela. V Sloveniji do tedaj ni bilo nobenih izkušenj z brezposelnostjo in tedanja ministrica Puharjeva mi je dala samostojnost, da sem ta projekt sestavil, Peterle pa je bil tudi dovolj razumen, da je vedel, da se lahko marsičesa naučimo po svetu, kjer že imajo izkušnje. Tako smo šli na izobraževanje v tujino in potem napravili slovenski koncept: kaj je primerno za naše vrednote in mentaliteto. Naš koncept je bil zelo podoben Irski. Osnovan je na tem, da se pri javnih delih lahko znižajo vstopni kriteriji, predvsem pri zahtevah glede izobrazbe. In če vstopne kriterije malo omiliš na osebnostno primernost, če poleg formalne izobrazbe upoštevaš tudi izkušnje, eros in ethos, potem je dovolj časa tudi za usposabljanje. Nam so to očitali takrat, ko so bili objavljeni prvi programi; bili so pod šolniškim vplivom. Javna dela so prvi začeli uporabljati domovi za starejše. Tam je pomembno srce – kdor tam dela, mora imeti rad ljudi.

Tudi takrat sem imel srečne okoliščine, da sem naletel na Francija Imperla. Franci je še danes drugačen od drugih, nikoli ni bil togo institucionalni človek, bil je izven okvira. To so nas na študiju psihologije dobro naučili: kaj je značilnost človekovega mišljenja? To, da greš iz okvira. Če ne greš iz okvira, ko nastanejo nove okoliščine, delaš lahko hudo škodo.

KAKOVOSTNA STAROST: Tu si se dotaknil večnega problema togosti birokracije in politike. Zadnjič si mi v pogovoru rekel, da politiki dostikrat ni treba delati, dovolj je, da dvignejo rampo in je pot prehodna za stroko in civilno reševanje problema.

PAVLIHA: Ja seveda. Zato pravim, da je tudi sreča v življenju pomembna. Sreča je, da lahko rečeš, ko se spominjaš nazaj, da si vse z veseljem počel. Togost je lahko usodna.

Danes je živo vprašanje menjavanja poklicev v življenju in izobraževalnih sistemov za to. Vprašanje je, ali temu lahko rečemo prekvalifikacija. Ti izrazi so bili primerni za industrijske razmere, ne pa za sedanje. Danes so razmere druge in je primerna druga terminologija. Mi ostajamo pri starih terminih, ki niso kos tem spremembam. Meni je bila v pomoč moja lastna izkušnja iz mladosti, da sem razumel interese mladih: če te več stvari zanima, je to lahko dobra popotnica za življenje. Brez interesne razgibanosti bi bil jaz zelo žalostna oseba. In v življenju za vsakogar obstaja več možnosti.

KAKOVOSTNA STAROST: Ti s svojo izkušnjo potrjuješ spoznanje, ki ga je poudarjala Elisabeth Lukasova pri specializaciji logoterapije v Münchnu, da mora človek imeti široko paleto nosilnih vrednot in s tem delovnih interesov; če ima samo eno, se v življenju ta tanek steber prej ali slej podre in takrat se nima česa oprijeti.

Dovolj široka paleta zanimanj je posebej pomembna za zdravo staranje po upokojitvi. Inštitut Antona Trstenjaka je usposabljal prostovoljce in z njimi osnoval stotine skupin za kakovostno staranje. Naloga zdravega staranja in lepega sožitja je po upokojitvi enaka za univerzitetnega profesorja in za čistilko – pred vsakim je nova naloga smiselno uporabiti vse svoje moči za polno človeško zorenje, za varovanje in krepitev telesnega, duševnega, duhovnega in socialnega zdravja.

Tu se nama ponuja pogovor o kulturi staranja in kulturi medčloveškega sožitja, zlasti v družini. Kako razvijati ti dve pomembni veji na drevesu človeške kulture?

PAVLIHA: Moje družinske izkušnje so take, da sem zaradi njih trdno prepričan, da ni lahko priti do lepih odnosov. Da zahtevajo nenehno učenje. In sicer na obeh straneh: pri mladih in pri nas. Če ni novih spoznanj – resničnih, ki ti jih lahko da samó učenje, je težko. Nekdanje širše družinske skupnosti ni več. Tudi če so mladi samo 20 km stran, je to oddaljenost. Ti pa seveda živiš, kot da bi bili še skupaj, ne da bi upošteval, da so odnosi daleč.

Za te zadeve ni nič narejenega. Vsako leto pogledam programe socialne zbornice: za odnose ni programov, ni ničesar, ni nosilcev, tudi znanja ni. Ampak

jaz verjamem, da se to dá. Moraš pa biti dolgoročno potrpežljiv in treba se je tega lotiti – za začetek kar doma. Učenje mlajših in starejših za sožitje je nujno potrebno – samo po sebi tega sožitja ni.

KULTURA VSE KULTURE JE KULTURA SRCA

KA KOVOSTNA STAROST: Pleterski kartuzijan Janez Hollenstein, ki v slogu starodavnega meniškega vodila MOLLI IN DELAJ vse življenje kuje umetnine iz odpadnega železa, mi je v knjigo Zgovorna tišina napisal za posvetilo: »Kultura vse kulture je kultura srca«. Kaj bi ob tem stavku rekel ti Milan za konec tega najinega pogovora o kulturi kot čaru staranja?

PAVLIHA: Ne morem nič reči, ker je to najlepše povedano. Tukaj notri v srcu je nekaj več kot samo fiziologija. Čedalje več nas je, ki mislimo, da je središče človeka tukaj – v srcu.

KA KOVOSTNA STAROST: Pripovedoval si, da ti je glasba način življenja, da to ni hobi, ampak ljubezen – ljubezen je pa srce. Kultura srca je ljubezen do življenja, do dela, do drugih ljudi in do sebe – to nas gor drži od rojstva do smrti.

PAVLIHA: Ja, ker človek potrebuje smisel za katero koli zadevo in to je tudi njegova samopotrditve.

KA KOVOSTNA STAROST: Milan, hvala, da si v tem pogovoru zaupal bralcem revije za kakovostno staranje in lepše sožitje med generacijami svoje pristne življenjske izkušnje z glasbo, s folkloro, z delom in sožitjem ... s kulturo v njeni temeljni življenjski in vseživljenjski vlogi posredovalke lepote človeškemu srcu! Naše srce kliče po lepoti, po kulturi srca vse življenje; zdi se, da tem bolj glasno, čim starejši smo.

Naslova avtorjev:

Milan Pavliha – milan.pavliha23@gmail.com

Jože Ramovš – joze.ramovs@guest.arnes.si

GOOD QUALITY OF OLD AGE

Good Quality of old age: Journal for Gerontology and Intergenerational Relations, Vol. 22, Num. 2, 2019

INDEX

1. Scientific and expert articles

- 1.1. Mateja Berčan: Important dimensions of palliative care in community nursing
- 1.2. Blaž Razvornik: Overview of national strategies for managing dementia
- 1.3. David Kraner: Social representations of older persons on Slovenian Catholic Church in the light of population ageing
- 1.4. Mihaela Kežman: The effect of a creative workshop *Drawing mandala for older persons*

2. Review of gerontological literature

- 2.1. Measures for age management of the employees (Alenka Ogrin)
- 2.2. Generations – intergenerational compendium in 17 languages (Ana Gorenc Vujović)

4. Gerontology events: Alenka Ogrin

5. Glossary of gerontological and intergenerational terms

- 5.1. Ageing and culture (Jože Ramovš)
- 5.2. Ageing and belief (religiosity) (Jože Ramovš)

6. Symposiums and workshops

- 6.1. The first national conference on spiritual and religious care in Slovenia (Irena Švab Kavčič)

7. Age friendly cities and municipalities

- 7.1. The view of World Health Organization on development of age friendly communities (Ana Gorenc Vujović)

8. Reflecting on intergenerational programmes

- 8.1. Well-established forms of intergenerational living in European countries (Alenka Ogrin)

9. Interview

- 9.1. Milan Pavliha and Jože Ramovš: The culture brings charm to ageing

The second issue of Good Quality of old age in 2019 brings two themes, for the first time extensively presented in this journal: the first is ageing and culture and the second ageing and religious beliefs. Statistic data show extensive figures of involvement of older inhabitants of Slovenia in various cultural activities – choirs, folklore and other cultural genres – as well as the fact that 75% of older people in Slovenia claim to be religious. More in-depth analyses show that both can be important factors for active and healthy ageing.

The first theme – ageing and culture – is extensively presented in the interview with Milan Pavliha, who has been playing clarinet as an amateur for over 70 years in various music and folklore groups. He was also the founder of Ljubljana's orchestra of veterans. Professionally he worked for the better culture of life-long learning in vocational training. He experienced the culture of coexistence in his childhood family, where singing was a family ritual, later on in his own family and now with the families of his sons. The interview is an exemplary case study of the benefits that cultural engagement brings to the active ageing. The research study of Mihaela Kežman reports on calming effects of creative workshops of mandalas drawing on older people.

There is a variety of cultural genres and everybody has at least some talent. The retirement can be the right time to find interests and other people to share them with, thus enriching yourself as well as others. The culture brings calmness to older people's lives and on the other hand makes them lively and connected. *Ageing with the culture* also motivates us to accept *the culture of ageing* – cheerful, relaxed and peaceful embracement of the facts of ageing. The findings about ageing and the culture are summarized in the article in the Glossary of gerontological terms.

The second main theme – ageing and religious beliefs – is represented by David Kraner's scientific analysis about social representations in Catholic Church in Slovenia, by Irena Švab Kavčič's article about the first national conference on spiritual and religious care in Slovenia and in the Glossary of gerontological terms.

These articles deal with the effect of religious beliefs for good quality of ageing and intergenerational coexistence. Religious belief is one of the basic components of human cultures. The existential human restlessness, which drives us towards the constant development and pursuit of happiness, is a basic human need and ability, which does not decrease with ageing, on the contrary. For many older people religious belief is the most accessible way for their personal growth. Gerontology as a science of ageing does not explore the use of religious methods for personal development in advanced age; however, the importance of religious beliefs in ageing process and intergenerational coexistence cannot be ignored.

Complete journal together with abstracts in English is published on the Anton Trstenjak Institute's website.

POSŁANSTVO REVİJE Z NAVODILI AVTORJEM

Poslanstvo revije *Kakovostna starost* je zbiranje sodobnega znanja o starosti, staranju in medgeneracijskem sožitju ter posredovanje teh znanj vsem, ki jih v slovenskem prostoru potrebujejo.

Revija je vsebinsko znanstvena in strokovna, jezikovno pa si posebej prizadeva, da so prispevki napisani v lepi in vsem razumljivi slovenščini. Pri tem so nam vzor jezik, znanstveno in strokovno delo Antona Trstenjaka, enega največjih slovenskih duhov v dvajsetem stoletju.

Revija je usmerjena v **celostno gerontologijo**, ki upošteva pri znanstvenem in praktičnem delu za kakovostno staranje in solidarno sožitje naslednja štiri izhodišča.

1. Celostna antropološka podoba človeka v njegovi telesni, duševni, duhovni, sožitno-socialni, razvojni in eksistencialni razsežnosti ob nedeljivi sistemski celoti vseh teh razsežnosti.
2. Celovit človekov razvoj skozi vsa življenjska obdobja od spočetja do smrti, isto dostojanstvo in smiselnost človekove mladosti, srednjih let in starosti ter povezanost vseh treh generacij v solidarnem družbenem sožitju.
3. Interdisciplinarno dopolnjevanje vseh znanstvenih ved in kulturnih panog, katerih znanja in tehnologije prispevajo h kakovostnemu staranju in solidarnemu sožitju; v reviji prevladujejo gerontološki in medgeneracijski prispevki iz psihosocialnega, zdravstvenega, vzgojno-izobraževalnega ter okoljsko-prostorskega področja.
4. Intersektorsko sodelovanje vseh družbenih in političnih resorjev, ki so pomembni za kakovostno staranje in solidarno sožitje; posebna pozornost je posvečena medsebojnemu dopolnjevanju družine, krajevnosti, civilne družbe in države.

Posamezni prispevki naj obravnavajo svoje področje tako, da so usklajeni z navedeno jezikovno in antropološko usmeritvijo celostne gerontologije.

Revija izhaja štirikrat letno. Voden je v domačih in mednarodnih znanstvenih bazah.

Prvi del revije je namenjen izvirnim in preglednim člankom; ti so recenzirani. Praviloma vsebujejo s presledki od 10.000 do 30.000 znakov. Prispevki v drugem delu revije povzemajo informacije o novih tujih in domačih spoznanjih in izkušnjah na področju starosti, staranja in medgeneracijskega sožitja. Njihova dolžina se razteza od kratke zabeleške z nekaj sto besedami do obširnejših prispevkov o gerontoloških dogodkih ter spoznanjih in izkušnjah iz literature in prakse. Prispevki so objavljeni v slovenščini.

Uporabljene vire in literaturo se v člankih praviloma navaja sproti v tekstu v oklepaju na sledeči način: (priimek prvega avtorja, letnica izida: stran) ali pa v opombah pod črto. Uporabljena literatura se navaja na koncu članka po abecedi priimkov prvega avtorja. Primeri za navajanje posameznih vrst uporabljene literature:

- knjiga: Trstenjak Anton (1989). *Skozi prizmo besede*. Ljubljana: Slovenska matica;
- članek iz revije: Trstenjak Anton (1998). Štirje letni časi življenja. V: *Kakovostna starost*, letnik 1, št. 1, str. 4–7 (če je več avtorjev, se navajajo vsi, loči jih vejica);
- samostojni prispevek iz zbornika ali avtorsko poglavje v knjigi drugega avtorja: Trstenjak Anton, Ramovš Jože (1997). Sciences as a global problem. V: Pejovnik Stane in Komac Miloš (ured.). *From the global to the roots: learning – the treasure within*. Forum Bled '96, 13 – 15 October, 1996. Ljubljana: Ministry of Science and Technology of the Republic of Slovenia, str. 134–139;
- če je avtor organizacija: World Health Organization (2007). *Global Age-friendly Cities: A Guide*.
- spletno besedilo: Trstenjak Anton. *Skozi prizmo besede*. V: <http://www.inst-antonatrstenjaka.si> (datum sprejema besedila na spletu).

Izvirni in pregledni znanstveni in strokovni članki imajo naslednjo obliko: ime avtorja oziroma avtorjev, naslov članka, povzetek (do 250 besed) v slovenščini in v angleščini, ključne besede (2–5) v slovenščini in v angleščini, avtorjevi biografski podatki (do 100 besed v tretji osebi), kontaktni naslov avtorja ali avtorjev (poslovni in elektronski). Besedilo naj bo smiselno razčlenjeno v uvodni del, osrednji prikaz spoznanj, sklepne misli ter navedbo uporabljene literature. Napisano naj bo v urejevalniku besedila Word s standardno pisavo brez dodatnih slogovnih določil, velikost črk 12 pt z razmakom med vrsticami 1,5. Rokopis se pošlje v elektronski in pisni obliki na naslov revije Inštitut Antona Trstenjaka, Resljeva cesta 11, p.p. 4443, 1001 Ljubljana ali kot priponko v e-pismu na: info@inst-antonatrstenjaka.si. Objave izvirnih in preglednih znanstvenih in strokovnih člankov v reviji praviloma niso honorirane.

Kakovostna starost

LET. 22, ŠT. 2, 2019

Good quality of old age

VOL. 22, NUM. 2, 2019

ZNANSTVENI ČLANKI

SCIENTIFIC ARTICLES

Mateja Berčan

Sedem pomembnih dimenzij paliativne oskrbe
v patronažnem varstvu

3

Important dimensions of palliative care
in community nursing

Blaž Razvornik

Pregled nacionalnih Strategij obvladovanja demence

15

Overview of national strategies for managing dementia

David Kraner

Socialne reprezentacije starejših v Katoliški Cerkvi
v Sloveniji v luči staranja prebivalstva

27

Social representations of older persons on Slovenian
Catholic Church in the light of population ageing

Mihaela Kežman

Učinek kreativne delavnice Risanje mandal za starejše

50

The effect of a creative workshop Drawing mandala for
older persons

IZ GERONTOLOŠKE LITERATURE

60

REVIEW OF GERONTOLOGICAL LITERATURE

GERONTOLOŠKO IN MEDGENERACIJSKO IZRAZJE

65

GLOSSARY OF GERONTOLOGICAL AND INTERGENERATIONAL TERMS

SIMPOZIJI, DELAVNICE

69

SYMPOSIUMS, WORKSHOPS

IZ MEDGENERACIJSKIH PROGRAMOV

71

REFLECTING ON THE INTERGENERATIONAL PROGRAMMES

INTERVJU

73

INTERVIEW

GOOD QUALITY OF OLD AGE

86

KAKOVOSTNA STAROST

INŠTITUT
ANTONA TRSTENJAKA

RESLJEVA 11, p.p. 4443,
1000 Ljubljana, Slovenija
Tel.: + 386 1 433 93 01

<http://www.inst-antontrstenjaka.si>